

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Blízkého Východu a Afriky

Diplomová práce

Martin Borýsek

**Období druhého Chrámu a římské nadvlády v historickém díle
Avrahama ibn Dauda**

**Second Temple and Roman Period in the Historical Work of
Abraham ibn Daud**

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Daniel Boušek, PhD.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci, vedenou PhDr. Danielem Bouškem, PhD., vypracoval samostatně a že uvádím úplný seznam veškeré použité literatury.

Vysoká škola: Univerzita Karlova v Praze

Fakulta: Filozofická

Akademický rok: 2008/2009

V Praze,

.....

Martin Borýsek

Poděkování

Rád bych poděkoval panu PhDr. Danielu Bouškovi, PhD., za neocenitelnou pomoc, excelentní odborné vedení a cenné rady, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Za obětavou pomoc s technickou úpravou textu srdečně děkuji své sestře, slečně Evě Borýskové.

Anotace

Práce obsahuje český překlad hebrejských historických monografií *Zichron divre Romi* a *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* židovského historika Avrahama ibn Dauda (cca 1110 – cca 1180). Překlad je doplněn věcným komentářem a předchází mu úvodní studie, rozdělená na tři kapitoly.

Annotation

The thesis contains a Czech translation of Hebrew historiographical monographs *Zikbron divre Romi* and *Divre Malkbe Yisra'el be-Bayit sheni* by the Jewish historian Abraham ibn Daud (ca 1110 – ca 1180). The translation is accompanied by a commentary and an introduction divided into three chapters.

Klíčová slova

Židé

Dějiny

Historiografie

Středověk

Literatura

Avraham ibn Daud

Římská říše

Druhý Chrám

Key words

Jews

History

Historiography

Middle Ages

Literature

Abraham ibn Daud

Roman Empire

Second Temple

Obsah

1. Úvod	7
1.1 Téma a členění práce	7
1.2 Způsob citace	8
1.3 Způsob přepisu hebrejských jmen a termínů	9
2. Život a doba Avrahama ibn Dauda	10
2.1 Základní životopisné údaje	10
2.2 Historické pozadí života Avrahama ibn Dauda	12
2.3 Dílo	14
3. Rabad jako historik a apologeta rabínského judaismu.....	16
3.1 Stručný přehled středověké židovské historiografické literatury před Avrahamem ibn Daudem	16
3.2 Rabadova <i>Sefer ha-kabala</i>	19
3.2.1 Struktura textu	20
3.2.2 Apologetické a polemické aspekty Rabadova pojetí historie.....	26
3.3 Rabadův vliv na další vývoj židovské historiografie.....	29
4. Historiografické dodatky k <i>Sefer ha-kabala</i>	31
4.1 Textová tradice a dnešní stav zpracování textů	31
4.1 Téma a historické pozadí	33
4.1.1 <i>Zichron divre Romi</i>	33
4.1.1 <i>Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni</i>	34
4.2 Prameny	35
4.2.1 <i>Zichron Divre Romi</i>	35
4.2.2 <i>Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni</i>	36
4.3 Žánr a kompozice dodatků.....	37
4.3.1 <i>Zichron divre Romi</i>	37
4.3.2 <i>Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni</i>	38
4.4 Jazyk	40
4.5 Místo dodatků v kontextu historického díla Avrahama ibn Dauda	42
5. Překlad historiografických dodatků k <i>Sefer ha-kabala</i>	43
5.1 Komentář k překladu	43
5.2 <i>Zichron divre Romi</i>	45
5.3 <i>Divre Malche Jisra'el be-Bajit šeni</i>	54
6. Závěr.....	126
Seznam použité literatury.....	127
Resumé	131
Summary.....	132

1. Úvod

1.1 Téma a členění práce

Židovský učenec – filosof, theolog a historik – Avraham ben David ha-Levi, obecně známý pod svým arabským jménem Avraham ibn Daud či akronymem Rabad¹ (cca 1110 – cca 1180), patří k nejvýraznějším představitelům židovského náboženského a intelektuálního života sefardské oblasti v 11. století. Zároveň bývá pokládán za jednoho z nejvýznamnějších židovských filosofů, kteří ve středověku působili na Iberském poloostrově. Ač pocházel z muslimské Andalusie, jeho tvorba je spjata s metropolí křesťanské Kastilie Toledem, kam emigroval. Je tak jednou z prvních židovských osobností, díky jejichž činnosti se Kastilie stala dominantním střediskem sefardské kultury.

Rabad je autorem filosofického traktátu a světové kroniky, tedy děl, spadajících do okruhu literatury sekulární. Přesto však jde o spisy svým charakterem, tvůrčí motivací a i poselstvím bytostně náboženské. V každém z nich se Avraham svým způsobem vyjadřuje k otázkám víry a situaci v židovské komunitě ve Španělsku své doby. Jeho hebrejsky sepsané historiografické dílo *Sefer ha-kabala* si získalo mezi židovskými čtenáři v sefardských i aškenázských obcích okamžitě nemalou popularitu.

Sefer ha-kabala je knihou pozoruhodnou z mnoha důvodů. Přesto je moderní vědecká literatura, jež se Rabadovou historiografickou tvorbou podrobně zabývá, poměrně málo rozsáhlá. Takřka výhradně se přitom zabývá vlastním textem kroniky, sledující dějiny náboženské tradice rabínského judaismu. Avrahamova *Sefer ha-kabala* však není dílem, stojícím v rámci jeho tvorby osamoceně. Jako dodatek jsou k ní přiřazeny dvě historické monografie. První z nich, *Zichron divre Romi*, je věnována dějinám Římské říše, druhá, *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* líčí historii židovského státu v době existence druhého Chrámu. Přestože oba dodatky byly až dosud odbornou literaturou spíše opomíjeny, jsem přesvědčen, že jejich téma, struktura a vztah k *Sefer ha-kabala* i Rabadovu tvůrčímu záměru jsou hodny bližší pozornosti.

¹ *Ha-Rabad* (הראב"ד), jde o zkratku titulu *Ha-Rav Avraham Ben David*; někdy zván též *ha-Rabad ha-rišon*, Rabad I., pro odlišení od dalších dvou osobností, nazývaných tímtož akronymem. Těmi jsou v Provence působící halachisté Avraham ben Jicchak z Narbonne (cca 1110 – 1179) čili Rabad II. (v jeho případě jde o zkratku titulu *Rav Av Bet Din* – předsedající rabínského soudu) a jeho zeť Avraham ben David z Posquières (cca 1125 – 1198), Rabad III.

Tato práce proto přináší český překlad *Zichron divre Romi i Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni*, doprovozený věcným komentářem, a souhrnnou úvodní studií.

Práce sestává ze tří úvodních kapitol, následovaných vlastním překladem. Nejprve přibližují známá životopisná data v kontextu politické situace na Iberském poloostrově v 11. století a postavení židovské komunity v jeho jižní, muslimské, a severní, křesťanské části. Dále se věnují Avrahamově dílu jako celku. Následující kapitola představuje Rabada jako historika. Vedle souhrnu nejvýznamnějších historiografických děl středověké literatury a přiblížení obsahu a struktury vlastní *Sefer ha-kabala* je hlavním tématem této kapitoly zhodnocení Avrahamovy kroniky jakožto spisu, jehož hlavním úkolem je obhajoba rabanitského judaismu a polemika s těmi, kdo zpochybňují jeho autoritu. Stručně se zde vyjádřím i k otázce, je-li Rabadova kronika dílem eschatologickým. Čtvrtá kapitola je pak úvodem k vlastnímu překladu. Informuji v ní o textové tradici, historickém období, které dodatky zpracovávají i způsobu, jakým každý z nich své téma zpracovává. Pozornost věnuji i jazyku, kterým je dílo psáno. Hlavní součástí práce je kapitola pátá, tedy samotný překlad. Oba dodatky překládám v jejich úplnosti a překlad doplňuji věcným komentářem. Jeho obsahem jsou věcné historické údaje, potřebné k začlenění Rabadova líčení do chronologického kontextu, odkazy na biblický text na místech, kde jej autor přímo cituje či parafrázuje, i textově kritické poznámky.

Přestože má diplomová práce je spíše úvodem k oběma méně známým historickým dílům Avrahama ibn Dauda, než jejich vyčerpávající analýzou, doufám, že jejich první bližší představení v českém prostředí není samoučelné. Překlad Rabadových dějin Říma i helénistického židovského státu může představit případným českým čtenářům z řad historiků či klasických filologů nový úhel pohledu na zpracování antických dějin jakožto tématu ve středověké historiografické literatuře. Tato relativně stručná studie také může být do jisté míry prvním krokem k podrobnějšímu zpracování jednotlivých aspektů svého tématu. Konkrétně otázka Rabadovy práce s literárními prameny a jeho vztah k ostatním židovským autorům středověku, zabývajících se historií antického období, a to zejména historií „vnější“, nežidovskou, je hodna další samostatné práce.

1.1 Způsob citace

V poznámkách pod čarou, včleněných do textu diplomové práce, cituji odbornou literaturu ve zkrácené podobě, tj. uvádím příjmení autora, název práce a stranu, z níž citace pochází. Celý bibliografický údaj je vždy uveden v seznamu použité literatury. U několika titulů, z nichž

cituji opakovaně, uvádím název díla ve zkratce. Jedná se zejména o sama Rabadova díla *Sefer ha-kabala* (SHK), *Zichron divre Romi* (ZDR) a *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* (MBŠ). Ve zkratce uvádím též díla Iosepha Flavia Židovské starožitnosti (*Ant*) a Válka židovská (*BI*).² Jednou ze základních příruček, z nichž čerpám data, vztahující se k historii Říma a pozdně antických helénistických říší, je *Oxford Classical Dictionary* (OCD). Zkratky názvů biblických knih jsou převzaty z Českého ekumenického překladu.

Odkazují-li na díla, zmíněná v poznámce bezprostředně následující, uvádím za jménem autora³ nikoli plný název titulu, ale zkratku *op. cit.* V citaci, vyskytující se ve větším odstupu, je titul opět uveden.

1.1 Způsob přepisu hebrejských jmen a termínů

Při přepisech z hebrejštiny se držím způsobu, který navrhuje B. Nosek v českém překladu knihy *Judaismus od A do Z* s následujícími výhradami – při transkripci vlastních jmen v obvykle nepřepisují „němé“ hlásky alef a ajin, v ostatních případech rozlišují alef (ʾ) a ajin (י). Dlouhé ē pak nepřepisují v souladu s moderní výslovností „ej“, ale konzervativněji „e.“ Jména biblických postav a lokalit uvádím ve znění Českého ekumenického překladu Bible podle vydání z r. 1996. ostatní hebrejská vlastní jména přepisují foneticky. Jména a názvy řecké uvádím v podobě, v jaké jsou transkribovány v českém vydání Iosephovy *Války židovské*.

² Citaci z Iosepha uvádím odkazem na knihu a odstavec; vycházím z anglického překladu Iosephova díla *The New Complete Works of Josephus*, translated by W. Histon.

³ Osobní jména citovaných autorů zkracuji iniciálou, výjimku činím u autorů antických, jejichž jméno v seznamu použité literatury uvádím celé.

2. Život a doba Avrahama ibn Dauda

2.1 Základní životopisné údaje

O životě Avrahama ibn Dauda je dochováno velmi málo jednoznačných životopisných údajů. Neznáme přesné datum jeho narození ani smrti, i místo narození bývá někdy považováno za nejisté. Nejčastěji je však za jeho rodiště pokládána jedna z nejvýznamnějších židovských obcí muslimského Španělska, andaluská Córdoba.⁴ S tímto důležitým centrem, v němž ve dvanáctém století působily tak významné osobnosti, jakými byli Avraham ibn Ezra (cca 1055 – po 1135) či Jehuda ha-Levi (před 1075 – po 1141), Avrahama spojuje osobnost jeho strýce, Barucha ibn Albalii,⁵ za jehož žáka se v *Sefer ha-Kabala* sám označuje.⁶ Rabad se tedy pravděpodobně narodil koncem prvního desetiletí dvanáctého století, coby orientační údaj je uváděn rok 1110. Avraham ibn Daud přišel na svět jakožto součást etablované rodiny, jejíž členové se aktivně a významně zapojovali do náboženského a intelektuálního života svých komunit. Prostředí, v němž Avraham prožíval formativní období svého života, tedy rabínské kruhy córdobské židovské obce, mělo dlouhou tradici výchovy náboženských učenců, jimž se vedle důkladného vzdělání v oblasti židovské theologie, náboženské literatury a liturgie dostalo i rozsáhlého vzdělání světského, jež v předcházejících staletích umožňovalo v relativně tolerantní atmosféře andaluských muslimských monarchií židovským intelektuálům uplatnění i mimo vlastní komunitu. O konkrétním obsahu Rabadova sekulárního vzdělání neexistuje dostatek zpráv, přesto lze mnohé se značnou mírou spolehlivosti dovodit z obsahu jeho díla. Není třeba pochybovat o tom, že důvěrně znal díla Sa'adji Gaona (882 – 942) či sefardských učenců a básníků Šelomo ibn Gabirola (1021/1022 – cca 1055) a Jehudy ha-Leviho. Materštinou Avrahama ibn Dauda, jakožto sefardského Žida v muslimské Andalusii, byla arabština. Arabsky psaná literatura – díla arabských učenců i překlady či parafráze nearabských pramenů – byla též základním zdrojem jeho znalostí filosofie a logiky, astronomie, přírodních věd či matematiky. Mimo arabštiny dokonale ovládal i biblickou a talmudskou hebrejštinu a aramejštinu. Nesporná je i jeho znalost nejvýznamnějšího jazyka křesťanského Španělska,

⁴ Urbina a Targarona ve svém úvodu k překladu *ZDR* („La historia romana de Abraham ibn Daud,“ s. 298) tento údaj pokládají za nesporný, Cohen (*Sefer ha-kabala*, s. XVI) označuje za Rabadovo rodiště „jedno z významných center arabského Španělska“ a jako příklad uvádí vedle Córdoba Lucenu a Sevillu.

⁵ Baruch ben Jicchak ibn Albalia (z. 1126), významný učenec, rabín a vedoucí představitel židovské obce v Córdobě.

⁶ *SHK*, VII, 301 (všechny následující odkazy na text *SHK* uváděny podle hebrejského textu Cohenova kritického vydání).

kastilštiny. Nakolik ovládal jazyky klasické, latinu a řečtinu, nelze s větší přesností určit.⁷ Ať však byl obsah a charakter Avrahama vzdělání jakýkoli, je nutné mít na paměti, že hlavním cílem studia nadaného židovského mladíka byla služba vlastní komunitě, kterou umožňovalo především všestranné ovládnutí biblické i pobiblické náboženské literatury a dokonalá orientace ve všech teoretických i praktických otázkách židovského náboženství. Centrální postavení vzdělání náboženského ovšem v prostředí sefardských obcí nebylo v žádném rozporu se studiem literatury nežidovské. Z poznámek, narážek a (povětšinou nepřímých) citací v Avrahamově díle víme, že byl obeznámen s díly Platónovými, Aristotelovými či Galénovými, stejně jako s Novým Zákonem a Koránem.

Přestože to tedy byla Córdoba, kde Avraham ibn Daud s velkou pravděpodobností strávil počátek svého života a dosáhl vzdělání, jeho život je nejtěsněji spjat s jiným významným centrem Iberského poloostrova. Tím je Toledo, sídelní město křesťanské Kastilie. Bezprostředním důvodem Rabadova přesídlení do metropole křesťanského království, byl zásadní mocenský zvrat, k němuž v muslimském Španělsku došlo r. 1147. Tento zvrat znamenal vpád Almohadů, radikální muslimské sekty, jejíž představitelé se již dříve chopili vlády v severní Africe.⁸ Narozdíl od nového almohadského panství v Andalusii, kde se Židé záhy ocitli v existenčním ohrožení, představoval toledský dvůr kastilských králů liberální prostředí, přející všestrannému rozvoji vědeckého bádání. Tomuto rozvoji ve dvanáctém století nijak nestála v cestě národnostní ani náboženská příslušnost, a tak se Toledo stalo sídlem relativně svobodně žijící komunity židovských emigrantů, z nichž mnozí plně využili možností, které jim nové prostředí skýtalo. Jedním z nejvýznamnějších dokladů výsledků, jež rozmach kulturního života v Toledu přinesl, je činnost tzv. „toledské překladatelské školy,“ skupiny překladatelů, kteří pod vedením Domenica Gundissalina⁹ pořídili překlady řady děl antických a arabských autorů do latiny. Jedním z těchto překladatelů byl i Žid, jehož uvádí latinské křesťanské prameny pod jménem Avendauth či Avendahut Israelita (též Avendauth Philosophus). Tyto zmínky neobsahují žádné bližší údaje o jeho životě a činnosti a otázka jeho identity zůstává bez spolehlivé odpovědi. Přesto se dnes pokládá za pravděpodobné, že tento Avendauth je totožný s Avrahamem ibn Daudem.¹⁰ V případě, že tedy Rabad byl přímo

⁷ Otázka Rabadovy znalosti latiny a řečtiny je úzce spjata s otázkou jeho práce s antickými literárními prameny, jíž se budeme zabývat níže.

⁸ Shrnutí základních historických událostí relevantních pro život židovských obcí soudobém Španělsku viz v následujícím oddíle.

⁹ Znáám i pod španělským jménem Domingo Gundisalvo, přesná životopisná data neznáma, činný kol. roku 1150.

¹⁰ Základním textem, zkoumajícím možnost této identifikace a argumentujícím v její prospěch, je práce M. T. d'Alverny „Avendauth?“

zapojen do činnosti překladatelské školy, můžeme předpokládat jeho přítomnost v Toledu již počátkem padesátých let. Jeho vlastní tvorba je však datována až rokem 1160/1161, jak vysvítá ze zmínky, kterou autor zařazuje do textu *Sefer ha-kabala*.¹¹

O dalším životě Avrahama ibn Dauda v Toledu ani o datu a přesnějších okolnostech jeho smrti nejsou k dispozici konkrétní doklady, existuje však hluboce zakořeněná tradice, podle níž Rabad zemřel mučednickou smrtí. Tento údaj uvádí židovský matematik a astronom Jicchak Jisraeli,¹² činný ve Španělsku na počátku 14. století, nedoplňuje jej však konkrétním časovým zařazením. O Rabadově mučednické smrti se ve spise *Ševet Jehuda* („Metla Jehudova“) zmiňuje i židovský historik přelomu 15. a 16. století Šelomo ibn Verga.¹³ Protižidovské násilí bylo v křesťanském Španělsku v posledních desetiletích dvanáctého století skutečně na vzestupu a není vyloučeno, že mu jeden z prominentních představitelů židovské obce, aktivně se angažující ve věci obrany židovské víry, mohl padnout za obět', ač tento údaj v žádném případě nelze pokládat za nesporný historický fakt. Jako přibližné datum Rabadovy smrti tedy bývá v literatuře uváděn rok 1180.¹⁴

2.2 Historické pozadí života Avrahama ibn Dauda

Politická situace na Iberském poloostrově počátkem 12. století, s níž byl zásadně spojen i osud tamní židovské komunity, byla výsledkem zásadních změn, jimiž prošly muslimské státy jižního a středního Španělska v průběhu století předcházejícího. Po zhruba třech stech let existence jednotného státu španělských muslimů došlo roku 1031 vlivem vnitřního pnutí v jednotlivých městských centrech a slabé centrální vlády k rozpadu córdobského chalífátu.¹⁵ Ten nebyl vystřídán jediným následnickým státem, ale řadou drobných monarchií, takzvaných „úředlných království“ (arabsky *mamlakāt at-tawā'if*, kastilsky *reinos de taifas*). Následující desetiletí byla dobou, kdy navzdory změněné politické situaci zůstala zachována vysoká úroveň kulturního života, jíž byl muslimský chalífát typický. Existence většího množství královských dvorů, snažících se vzájemně předstihnout v oblasti politické moci i kulturní prestiže, naopak dalšímu rozkvětu duchovního života spíše svědčila. Významným faktorem,

¹¹ SHK, V, 8; Rabad zde uvádí: „...od sepsání Mišny do tohoto roku, to jest roku 4921, uplynulo 972 let;“ židovský rok 4921 odpovídá r. 1160/1161 křesťanské éry.

¹² Jicchak Jisraeli, *Jesod Olam* IV, 18; citaci uvádí Steinschneider, *Die Geschichtsliteratur der Juden*, s. 45.

¹³ Citaci podle španělského překladu Ibn Vergovy kroniky uvádí Ferre v předmluvě svého španělského překladu *Sefer ha-kabala; Libro de la Tradición (Sefer ha-Qabbalah), Introducción, traducción i notas*, s. 12.

¹⁴ Tento údaj je v souladu se zprávou, kterou o Rabadově smrti podává ve svém díle, navazujícím na SHK pod stejným titulem, historik Avraham ben Šelomo de Torrutiel, činný počátkem 14. stol. (viz Ferre, op. cit., s. 13)

¹⁵ Základní historiografické údaje týkající se obecných dějin Pyrenejského poloostrova čerpány z knihy A. U. Artety *Dějiny Španělska*, s. 98 – 117.

kteřý vřak zachování této rovnováhy zásadně ohrořoval, byla sílící snaha království kastilského a ostatních křesťanských států severní části země o *reconquistu*, znovudobytí poloostrova a jeho sjednocení pod vládou křesťanských králů. Nejvýraznějším úspěchem, jehoř v 11. století křesťané dosáhli, bylo dobytí Toleda roku 1085. Pod dojmem této zesílené hrozby docházelo v průběhu druhé poloviny století na muslimském území ke stále patrnější politické radikalizaci, k níř se brzy přidruřil i radikalismus nábořenský. Tohoto procesu využila původem berberská sekta Almoravidů, která se již dříve zmocnila vlády v severní Africe. Pod záminkou vojenské intervence proti kastilskému království podnikli Almoravidé invazi do Španělska, kde se brzy snadno chopili vlády. V muslimské Andalusii tak byla obnovena poměrná stabilita, která vřak neznamovala definitivní politické sjednocení ani ochabnutí bojů proti křesťanům. Z hlediska situace řidovské komunity pak pává toto období znamená konec éry dřívějšího rozkvětu i relativně zaručené stability, jakou řivot pod ochranou muslimských vládců dosud skýtal. Podle Baera¹⁶ byly pod almoravidskou nadvládou „základy řidovské existence na jihu Španělska zcela rozvráceny.“ Přesto to nebylo dříve než v polovině následujícího století, kdy se samotná existence řidovské komunity pod muslimskou nadvládou ocitla v existenciálním ohroření. Příčinou byl vzestup další radikální muslimské sekty, Almohadů (arabsky *al-Muwahhidun*, „vyznaavači Boří jednoty“). Ti svým nábořenským fanatismem, zejména co se přístupu k nemuslimským vyznáním týče, daleko předstihli i Almoravidy, jeř zbavili vlády nejprve na severu Afriky a posléze, roku 1147, vtrhli do Španělska.

Almohadský vpád znamenal pro řivot řidovské komunity katastrofu. Zatímco za režimu almorávidského Židé sice *de facto* byli „občany druhé kategorie,“ avřak terčem snahy o cílenou likvidaci se nestali, Almohadé od samého počátku zavedli ve vztahu k Židům nekompromisní politiku „konverze, nebo smrt.“ Za těchto podmínek se řidovská emigrace stala masovým jevem. Směřovala jednak mimo území Pyrenejského poloostrova, především do severní Afriky,¹⁷ většinou vřak do křesťanských království severního Španělska, zejména Kastilie a Katalánie. Nejvýznamnějším útočiřtém řidovských uprchlíků se stala kastilská metropole Toledo.¹⁸ Polovinu dvanáctého století tedy oprávněně můžeme označit za počátek nové éry, v níř prostředím, nejpriznivěji nakloněným rozvoji řidovské kultury ve Španělsku definitivně přestává být muslimská Andalusie. Tím se nyní naopak stává, v kontrastu s krutými

¹⁶ Baer, *A History of the Jews in Christian Spain, vol. I, From the Age of Reconquest to the Fourteenth Century*, s. 60.

¹⁷ Bezpochyby nejslavnějším řidovským emigrantem je významný řidovský filosof a theolog Moře ben Majmūn, zv. Maimonides (1135 – 1204), jehoř rodina prchla z Córdoba a po pobytu na různých místech křesťanského Španělska, v Maroku a v zemi Izraele se usídlila v Egyptě; viz ben Šlomo v předmluvě k Maimonidově díle *More nevuchim*, s. 7.

¹⁸ V Toledu se usadili mj. příslušníci rodiny Ibn Ezra; viz Baer, op. cit., s. 60.

perzekucemi, jimž byli španělští Židé soustavně vystavováni od konce čtrnáctého století, prostředí dvorů vládců křesťanských králů poloostrova. Ve druhé polovině století tedy byla Kastilie pro tvorbu židovských vědců, náboženských učenců, filosofů a básníků vším, čím muslimská část poloostrova být přestala.

2.3 Dílo

Dílo, jehož nesporným autorem je Avraham ibn Daud, je poměrně málo rozsáhlé, svým charakterem pak neobyčejně soudržné. S Avrahamovým jménem jsou spojována čtyři díla, z nichž dvě jsou známa pouze zprostředkovaně, ze zmínek v dílech jiných. Avraham sám se v *Sefer ha-kabala*¹⁹ zmiňuje o traktátu, v němž polemizuje s karaitským učencem Abū al-Faradžem. Jicchak Jisraeli pak na již zmíněném místě svého díla *Jesod olam* připisuje Rabadovi autorství významného astronomického spisu. Tato poznámka je svědectvím o širším záběru Avrahamova odborného zájmu a o jeho sekulárním vzdělání.

Těžištěm jeho tvorby, dílem, díky němuž je Avraham ibn Daud zmiňován jako jedna z nejvýznamnějších židovských autorů středověku, je však jeho práce filosofická a historická. Filosofické pojednání, jež sepsal v arabštině pod názvem *al-'Aqida al-rafi'a*,²⁰ dochované pouze v hebrejském překladu, nazvaném *ha-Emuna ha-rama* (Vznešená víra, dále ER),²¹ je pokládáno za zřejmě neoriginálnější Rabadův tvůrčí výkon. Za motivaci jejího vzniku autor označuje snahu odpovědět na otázku, jak smířit víru v Boha a Boží zjevení tak, jak ji vyžaduje židovské náboženství, s vírou v lidskou svobodu a osobní zodpovědnost. Jde tedy o dílo bytostně náboženské, využívající argumenty filosofické na podporu a utužení náboženské víry. Z hlediska vývoje židovské filosofie tkví jeho přínos zejména v tom, že jde o první dílo židovského myslitele, vycházející z aristotelické filosofie, s níž byl obeznámen prostřednictvím díla arabských filosofů. Otázku, nakolik byl obeznámen s arabskými překlady filosofů řeckých, není snadné spolehlivě zodpovědět. Avraham bývá označován za prvního židovského aristotelika, za prvního představitele proudu, který hrál nadále ve středověkém židovském myšlení nejvýznamnější roli. Svým charakterem je kniha vášnivou obhajobou židovského náboženství a horlivou polemikou s tvrzeními křesťanů a muslimů, že zjevení, jehož se dostalo Židům na Sinaji, bylo překonáno vystoupením proroků pozdějších náboženství.

¹⁹ SHK, VII, 414

²⁰ Detailní rozbor Rabadovy filosofické práce viz např. Fontaine, *In Defence of Judaism: Abraham ibn Daud, Sources and Structures of ha-Emunah ha-Ramah*.

²¹ Takto titul převádí hebrejský překlad Šelomo ben Leviho (přibližně konec 14. století) a takto bývá také obvykle citován, překlad Šmuela ibn Motota (pravděpodobně starší) zní *ha-Emuna ha-nis'a* (Fontaine, op. cit., s. 1).

Obrana náboženského systému tradičního rabínského judaismu, podepřená detailní argumentací ve prospěch autority jeho představitelů od počátku až po současnost, je i ústředním tématem Rabadova základního díla historiografického, spisu *Sefer ha-kabala*²² („Kniha tradice,“ dále *SHK*), jehož bližšímu přiblížení bude věnována následující kapitola. K vlastnímu textu, historickému vyličení posloupnosti rabínských osobností, jež byly nositeli a uchovávateli židovské víry, autor přiřazuje dva texty dodatečné, nazvané *Zichron divre Romi* („Dějiny Říma,“²³ dále *ZDR*) a *Divre malche Jisra'el be-bajit šeni* („Historie králů Izraele za dnů druhého Chrámu,“²⁴ dále *MBŠ*). Jejich smyslem je představit téma v co nejširší perspektivě a na základě historického líčení předložit množství argumentů, podporující základní tezi, kterou si autor vytkl za cíl obhájit. Metodou, kterou zvolil, jejím konkrétním a naplněním a výsledkem, jehož dosáhl, se budeme podrobněji zabývat dále.

Důraz, jenž Avraham ibn Daud klade na obranu a obhajobu židovské víry, která je bez nejmenších pochybností ústředním tématem jeho tvorby, umožňuje pokládat obě Rabadova díla za součást jednotného tvůrčího plánu. Lze tak hovořit o jediném monumentálním díle, předkládajícím svou argumentaci z různých úhlů pohledu, metodou filosofickou a historiografickou, přičemž však sleduje stejný cíl.

Rabad datuje sepsání *SHK* rokem 4921, tedy r. 1160/1161 křesťanského letopočtu. Datace sepsání *ER* je méně jednoznačná, Cohen (*SHK*, s. XXXII) uvádí, že byla sepsána v témže roce. Fakt, že obě dochovaná díla Avrahama ibn Dauda vznikla současně, umožňuje předpokládat, že i sám autor je vnímal jako spisy vzájemně související a koncepčně propojené.

²² V některých verzích (přehled textové tradice viz níže) se setkáváme i s označením *Seder ha-kabala* („Posloupnost tradice“) či *Sefer seder ha-kabala* („Kniha posloupnosti tradice“); Avraham Zacutto na knihu odkazuje pod jménem *Dorot olam* („Pokolení světa“); citaci uvádí Steinschneider, (op. cit., s. 46).

²³ Doslova „Kronika římská“ či „Památka dějů římských“.

²⁴ Doslovnější překlad titulu by mohl znít „Činy králů Izraele...“, v anglicky psané odborné literatuře je obvykle překládán takto.

3. Rabad jako historik a apologeta rabínského judaismu

3.1 Stručný přehled středověké židovské historiografické literatury před Avrahamem ibn Daudem

Pohled do minulosti a zájem o historický vývoj vlastního národa i vnějších okolností, které tento vývoj ovlivňovaly, jsou jakožto téma přítomny v židovské literatuře od počátku. Dějepisné pasáže Bible, líčící osudy lidu Izraele od samého počátku do dob návratu z babylónského exilu, jsou svým významem pro židovskou historiografii a její charakter pochopitelně určující. Věrné zprostředkování historických dějů přitom nebylo jedinou, ba ani primární motivací jejich sepsání a sám pojem historické přesnosti nebyl pokládán za rozhodující. Historické líčení zde tvoří do značné míry pozadí pro interpretaci počínání biblických postav z hlediska jejich náboženské a mravní integrity a pro demonstraci Boží moci nad světem. Takovýto přístup k historické literatuře byl pak zákonitě dominantní i pro její další vývoj v dalších staletích.

Následující stručný přehled židovské historické literatury, existující v době života Avrahama ibn Dauda, není úplný a zcela vyčerpávající, nastiňuje však základní kontury literárního druhu, do něž se jeho historiografické dílo řadí a který zásadním způsobem ovlivnilo.

Pro židovskou literaturu středověku je typický jistý rozpor. Zatímco zájem o pozici vlastního národa v rámci jeho historie, o význam historických dějů a snaha historii interpretovat je přítomná – explicitně či implicitně – v široké škále děl literatury náboženské či filosofické, ale například i v poesii, vlastní historiografie je vzácná. Jediným historickým žánrem, který v židovské literatuře raného a vrcholného středověku dosáhl prominentního postavení a těšil se stále pozornosti a autoritě, je *šalšelet ha-kabalá*²⁵ („řetězec tradice“), tedy sledování posloupnosti tradice takzvaného ústně předávaného Zákona (*tora še be-al pe*). Tento žánr má svůj původ již v Mišně.²⁶ K nejstarším příkladům tohoto žánru ve středověké literatuře patří anonymní spis *Seder tana'im ve amorá'im*, zaznamenávající chronologii tradentů Mišny a Talmudu. Steinschneider²⁷ jeho sepsání datuje přibližně rokem 885. Životopisné údaje,

²⁵ Jak připomíná Cohen (*SHK*, s. L), tento žánr má svůj protějšek i v islámské teologicko-literární tradici, v žánru *isnād* („dosvědčení“).

²⁶ Jde o slavnou pasáž, zahajující první kapitulu traktátu Pirke Avot.

²⁷ Steinschneider, *Geschichtsliteratur der Juden*, s. 12.

vztahující se k postavám rabínů a tradentů židovské teologické a legislativní literatury, jsou v těchto „řetězcích tradice“ často jen kusé a umožňují jen mlhavou představu o skutečném pozadí jejich života, přičemž o historické události, které stály v pozadí, se autor obvykle vůbec nezajímá.

Přesto i v průběhu prvních dvanácti staletí křesťanského letopočtu vznikla na poli tradiční židovské literatury díla, která nesporný přínos jakožto historické prameny mají a která je možné označit za historické kroniky, jejichž záběrem je často celá světová historie od stvoření člověka.²⁸ Za nejvýznamnější z těchto „světových kronik“ je nutno pokládat spisy, známé pod aramejskými názvy *Seder olam raba* („Velké dějiny světa“) a *Seder olam zuta* (Malé dějiny světa). Za autora prvního z nich, o němž se pod názvem *Seder olam* zmiňuje již babylónský Talmud, je označován talmudský učenec Josi ben Chalafta, činný ve druhé polovině 2. století našeho letopočtu. Jeho tématem jsou dějiny světa od počátku do doby Bar Kochbova povstání (132 – 135 n. l.), tedy do doby těsně předcházející sepsání kroniky. *Seder olam raba* datem vzniku tedy spadá do období helénistického, svým významem je však pro vývoj středověké židovské literatury určující. Stručnější *Seder olam zuta*, sledující chronologii dějin světa do pádu druhého Chrámu (r. 70 n. l.), je pozdější – předpokládá se, že pochází z počátku šestého století. Za zmínku stojí, že mimo díla psaná hebrejsky se zachoval i porušený text anonymní kroniky arabské, líčící dějiny židovského národa v souladu se schématem *šalšelet ha-kabala* od stvoření po autorovu současnost, tj. do roku 1159.²⁹ V kontextu historické literatury (na rozdíl od poezie a spisů vědeckých a filosofických) je ovšem dílo psané arabsky výjimkou.

Bezpochyby nejvýznamnějším historiografickým dílem raného středověku je rozsáhlá kronika či historický midraš *Sefer Josipon*.³⁰ Jedná se o dílo, pocházející z oblasti jižní Itálie, sepsáno bylo v desátém století. Jeho autor se označuje za Josefa ben Goriona, který je pro něj totožný s Josefem ben Matajahu, tedy významným římskožidovským historikem Iosephem Flaviem (37 – cca 100 n. l.). Mimo sledování biblických genealogií s důrazem na kontinuitu vývoje židovské historie se autor jako první židovský historik zabývá podrobným líčením dějin národů nežidovských, zejména Římanů. I jeho primárním zájmem ovšem jsou dějiny židovské, zejména v období nejdramatičtější, tedy v době první římsko – židovské války. Jeho základním a nejvýznamnějším zdrojem byla Iosephova díla *Židovské starožitnosti* a *Válka*

²⁸ Detailní přehled středověkých židovských kronik uvádí Neubauer v úvodu k jejich kritickému vydání pod souhrnným názvem *Mediaeval Jewish Chronicles and Chronological Notes*.

²⁹ Viz Neubauer, op. cit., II s. X – XI.

³⁰ Obsáhlou studii o tomto díle, zahrnující detailní literární a historickou analýzu textu, souhrn dosavadního bádání, překlady úryvků i rozsáhlou bibliografii k tématu, je diplomová práce Magdaleny Křížové „*Historický midraš Sefer Josipon (10. století). Literárněhistorická analýza textu.*“

Židovská, které měl k dispozici v latinských překladech a výtazích. Kniha *Josipon*, přestože mnohé z historického materiálu předkládá spíše ve formě legendických příběhů a midrašistických výkladů, se v židovském prostředí těšila od počátku obrovské popularity a stala se nejvýznamnějším zdrojem vědomostí o dějinách Židů pod římskou nadvládou. Autoritu knize dodávalo i všeobecné přijetí domněnky, že jejím autorem je sám Josef ben Gorion, pro soudobé židovské čtenáře nikdo jiný než Iosephus, a že tedy jde o původní verzi jeho díla. Tento názor zůstal de facto bez zpochybnění až do období renesance.³¹

Jak uvádí Josef Chajim Jerušalmi,³² mimo tento žánr „světové kroniky“ jsou jediným významným hebrejsky psaným dílem židovské historické literatury, jehož cílem je zaznamenání historických událostí v souhrnném přehledu, čtyři kroniky sepsané ve dvanáctém století v Porýní. Jedná se o podrobný záznam protižidovských násilností, jež propukly v souvislosti se zahájením křížových výprav a staly se vážným ohrožením pro samotnou existenci aškenázských obcí v oblasti dnešní Francie a západního Německa. Vzhledem k tomu, že jde o vůbec první doložené masové vyvražďování Židů na evropském kontinentě, je pochopitelné, že se staly podnětem pro vznik díla, v kontextu židovské komunity ojedinělého.

Nejsou to však pouze díla kronikářská, která představují pramen poznání dějin židovských obcí v raném středověku a svědectvím zájmu o ně. Spis, který je pro dnešní poznání kontinuity vývoje rabínské tradice velice cenný, nebyl psán jakožto dílo historické, ale spadá do oblasti rabínské responsivní literatury. Jedná se o *Igeret ha-rav Šerira ga'on*³³ („Odpověď rabi Šeriry ga'ona“), jejíž autor patřil k posledním generacím ga'onů, tedy představených talmudských akademií na území dnešního Iráku (v literatuře se běžně užívá konvenčního označení Babylónie³⁴). Dopis je odpovědí členům židovské obce v Kairuánu na území dnešního Tuniska. Šerira (939 – 1038)³⁵ odpovídá na dotaz, do jaké míry je možno se spoléhat na autoritu Mišny a dalších základních textů rabínské literatury, přičemž své argumenty podkládá chronologií generací učenců. Právě toto slavné responsum je názorným příkladem faktu, že historie – zejména historie vlastního národa a jeho náboženského zákona – nebyla v žádném případě ignorována, ale za relevantní téma bylo historiografické bádání středověkými autory pokládáno pouze tehdy, mělo-li halachický přínos.

³¹ Prvním židovským historikem, který se zabýval vlastním dílem Iosepha Flavia a využíval jej jako historického pramene, byl italský židovský historik Azarja dei Rossi (1513/1514 – 1578); viz S. W. Baron, „Azariah de Rossi's Historical Method,“ in *History and Jewish Historians*, ed. by S. W. Baron, s. 205 – 239.

³² Yerushalmi, *Zakhor – Jewish History and Jewish Memory*; s. 37, pozn. na s. 116.

³³ Kritické vydání viz Neubauer, *Medieval Jewish Chronicles I*, s. 3 – 46.

³⁴ Viz např. P. Sládek, *Malá encyklopedie rabínskému judaismu*, s. 12.

³⁵ O jeho dlouhověkosti se zmiňuje i Avraham ibn Daud (*SHK*, VI, 120).

Ani v žánrech, které se svým charakterem vlastní historiografií více či méně vzdalují, nezůstaly historická zkušenost či vliv nejnovějších události bez odezvy. Jedná se zejména o ozvuk neblahých, často tragických, historických událostí starších i současných, v *selichot*, kajících modlitbách, a dále o specifický žánr spisů, v odborné literatuře zvaných „*Memorbücher*“ (jež jsou však typické spíše pro oblast aškenázskou a pro dobu pozdější, počínaje 12. stoletím). Významným literárním druhem, specifickým způsobem reflektujícím dopad historických zvrátů, ovlivňující život jednotlivých židovských obcí sefardské i aškenázské oblasti, jsou takzvané pamětní *megily* (svitky). Ty byly sepisovány na paměť významných událostí, jež znamenaly záchranu místních Židů před pohromami, pronásledováním, vyhnáním či úplnou likvidací. Přímoú inspirací těchto svitků, po stránce tematické i kompoziční, je biblická kniha Ester a výroční dny popisovaných událostí bývaly v daných komunitách pravidelně připomínány veřejným předčítáním svitků při bohoslužbách. Významným příkladem tohoto žánru, pocházejícím z Pyrenejského poloostrova, je spis, oslavující porážku křesťanských vojsk před Granadou roku 1038, jehož autorem je významný granadský básník, teolog a politik Šmuel ha-Nagid (993 – 1056). Přestože pamětní *megily* jsou mnohem spíše svébytným žánrem beletristickým než historiografickým, jsou velice cenným zdrojem místních dějin jednotlivých komunit i jejich vztahu k dějinám „vnějšního,“ nežidovského světa.³⁶

3.2 Rabadova *Sefer ha-kabala*

Odkaz díla Avrahama ibn Dauda a jeho osudy během staletí dějinného vývoje charakterizuje jistý rozpor. Moderní věda si Rabada cení zejména jako filosofa, prvního židovského aristotelika, zatímco jeho historické dílo je hodnoceno spíše z hlediska svého přijetí v rámci židovské komunity a vlivu na vývoj židovského pohledu na vlastní minulost. Za primární historický přínos díla jsou pokládány informace o chronologii střídajících se generací tana'itů, amora'tů, ga'onů a rabínů. Naproti tomu jako cenný a originální zdroj informací o historii světové, respektive vztahu Židů a nežidovské většiny v průběhu líčeného období, dnes *Sefer ha-kabala* přijímána není. S tím kontrastuje neobyčejná úcta, jíž se v židovské komunitě (zejména v obcích sefardských) Rabadova kronika těšila a která jí – spolu s knihou *Josipon* – zajistila pozici takřka monopolní autority v oblasti poznání vlastní minulosti. Tato úcta pak zůstala nezpochybněna až do období renesance.

³⁶ O charakteristických rysech a specifických přístupu těchto žánrů k historické látce podrobně pojednává Jerušalmi (*Zakhor*, s. 47 – 52).

V následujících odstavcích se pokusíme stručně přiblížit vlastní obsah *SHK*, její strukturu i to, jakým způsobem autor v historickém materiálu své kroniky předkládá argumenty apologetické a polemické, jež byly vlastní motivací jeho práce. Zmíníme se i o otázce přítomnosti třetího, esoterického plánu textu.

3.2.1 Struktura textu

Jak bylo řečeno, *Sefer ha-kabala* v sobě spojuje charakter dvou základních žánrů židovské historiografické literatury – *šalšelet ha-kabala* a světovou kroniku. Ojedinelá je svým rozsahem i detailností. Základním charakterizačním rysem *SHK* je apologetický tón, inherentně přítomný v předkládaném výčtu pokolení náboženských vůdců. Autor na samém počátku jasně deklaruje svůj úmysl nejen poučit, ale i přesvědčit o legitimitě ústního zákona spolehlivými důkazy o tom, že orální tradice je přímo odvozena od učení tradentů zákona psaného. Kniha je současně spisem edukativním i náboženským, jejím účelem je sloužit jako podpůrný argument ve sporech s protivníky judaismu, jak vnějšími, tedy teology křesťanskými a muslimskými, tak vnitřními, tedy Židy karaitského směru.

Tomuto cíli je zcela podřízena struktura díla, záměrně jednoduchá a přímočará. Celý text je jednolitým chronologickým záznamem, sledujícím – z perspektivy rabínského učence – dějiny světa od počátku až po autorovu dobu. Stálý důraz je kladen na přesné dodržení časové posloupnosti, jež je často dokládáno detailním výčtem časových údajů, podepřených, je-li to možné, odkazy na biblický text. Takový je tedy základní půdorys, v zásadě odpovídající základnímu schématu *šalšelet ha-kabala*. Přesto však *Sefer ha-kabala* hranice tohoto žánru překračuje, a to právě svou povahou textu, který svou látku nejen předkládá, ale i komentuje a obhajuje. Tomu jasně odpovídá i způsob, jakým Rabad využívá i líčení obecné historie tak, aby účinně odpovídala jeho autorskému záměru, předkládá tedy *SHK* jakožto trojdílné kompendium, v němž oba historiografické dodatky tvoří integrální součást a nezbytné doplnění vlastního textu.

Ve stručném prologu³⁷ Avraham stručně vysvětluje důvody, které jej k sepsání knihy vedou³⁸ a předesílá své odhodlání opatřit své studenty pádnými argumenty proti heretikům, zpochybňujícím legitimitu rabínské tradice. Následuje první kapitola, věnovaná biblickému

³⁷ Přejímáme členění na kapitoly, které ve svém kritickém vydání zavádí Cohen.

³⁸ „... aby som vyložili svým studentům, že veškeré učení našich mistrů blahé paměti, učenců Mišny a Talmudu, bylo předáváno od jednoho velikého a spravedlivého mudrce k dalšímu...; vždyť nikdo z učenců Talmudu, natož pak z učenců Mišny, neučil nikdy ani to nejmenší, co by pocházelo od něj samého, s výjimkou oněch opatření, která byla s obecným souhlasem zavedena, aby byla Tóra ohrazena plotem“ (*SHK*, Prolog, 2 – 7).

období. Tu zahajuje nejprve zcela schematický výčet časových údajů, dělicích významné události od stvoření Adama po zničení prvního Chrámu, doplněný následně údaji o délce vlády jednotlivých židovských představitelů a vládců od Mojžíše po Cidkijáše (I, 1–20). Zbytek kapitoly (I, 21–119) se pak zabývá detailnějším sledováním počátku tradice ústního zákona, jeho těsného propojení s tradicí (a tím i s božským původem) zákona psaného, zjeveného na Sinaji. Text je prostoupen množstvím biblických citátů, vybraných tak, aby jimi autorita ústní tradice zákona byla co nejpevněji podepřena. Důležitým prvkem je i od počátku přítomný zájem o světové dějiny. Jde ovšem spíše o sledování „dynamiky dějin“ z hlediska vlivu, jaký měla převládající světová mocnost dané doby na židovskou pospolitost. V tomto období jde o říši perskou, její vzestup a pád. Hlavní pozornost je věnována roli, kterou sehráli perští vládcové v naplnění Božího plánu dějin světa i židovského národa. Kapitola je zakončena vylíčením výstavby druhého Chrámu roku 515 př. n. l.,³⁹ vzestupu Alexandra Makedonského a počátku světovládného postavení Řecka.⁴⁰

Kapitola druhá líčí období následující po uzavření starozákonního kánonu, to jest dobu existence druhého Chrámu, či – z hlediska dominance „pohanských“ říší – dobu, kdy určující vliv na dění v zemi Izraele i v zemích židovské diaspory měli Řekové a Římané. Pozornost je věnována jak židovskému zápasu o udržení samostatnosti či alespoň autonomie pod vedením hasmonejské a později héródovské dynastie, tak, a to zejména, udržování tradice náboženského zákona, dosud soustředěné kolem jeruzalémského chrámu a kněžského kultu. Přestože sledování chronologie vlád jednotlivých králů židovských i nežidovských zůstává trvale přítomná,⁴¹ je zjevné, že hlavním tématem jsou osudy učitelů a tradentů náboženského zákona, mudrců takzvaného Velkého shromáždění, *Bet ha-keneset ha-gadol*.⁴² Rabad se zmiňuje i o heretických sektách, z nichž nejvýznamnější bylo hnutí saduceů jakožto prapůvodu zásadního rozkolu v židovské pospolitosti, jenž, jak dovozuje, je hlavní příčinou katastrof, které Izrael postihly. Do této kapitoly je jakoby mimochodem zařazena i zmínka o Ježíši

³⁹ V textu *SHK* (I, 116 – 117) je však tato událost datována nikoli podle tradičního letopočtu, odvozeného od počátku světa, ale pouze relativně – „ve druhém roce jeho vlády (tj. Dáreiovy; s ním Rabad mylně ztotožňuje Artaxerxa).“ Nástup Alexandra Makedonského je datován třicátým rokem po stavbě Chrámu (I, 118), jde tedy o dataci zcela mylnou.

⁴⁰ *Malchut Javan* (*SHK* I, 119); v židovském pojetí je označení makedonské říše i jejích nástupnických států pojmem „království řecké“ obvyklé.

⁴¹ Rabad se v krátké poznámce (*SHK* II, 57 – 59) zmiňuje, že jejich podrobným výčtem nechce přerušovat líčení činnosti náboženských učenců a odkazuje na dílo, které historii království v dobách druhého Chrámu i interpretaci prorockých výroků, které se k němu podle něj vztahují věnuje, tedy *Divre malche Jisra'el be Bajit šeni*.

⁴² Ti jsou pokládáni za „spojovací článek“ mezi proroky a mudrci talmudského období, tedy tana'im a amora'im; viz *EJ* XIX, s. 383 - 385.

Nazaretském, jehož život Rabad s odvoláním na blíže neurčené židovské historické spisy⁴³ klade do období vlády hasmonejského krále Alexandra Iannaia (103 – 76 př. n. l.) a pohanské historiky, datující jej až vládou Héróda Velikého či jeho syna Archiláa, obviňuje z nepřesnosti. Rabadův důraz na obhájení vlastní chronologie plně koresponduje s jeho argumentací ve prospěch rabínské tradice jakožto pravého a jediného legitimního směru judaismu. Druhá kapitola je zakončena zprávou o rabi Jochananu ben Zakajovi, zakladateli rabínské akademie v Javné, jež se po pádu Jeruzaléma r. 70 n. l.⁴⁴ stala střediskem uchování židovského náboženského života.

Třetí a čtvrtá kapitola zachycuje období talmudské generace takzvaných *tana'im* a *amora'im*. Jde o klíčové období, během něhož došlo ke kodifikaci Mišny a Talmudu, čímž byla stanovena základní podoba náboženské praxe a věroučné principy, určující charakter hlavního proudu v židovském náboženství po následující staletí. Pět generací učenců zvaných *tana'im* působilo v zemi Izraele v prvních staletích našeho letopočtu. Za vrchol jejich působení můžeme označit činnost Jehudy ha-Nasiho (Patriarchy), jehož tradice pokládá za redaktora konečné verze Mišny, k níž došlo v první čtvrtině 3. století. Rabad jej označuje za příslušníka čtvrté generace,⁴⁵ období *tana'itů* pak zakončuje generace Jehudových žáků, činných po jeho smrti r. 3979 (tedy 218/219 n. l.). Zmínky o dějinných událostech, nesouvisejících s činností tradentů, jsou v této kapitole stručnější, hlavní akcent se stále zřetelněji přesunuje na sledování řetězce tradice. Kromě souvislejšího vylíčení Bar Kochbova povstání z let 132 – 135 n. l. (III, 28 – 37) mají zmínky o římských císařích či působení nežidovských učenců⁴⁶ spíše charakter doplňujících informací, dokreslujících zobrazované prostředí. Čtvrtá kapitola se zabývá působením sedmi generací *amora'im*, tedy učenců, kteří navázali na práci *tana'itů* a již uzavřený text Mišny opatřili rozsáhlým komentářem, jenž se stal základem materiálu tvořící kánon Jeruzalémského a Babylónského Talmudu. Rabadova pozornost se soustředí na přenesení hlavního centra působnosti náboženských autorit do Peršany ovládané Babylónie a vznikem akademií ve městech Sura a Pumbedita v polovině 3. století. V souladu s menším významem pokračujících aktivit v zemi Izraele jsou rabíni zde působící zmíněni jen ve stručném souhrnu. Chronologie hlavních představitelů babylónských akademií je naproti tomu sledována detailně

⁴³ SHK II, 64nn.

⁴⁴ Rabad však v souladu s židovskou tradiční chronologií uvádí rok 3829 od stvoření světa, tj. r. 68/69 n. l.

⁴⁵ O této generaci pojednává SHK III, 54 – 67; Jehudu Avraham nazývá titulem „náš svatý učitel“ (srov. i ZDR a MBŠ).

⁴⁶ Zmíněn např. alexandrijský matematik Ptolemaios, autor díla *Hé megalé syntaxis*, v arabském a židovském světě známého v arabském překladu pod titulem *Al-kitābu l-midžisī*, v křesťanském prostředí pak jako *Almagest* (SHK III, 47; viz též Cohenova poznámka na s. 29 angl. překladu, ř. 69); dále řeční lékaři Galénos a Hippokratés (SHK III, 68 – 70).

a dovedena až k sedmé generaci, jejíž působení se podle Rabada uzavírá rokem 4236 (475/476 n. l.). Na rozdíl od předcházejících kapitol je však značná část této kapitoly věnována dění mimo vlastní rabínské kruhy. Téměř polovinu tohoto oddílu (IV, 66 – 114) tvoří rozsáhlá historická vsuvka, předkládající souhrnný přehled dějin Říma a novoperské říše, tedy dvou pohanských mocností, majících ve světě sledovaného období určující vliv. Pozoruhodná je symetrie dějinného vývoje, kterou Rabad v tomto líčení vystavuje. Jeho podání dějin Říma od založení města po vládu Augustovu se v mnohém kryje se ZDR, a to nejen tematicky, ale i stylově a téměř doslova jsou opakovány i některé formulace.⁴⁷ Hlavní pozornost však není soustředěna na sledování chronologie sledu jednotlivých vládců, ale na vylíčení vzestupu Říma do postavení světovládné mocnosti, kterého dosáhla po ustálení monarchického systému vlády (za prvního císaře považuje Rabad nikoli Augusta, ale Caesara), jež jí umožnilo vystřídat v roli hegemonu „říši řeckou.“ Že zde Rabadovi jde mnohem spíše než o historická fakta o začlenění Říma do sledu říší, majících zásadní vliv na osudy židovské pospolitosti v přímé návaznosti na říše dob biblických, je jasně patrné z lehkosti, s níž zcela ahistoricky líčí údajné prvotní podrobení Říma Babylóňany a následně Řeky, z něž se vymanil až v dobách, kdy i Židé pod vedením Hasmonejských vybojovali svou samostatnost. Dějiny perské říše jsou pak vylíčeny v překvapivé shodě s vývojem v říši římské. I Peršané podle Avrahama dosáhli, poté, co byla jejich říše rozvrácena Alexandrem Makedonským, opětovného vzestupu až po obnovení pevné centrální královské vlády ve 3. století n. l.⁴⁸ Ten je pak nevyhnutelně učinil soupeři Říma v zápase o světovládu, z něž Peršané vyšli jako vládci Babylónie, čímž se do jejich rukou vrátila i moc nad osudy lidu Izraele. Symetrii Rabadova podání dějin Říma a Persie dotváří i zmínka o narození zakladatelů dvou nových náboženských systémů – Ježíše Nazaretského⁴⁹ a perského mystika Máního, tvůrce manicheismu.⁵⁰ Zpráva o Ježíši z perspektivy kontextu „vnějších“ dějin doplňuje předcházející uvedení rabínských názorů na dobu jeho života, zatímco údaj o Máním, vůči jehož učení se, narozdíl od křesťanství, Rabad nijak nevymezuje, podporuje domněnku, že zmínku o něm zařazuje především jako „protiváhu“ zmínky o Ježíši. Na chronologii rabínské tradice je pak opět navázáno vylíčením protižidovských perzekucí, jichž se perští vládci, dříve Židům naklonění přátelsky, začali dopouštět v 5. století n. l. Tím je také podle Rabada předznamenán pád jejich říše a vzestup islámského chalífátu.

⁴⁷ Naproti tomu se však zdá, že zde Rabad alespoň částečně vycházel z jiných pramenů, neboť některé údaje si vzájemně odporují (například v *SHK* III, 95 uvádí, že Augustova vláda trvala 52 let, v *ZDR* i *MBŠ* se setkáváme s údajem 56 let).

⁴⁸ „...po smrti našeho svatého učitele“ (*SHK* IV, 99).

⁴⁹ *SHK* IV, 94.

⁵⁰ *SHK* IV, 107.

Stručná pátá kapitola popisuje v chronologickém sledu působení pěti generací takzvaných *savora'im*, učenců, činných v Babylónii po amoraitech, tedy v šestém a sedmém století. Do této doby klade většina tradičních rabínských pramenů konečnou redakci talmudského kánonu, jenž je dílem tana'itů a amoraitů. V tomto období se dále upevnila autorita akademií v Suře a Pumbeditě, které si postupně získaly pozici nejvýznamnějších intelektuálních center židovského světa. Poněkud překvapivé je, že Rabad do svého líčení nezařazuje zmínku o Mohamedovi, jehož život spadá do této doby, ale omezuje na stručné konstatování, že v době čtvrté generace *savora'im* „říše Izmaelitů zvítězila nad říší perskou a zcela ji vyhladila ze světa.“⁵¹

Podrobnější je kapitola následující, zachycující jednu z nejvýznamnějších fází vývoje rabínského judaismu v raném středověku, období *ga'on*ské. Titulem *ga'on*⁵² jsou označováni vedoucí představitelé babylónských akademií v období zhruba od druhé poloviny sedmého do jedenáctého století. Ač se již přímo neúčastnili redakce kánonu talmudských textů, jejich zásadní význam spočívá v jejich interpretaci s ohledem na aplikaci v náboženské praxi, v prohlubování autority rabínské tradice a udržení její kontinuity a především v autorství rozsáhlé responsivní literatury, dosvědčující aktivní komunikaci babylonského intelektuálního centra s židovskou diasporou celého muslimského světa. V šesté kapitole *SHK* tedy Rabad detailně líčí posloupnost *ga'onů* v Suře i Pumbeditě, ale také širší souvislosti života židovské komunity sledovaného období. Právě do té doby totiž spadají počátky karaitského hnutí,⁵³ v němž Rabad spatřuje přímé pokračovatele sekt „rozvratníků Izraele“ z dob druhého Chrámu. Soustředí se tedy na vztahy uvnitř židovského společenství, zmiňuje se o úřadu exilarchy, nejvyššího světského představitele Židů v chalífátu⁵⁴ a zřetelně vystihuje vzestup i pozvolný úpadek židovské komunity v dosud nejvýznamnějším centru pobiblické diaspory. Zmiňuje se o působení nejdůležitějších *ga'onů*, jakými byli Sa'adja či Šerira a jeho syn Haj, ale i o vzájemných intrikách a bratrovražedných úkladech i slábnoucí mocí exilarchů. Kapitola je zakončena vylíčením mučednické smrti posledního exilarchy a súrského *ga'ona* Chizkiji a útekem jeho synů do Granady (*SHK* VI, 140 – 145). Zmínka o smrti posledního z jejich potomků (a tím i zániku davidovského rodu) v křesťanském Španělsku o několik generací později roku 4914 (1153/1154) v Rabadově podání jasně dosvědčuje definitivní přesun

⁵¹ *SHK* V, 22 – 23.

⁵² Převzato z termínu *ga'on Jisra'el* („chlouba“ či „důstojenství Izraele“; srov. Na 2,3).

⁵³ Za prvního představitele sekty karaitů, zcela odmítající autoritu „ústní Tóry“, je pokládán Anan ben David, činný v Babylónii na přelomu 8. a 9. století; viz N. Schur, *The Karaite Encyclopedia*, s. 23 – 26.

⁵⁴ Výkon tohoto dědičného úřadu byl omezen na členy davidovské dynastie, mnozí exilarchové byli zároveň *ga'on*y.

duchovního a kulturního centra židovství ze Středního Východu na samý západ muslimského světa, do autorovy španělské vlasti.

Poslední kapitola SHK velice podrobně líčící posloupnost tradice Zákona v období po zániku babylónských akademií, je její nejrozsáhlejší a z hlediska dalšího vývoje židovské náboženské a historiografické literatury zřejmě nejvlivnější pasáží.⁵⁵ Rabad v ní s neobyčejnou faktografickou detailností sleduje vznik, vzestup a vrcholný rozkvet činnosti prvořadých rabínských osobností v muslimském Španělsku od první poloviny 10. století až do své současnosti. Počátek této kapitoly tak poprvé narušuje lineární časovou posloupnost líčení a vrací se zpět.⁵⁶ Přenesení tradice rabínské učenosti z Babylónie na Iberský poloostrov je vylíčeno na pozadí slavného talmudského příběhu o čtyřech zajatcích.⁵⁷ Odvoláním se na legendický původ tradice rabínské vzdělanosti ve Španělsku Rabad zahajuje svůj zaujatý popis všestranného rozkvetu, jehož Židé v muslimském Španělsku dosáhli. V centru pozornosti stojí osobnost Šmuela ha-Nagida (993 – 1056), všestranně působícího myslitele, básníka a úspěšného obhájce zájmů Židů na granadském dvoře, kde zastával funkci vezíra. Jej Rabad představuje jakožto přímého pokračovatele babylónských ga'onů⁵⁸ na počátek nové linie tradentů „ústní Tóry.“ Mnohá protivenství,⁵⁹ vnitřní rozbroje i dvojí vpád fundamentalistických berberských sektářů, které tuto tradici nedokázaly přerušit, pak dosvědčují její životaschopnost a legitimitu. Prostředí sefardských obcí je v Rabadově pojetí vrcholem dosavadního vývoje židovského náboženství. Španělsko je vykresleno jako všeobecně uznávané centrum výkladu talmudské literatury a působiště nejskvělejších osobností současnosti, k němuž vzhlíží celý pravověrný židovský svět.⁶⁰

Rozsáhlý epilog⁶¹ pak přináší neobvykle ostrý útok proti odpůrcům rabanitského směru judaismu, karaitům, které obviňuje ze lživých tvrzení, týkajících se čistoty jejich vlastního učení. Pomýlenost karaismu dokazuje i samotným malým počtem jejich stoupenců. Naproti tomu zdůrazňuje velikost a slávu rabanitských obcí po celém známém světě. V této souvislosti se zmiňuje i o konverzi turkického národa Chazarů (SHK VII, 341 – 344) k rabínskému směru

⁵⁵ Srov. Cohen, SHK, s. 157.

⁵⁶ Jak naznačuje již závěr kapitoly předchozí, který se zmiňuje o etablované židovské komunitě v Granadě a uvádějí tak čtenáře *in medias res*.

⁵⁷ SHK, VII, 2 – 116.

⁵⁸ Podle tradice byl Šmuel žákem jednoho z mytických zajatců, rabi Chanocha (viz VII, 117).

⁵⁹ Např. zavraždění Šmuelova syna a nástupce Josefa během protizidovských násilností v Granadě r. 4827 (1066/1067); srov. VII, 169.

⁶⁰ V krátké vsuvce (VII 317 – 324) se však Rabad zmiňuje i o aktivitách rabínských učenců na území Francie; tato pasáž je rozvedena v pozdějším dodatku k SHK, jehož text připojuje Neubauer ke svému kritickému vydání (op. cit. I, s. 82 – 84).

⁶¹ Jako samostatnou kapitolu jej Cohen vyčleňuje jen v anglickém překladu, nikoli v hebrejském originále.

judaismu. V samém závěru pak Rabad připomíná, že k vlastní Knize tradice jsou přiřazeny historické dodatky, které tvoří integrální doplnění jejího textu a součást jejího poselství.

3.2.2 Apologetické a polemické aspekty Rabadova pojetí historie

Jak již z přehledu obsahu a struktury *Sefer ha-kabala* vysvítá, je nepochybné, že tato rozsáhlá světová kronika má ambice být více, než pouhým záznamem minulých dějů. Připomeňme znovu Jerušalmiho objevný pohled, zdůrazňující zásadní význam interpretace dějin a jejich smyslu, jež byla pro středověkou intelektuální obec v rámci židovské komunity mnohem zásadnější než studium historie jako takové. Je tedy v každém případě třeba přistupovat k SHK jako k dílu svým způsobem „polytematickému“.

S jednoznačně polemickou intencí autora jsme byli již konfrontováni v přehledu obsahu jednotlivých kapitol. Elbogen sice ve své základní studii⁶² k Avrahamově historickému dílu k němu přistupuje z kritického hlediska moderního historika, i on však připomíná,⁶³ že jeho vlastní tvůrčí intence byla komplexnější.

Pro přesnější posouzení „mimohistorických“ aspektů Rabadova díla, důležité pro náležité zhodnocení vlastní *Sefer ha-kabala* i obou jejích dodatků, musíme vzít úvahu, v jakém postavení a v jaké pozici je autor sepsal. V Toledo šedesátých let 12. století byl Avrahama ibn Daud, jakožto čelný představitel etablované židovské obce, v situaci poměrně příznivé pro obhajobu židovské komunity v očích křesťanské majority. Uvědomíme-li si jeho pravděpodobnou účast na činnosti toledské překladatelské školy, není těžké si představit, že díky svému přijetí v očích křesťanských intelektuálních elit kastilského království mohl právě on být vnímán a respektován jako legitimní mluvčí zájmů svých souvěrců. Z tónu Rabadovy argumentace pak jasně vysvítá, že si tohoto byl dobře vědom. I proto prezentuje své argumenty jako jednoznačně uznávané. Jeho tvrzení má tedy dvojí akcent: jak sám zdůrazňuje, „cílovým“ obecnstvem jeho historické práce jsou je židovská komunita, lze si však představit, že Rabad počítal s tím, že alespoň části *Sefer ha-kabala* budou přeloženy a stanou se předmětem studia křesťanských učenců a tím i prostředkem spoluvytvářejícím v jejich očích obraz kastilské židovské obce.

⁶² Elbogen, „Abraham ibn Daud als Geschichtsschreiber,“ s. 185 – 205.

⁶³ Op. cit., s. 191 – 192.

Ač tedy dílo není prosto ani polemických poznámek na adresu křesťanství,⁶⁴ zřetelně převažuje polemický záběr „vnitřní,“ to jest proti heretikům židovským. Karaité byli činní ve Španělsku nejpозději od 10. století,⁶⁵ v dvou staletí následujících se však dostávali do stále ostřejších sporů s Židy tradičního směru rabanitského. Na popud představitelů rabanitských obcí vydali pak kastilští králové během dvanáctého století řadu ediktů, vypovídající karaity z významných měst království. Tato perzekuce měla za následek mnohé konverze karaitů k rabínskému judaismu a hromadný exil.⁶⁶

Argumenty, jimiž je autorita rabínského učení podporována, jsou jak obranné, tak útočné. Rabad věnuje velký prostor dokazování faktu, že kánon talmudských textů není v žádném případě v rozporu s biblickou zvěstí, jak tvrdí karaité, že ji v žádném případě svévolně neinovuje a nemění tak její Písmem kodifikovaný smysl. Se stejným zaujetím ovšem vykresluje popírače autority tradentů „ústní Tóry“ jako skutečné původce utrpení Izraele a prodlužování jeho útrap. Jak připomíná Cohen,⁶⁷ Rabad s až literárním úsilím vědomě vytváří obraz nepřetržitého střídání sektářských „rozvratníků Izraele,“ at' jsou jimi starověcí saduceové či soudobí karaité. Obdobně pak jeho zaujetí dějinami říší, které v minulosti ovládaly země Židy osídlené, souvisí stejně těsně s jeho přístupem k politickému dění v soudobém muslimském a křesťanském Španělsku. Otázku, jakou roli v tomto jeho tvůrčím pojetí zastávají oba monografické historické dodatky, zhodnotíme v následující kapitole této práce.

Přestože *Sefer ha-kabala* představuje nejvýznamnější dílo sefardské literatury, které na půdoryse historiografické práce předkládá apologii židovského náboženství, není Avraham ibn Daud jediným autorem, vzešlým z duchovního prostředí „zlatého věku židovské kultury“ ve Španělsku, který vytvořil monumentální apologeticko – polemickou práci. Tento přehled by byl neúplný, kdybychom nezmínili *Sefer ha-Kozari* („Kniha Chazarů. To jest kniha odpovědí a argumentů na obranu ponižované víry“) výše zmíněného náboženského myslitele a filosofa Jehudy ha-Leviho. Jeho dílo se věnuje obraně judaismu před polemikou ze strany jiných věr i před útoky vedenými z pozic nenáboženské filosofie, přičemž však sám autor neváhá použít pro svou obranu náboženství argumentů filosofických. Fakt, že Rabad byl ha-Levim silně inspirován a že jeho *Emuna Rama* je do značné míry reakcí na *Sefer Kozari*, je dnes pokládán za

⁶⁴ Viz zmíněné zpochybnění obecně uznávaného data Ježíšova narození.

⁶⁵ Existenci karaitské obce v Toledu připomíná muslimský theolog Ibn Hazm (994 – 1064).

⁶⁶ Základní informaci o dějinách karaitského hnutí ve Španělsku viz Schur, op. cit., s. 267 – 268.

⁶⁷ V kapitole *The Argument of Sefer ha-Qabalah* (SHK, s. LVII – LXII).

evidentní.⁶⁸ Tento pohled pak dále podporuje výše zmíněný názor na jednotu celého Avrahamova dochovaného díla jakožto koherentní obrany judaismu.

Na závěr tohoto oddílu je ještě třeba se zmínit o otázce, která významným způsobem ovlivňuje hodnocení Rabadova historického díla jakožto celku a je také velmi důležitá pro posouzení pozice obou historických dodatků v jeho kontextu. Jicchak Jerušalmi se ve svém již zmíněném eseji poukazuje na to,⁶⁹ že „Gerson Cohen dostatečně prokázal, že esoterickým poselstvím *Sefer ha-kabala* bylo předložit mesianistickou interpretaci historického vývoje, na jehož vrcholu stálo Španělsko.“ Přijímá tak jako spolehlivě obhájenou jednu ze základních tezí G. D. Cohena, kterou předkládá ve své studii, jež je připojena k jeho překladu *SHK*. Jakkoli není v možnostech této práce podrobit zevrubné analýze Cohenův výklad *SHK* jako textu, který kromě roviny historiograficko – apologetické obnáší i rovinu eschatologickou, připomeňme základní argumenty tohoto jeho tvrzení. V kapitolách „The Symmetry of History“ (s. 189 – 222) a „The Four Empires and Jewish History“ (s. 223 – 262) se Cohen věnuje rozsáhlému rozboru textu, zejména Rabadovy mnohdy porušené a údajně záměrně zkreslované chronologie z hlediska jeho možné interpretace jakožto eschatologické zvěsti. Cohen předpokládá, že záměrnou a promyšlenou symetrizací délek vlád jednotlivých pohanských králů, posuny dat jejich působení a vytvářením vzájemně si odpovídajících časových rámců různých fází židovských dějin Rabad jednak vnáší do svého historiografického plánu atmosféru řád, který jasně svědčí o existenci logiky dějin, směřujících ke svému završení, jednak si vytváří prostor pro skryté sdělení mesianistické zvěsti. S touto manipulací historickou faktografií pak podle Cohena koresponduje i Rabadova díkce, vztahující se ke střídání světovládného postavení jednotlivých říší, které jsou připodobňovány ke čtyřem mytickým zvířatům, zmíněným v sedmé kapitole biblické knihy Daniel. Toto je ovšem prvek v halachické literatuře přítomný trvale, podle Cohena je ale Rabadova práce s tímto schématem jasně propojena s jeho eschatologickým konceptem. Jeho cílem má být ujištění čtenářů, že konečné vykoupení a příchod Mesiáše, syna Davidova, se blíží, neboť Danielova alegorická vize se téměř naplnila. Úspěšné přesídlení intelektuálního centra judaismu a pokračujícího díla tradice ústní Tóry má tedy jít ruku v ruce s postavením monarchií na Iberském poloostrově jakožto poslední „inkarnace“ říše Edomu,⁷⁰ autentického dědice Říma a završitele jeho historické úlohy.

⁶⁸ Viz např. Eran, *Me-emuna tama le-emuna rama*; práce se zabývá mimo jiné návazností Avrahama na práci jeho staršího současníka.

⁶⁹ Yerushalmi, „Zachor,“ s. 39.

⁷⁰ Viz Cohen, *SHK*, s. 250 – 262.

Přestože, jak vysvítá už z výše zmíněné citace, Cohenova interpretace *Sefer ha-kabala* získala značný vliv, lze o její podloženosti a oprávněnosti takového vysvětlení Rabadova volného zacházení s předkládanými chronologiemi oprávněně pochybovat. Významnou studii, oponující Cohenovu pohledu a detailně argumentující ve prospěch tvrzení, že Rabadovo dílo je vskutku právě tím, čím sám autor deklaruje, že být má, tedy spisem historiografickým a apologetickým, publikovala v nedávné době E. Krakowská.⁷¹ Její argumentace, vysvětlující neshody v chronologii kompilačním charakterem Rabadovy práce s prameny i charakterem *SHK* jako díla polytematického, se zdá být v souladu s autorskou ideou díla, jeho charakterem coby součásti širšího díla apologetického. Krakowská je přesvědčena, že počítat při interpretaci *SHK* ještě se třetí, esoterickou rovinou je nedostatečně podložené vlastním textem a proto nedostatečně obhajitelné.

Přiklonit se spíše k pohledu Krakowské ovšem v žádném případě neznamená přehlížet významný přínos analytického díla Cohena, které ostatně ani v případě, že prvek eschatologický Rabadově kronice přičítá zcela mylně, neztrácí na své hodnotě. Otázka případného eschatologického obsahu *SHK* také nemá přímý vliv na problém vztahu vlastní kroniky a jejích historiografických dodatků, které jsou v každém případě především zdrojem faktografického materiálu, který podporuje Rabadovu hlavní argumentaci, ať už je motivována „pouze“ apologeticky, nebo v sobě skrývá i esoterické sdělení.

3.3 Rabadův vliv na další vývoj židovské historiografie

Sefer ha-kabala, první židovská kronika pokrývající svým záběrem v úplnosti dějiny světa od stvoření do současnosti, se stala v žánru židovské historiografie dílem do značné míry autoritativním. Platí to tím spíše, že, jak jsme již uvedli, historie stála v kontextu židovské nehalachické literatury spíše mimo hlavní pozornost a význam jí byl přiznáván nikoli jako svébytnému vědnímu oboru, ale jako zdroji argumentů pro výklad dějin, důležitý pro židovské chápání vlastní náboženské a národní identity. Právě Rabad pak svým dílem stanovil jistý precedent, jenž nezůstal bez vlivu na další kronikářská a historiografická díla židovské středověké literatury. *SHK* se stala jedním z nejvýznamnějších zdrojů údajů o vývoji rabínské tradice a významný vliv měla i na styl a kompozici pozdějších historiografických děl. Tento vliv je možné sledovat jak prostřednictvím přímých citací, tak uváděním týchž údajů, s nimiž se setkáváme poprvé u Avrahama, či obecnou blízkostí stylu. Většina autorů, navazujících na Rabada, patří ovšem do okruhu kultury sefardské, kde zejména literatura, kterou můžeme

⁷¹ Krakowski, „On the Literary character of Abraham Ibn Daud’s *Sefer ha-Qabbalah*,” s. 219 – 247.

souhrnně označit za naukovou, vznikala, a to až do období renesance. Velké popularitě a značné vážnosti se však *Sefer ha-kabala* těšila i mezi Židy aškenázskými.

Základní přehled pozdějších židovských autorů, kteří na Rabadovo dílo navazují, uvádí Elbogen v závěru své práce.⁷² Z nejvýznamnějších je třeba zmínit dílo Jicchaka Jisraeliho (první polovina 14. století), jenž se ve svém výčtu významných nositelů rabínské tradice na Rabada přímo odvolává. Další důležitá díla, výslovně z Rabada čerpající, vznikla již vesměs v období renesance. Je to zejména světová kronika *Sefer ha-Juchasin* („Kniha genealogií“), sepsaná počátkem 16. století Avrahamem Zacutem, historikem a astronomem působícím ve Španělsku, Portugalsku a severní Africe. Zacuto však není vázán nekritickým obdivem k Rabadovu dílu a neváhá mu vytknout nepřesnosti při práci s biblickým textem. Významným dokladem přetrvávajícího významu Rabadovy *Sefer ha-Kabala* je stejnojmenná kronika, navazující na dílo původní a dovádějící historické líčení až do doby svého autora, Šelomo ben Josefa Torruetiela (to jest do roku 1510). Typické pro všechny autory navazující na Avrahama je jejich nekritičnost, důvěra, s níž přejímají jím předkládanou chronologii i s mnohými nepřesnostmi, jež se v ní vyskytují. S relativně častým výskytem ne zcela spolehlivých informací a dat souvisí i skutečnost, že s rozvojem kritického přístupu k práci s historickými údaji je *SHK* využívána jako zdroj historických údajů, relevantních pro autory obecných dějin, stále méně. Přesto však ze zřetele židovských autorů Rabad nemizí. Ve své kronice *Cemach David* („Ratolest Davidova“) se na něj odvolává významný renesanční učenec David Gans (1541 – 1613), je však příznačné, že Avraham je pro něj důležitý právě jako zdroj informací o dějinném vývoji židovského náboženství, ne už jako zdroj historický.⁷³ Gans správně odhalil Rabadovu faktografickou závislost na knize *Josípon*, Avrahamově hlavním zdroji informací o dějinách Říma, kterou tedy používá primárně (viz níže). Tento přístup k Rabadově dílu je vůbec typický pro jeho přijetí v rámci tradičního židovského prostředí, pro něž nadále zůstává jedním z nejvýznamnějších interpretů a zprostředkovatelů dějin rabínské tradice, zatímco jako obecný historik a filosof je víceméně opomíjen. O Avrahamově přetrvávající popularitě ostatně svědčí poměrně časté vydávání *Sefer ha-kabala* tiskem, často spolu s jinými velmi populárními spisy, např. již zmíněným *Seder olam*.⁷⁴

⁷² Elbogen, „Abraham ibn Daud als Geschichtsschreiber,“ s. 203 – 205.

⁷³ Viz Šedinová, *David Gans a jeho hebrejský spis Cemach David*, s. 126 – 127.

⁷⁴ O textové tradici *SHK*, relevantní pro dochování textů obou dodatků, viz úvod následující kapitoly.

4. Historiografické dodatky k *Sefer ha-kabala*

4.1 Textová tradice a dnešní stav zpracování textů

Zatímco kritickou edicí vlastní *Sefer ha-kabala* vydal již v roce 1887 A. D. Neubauer a následně spolu s překladem do angličtiny roku 1967 G. D. Cohen,⁷⁵ kritické zpracování textů obou historiografických monografií, tvořících její dodatky, dosud neexistuje. Přehled dochovaných rukopisů *SHK* i nejvýznamnějších tisků a návrh předpokládaného rodokmenu rukopisů uvádí Cohen v hebrejské předmluvě svého vydání.⁷⁶ To je založeno na rukopisech starší ze dvou skupin (nejstarší pochází z osmdesátých let patnáctého století). Podobně jako kritické vydání samého textu neexistuje ani souhrn rukopisů, k nimž jsou *ZDR* a *MBŠ* připojeny, ani zhodnocení případných rozlišných textových verzí.

Zichron divre Romi i *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* doprovází vydání *SHK* v řadě nejstarších vydání tiskem včetně *editio princeps*. Ta je pro práci s textem dodatků nejvýznamnější. Tisk obsahuje vedle celého Rabadova historického díla i *Seder olam raba* a *Seder olam zuta* a spis *Megilat ta'anit* („Svitek o postu“).⁷⁷ Vydán byl v Mantově roku 1513⁷⁸ a stal se podkladem tisků následujících. Z těch významnějších je třeba jmenovat vydání benátské (1545) či pařížské (1572), jež z mantovského přímo vycházejí. V tisku basilejském (1580), amsterdamském (1711) i pražském (1795), podléhajícím cenzuře, chybí některé zmínky o Ježíši Kristu.

Zatímco oba dodatky se mezi židovskými čtenáři netěšily přílišné pozornosti, jistého ohlasu dosáhly mezi učenými křesťanskými, kteří se studiem Rabadovy historiografie zabývali, a *MBŠ* je tak prvním jeho spisem, přeloženým ve své úplnosti do jiného jazyka. Bilingvní edice tohoto díla, v níž je hebrejský originál doprovázen latinským překladem Sebastiana Münstera, vyšla pod titulem *Epitome historiae Josephi Gorionidis cum Seb. Münsteri versione Latina etc.* roku 1529 ve Wormsu.⁷⁹ Jak je zjevné již z názvu překladu, bylo Rabadovo shrnutí pozdně antických židovských dějin, věrně sledující popis této epochy v knize *Josipon*, pokládáno za pouhý výtah z tohoto díla, což, jak ukážeme níže, není zcela přesné. Díky tomuto zkusení se však

⁷⁵ Toto vydání je dnes pokládáno za směrodatné, všechny pozdější texty věnované Rabadově historickému dílu, odkazují na ně.

⁷⁶ Cohen, *SHK*, s. ט - כב.

⁷⁷ Soupis nejvýznamnějších dnů židovského kalendáře, kdy se v různých historických obdobích odehrály významné radostné události a kdy je zakázáno se postit; dílo pochází zřejmě z prvních desetiletí našeho letopočtu; viz Neubauer, *Mediaeval Jewish Chronicles* II, s. VII – VIII.

⁷⁸ Datum 4. marchešvan 5274 (3. října 1513) je uvedeno v kolofónu, přičemž rok je vyjádřen chronostichem םוהשנ; Neubauer (*Mediaeval Jewish Chronicles* I, s. XIII) uvádí mylně datum 1514.

⁷⁹ Týž Sebastian Münster přeložil již roku 1527 do latiny část *SHK*, vydanou v Basileji.

Rabadovu dodatku dostalo pozornosti, kterou mu židovští historikové, kteří vesměs své údaje o starověkých obecných dějinách čerpali přímo z *Josipona*, nevěnovali. I *Zichron divre Romi*, přestože svým charakterem jde o dílo pro nežidovské publikum méně zajímavé, bylo do latiny přeloženo, byť podstatně později, roku 1724 C. A. Zellerem (vydáno ve Stuttgartu). Vznikly i překlad německý, jehož autorem je opět S. Münster⁸⁰ a anglický, pořízený na základě Münsterovy verze latinské.⁸¹

Naproti tomu moderní vědecká literatura se dodatky zabývá jen zcela okrajově. Jedinou rozsáhlou studií, věnovanou podrobnému rozboru *Zichron divre Romi*, je článek J. Urbiny a J. Targarony *La Historia Romana de Abraham ibn Daud*, která je rozsáhlým úvodem k jejich španělskému překladu Rabadových římských dějin. V ní a následném věcném komentáři autoři dílo podrobně analyzují, věnují se Rabadově práci s prameny i místu ZDR v kontextu jeho díla a srovnání s nejvýznamnějšími římskými historiografiemi a životopisy císařů. Bohužel se nezmiňují, zda při svém překladu vycházeli z rukopisů, popřípadě kterých, či z tisků. Z dostupné literatury žádná monografie či článek není věnován MBŠ. Toto dílo, jemuž Neubauer⁸² upírá „jakoukoli historickou hodnotu,“ je tedy obvykle pouze zmíněno jako Rabadův výtah z *Josipona*, plnicí roli pouhého subsidiárního materiálu, jež, na rozdíl od ZDR, nelze v žádném ohledu označit za originální. Španělský překlad ZDR je tedy jediným moderním cizojazyčným vydáním Rabadových historiografických dodatků, které se mi podařilo vyhledat.

Při absenci moderního kritického vydání je edicí, pro práci s oběma texty klíčovou, faksimile mantovského tisku,⁸³ pořízené Ch. H. Ben Sasonem roku 1973. Při překladu jsem vycházel z tohoto textu, přičemž jsem stále přihlížel i k tisku amsterdamskému a pražskému.

⁸⁰ *Josippon de bello Judaico*, Basilej, 1559.

⁸¹ *A compendious history of the later time of the Jews... translated by P. Morvyng*, Londýn, 1569; údaje o překladech převzaty od Steinschneidera, *Die Geschichtsliteratur der Juden*, s. 33, 47 – 48.

⁸² Neubauer, *Mediaeval Jewish Chronicles I*, s. XIV.

⁸³ Respektive jeho části, obsahující SHK, ZDR a MBŠ.

4.1 Téma a historické pozadí

4.1.1 *Zichron divre Romi*

Tematické vymezení Rabadova exkurzu do římských dějin je jednoduché. Jde o shrnutí chronologické posloupnosti (v té podobě, v jaké o ní byl Rabad informován) vládců Říma a výčet nejvýznamnějších historických událostí, jež se v dlouhých dějinách Římské říše odehrály. Skrovný rozsah díla⁸⁴ a až lapidární stručnost líčení kontrastuje s délkou časové epochy, kterou dílo zpracovává. Výmluvný je již podtitul ve znění „Toto je záznam dějin Říma ode dne jeho založení do začátku vlády Izmaelitů,“ jasně korespondující s Rabadovou koncepcí souhrnného vylíčení zrodu, vzestupu a pádu pohanských impérií pod úhlem pohledu „logiky“ jejich dějin. Dějinám Říma zjevně Avraham přikládal takový význam, že pokládal za důležité nespokojit se se svým historickým exkursem v *SHK* a doplnit jej tímto faktografickým přehledem. Ten dějiny Říma sleduje vskutku od samého počátku, od legendárního založení města (kladeného do roku 753 př. n. l.) přes počáteční období královské, vznik republiky roku 510 př. n. l., její pád v 1. století př. n. l. až po dějiny doby císařské. Pro Rabadovo pojetí ději římského císařství je typický pohled spíše globální, Řím pro něj představuje jednolitý celek a přesnější nuance politických zvratů, kterými říše od období Augustova po dobu pozdně antických císařů křesťanských nebere v potaz. Čtenář *ZDR* tedy není detailněji seznámen ani s postupnou územní expanzí Říma či s fungováním říšské správy, o zásadních změnách ve způsobu vlády za pozdního císařství je informován jen velice povrchně a o definitivním rozdělení říše roku 286 na vzájemně nezávislou část východní s centrem v Konstantinopoli a západní, jejíž metropolí byl i nadále Řím,⁸⁵ se autor nezmiňuje vůbec. Ještě více může zarážet fakt, že Rabad zcela opomíjí zánik západořímské říše roku 476. Historický zlom pro něj nepředstavuje pád římské říše prostřednictvím nájездů barbarů, ale rozšíření křesťanství a jím způsobená hluboká vnitřní proměna říše. V jeho historickém pojetí navazuje chronologický sled „vládců Edomu“ na posloupnost římských císařů bezprostředně řadou vládců germánských kmenů, které v průběhu pátého a šestého století ovládly Hispánii, tedy v Rabadovu Sefarad. Tato zásadní historická nepřesnost a až samozřejmá lehkost, s níž Avraham ibn Daud prezentuje křesťanskou vládu na Iberském poloostrově jako přímé pokračování římské říše, je zcela v souladu s jeho základní motivací. Tou je předložit sled historických fakt, tvořících podklad jeho vylíčení charakteru historické etapy, předcházející vzestupu islámského chalífátu.

⁸⁴ V Ben Sasonově edici mantovského tisku činí rozsah *ZDR* necelé tři strany (s. 21 – 24).

⁸⁵ Konstantinopol Rabad představuje jako nové centrum říše poté, co císař Constantinus „předal Řím do rukou kněží Edomu“ (*ZDR*, s. 23).

Navzdory počáteční zmínce o „říši Izraelitů,“ však *ZDR* informují o islámu jen zcela okrajově stručnou zmínkou o Mohamedově působení v době vlády vizigótského krále Sisebuta. Historické líčení je zakončeno upevněním vlády vizigótských panovníků počátkem šestého století, tedy asi sto let před invazí muslimů.

4.1.1 *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni*

Téma *MBŠ* je v porovnání se *ZDR* z hlediska časového vymezení užší, přesto je mu věnováno o poznání více prostoru.⁸⁶ Židovské dějiny jsou tak popsány s mnohem větší detailností. Ve druhém historickém dodatku Rabad zachycuje období od smrti Alexandra Makedonského, tedy od roku 323 př. n. l., do okamžiku vyvrácení druhého Chrámu Římány r. 70 n. l., resp. potlačení posledních zbytků povstání v následujících letech.⁸⁷ Faktografická podrobnost jeho líčení ovšem není rovnoměrná. Autorova pozornost se koncentruje zejména na období existence samostatného (od roku 63 př. n. l. autonomního) židovského státu pod vládou hasmonejské dynastie (167 – 37 př. n. l.), dynastie héródovské (počínaje nástupem Héróda Velikého roku 37) a zejména pak klíčovou dobou protiřímského povstání v průběhu 60. let 1. století n. l., vrcholící tragickými událostmi pádu Jeruzaléma. Zatímco zhruba dvě třetiny *MBŠ* jsou věnovány událostem, počínajícím vypuknutím makabejského povstání, období předchozímu je věnována pozornost spíše letmá. O správě země Izraele, jejímiž hlavními židovskými představiteli byli velekněží jeruzalémského Chrámu, podléhající autoritě nejprve ptolemaiovských (do r. 200 př. n. l.) a poté seleukovských vládců, nejsou poskytnuty žádné konkrétní údaje. Na rozdíl od *ZDR* je v *MBŠ* věnována „vnějším“ dějinám pozornost jen do té míry, v jaké měly přímý a bezprostřední vliv na dějiny židovské. Informace rozšiřující jsou vzácné (jako příklad uvedme vyličení sebevraždy královny Kleopatry) a týkají-li se římských císařů před Vespasianem, vesměs souhlasí s údaji v *ZDR*.

I podání vlastních židovských dějin ovšem Rabad doplňuje přesnými údaji pouze do té míry, do jaké jsou jím uváděná fakta relevantní pro vývoj střetu s Římem. Údaje o vývoji politického statutu židovského státu, o jeho postupném osamostatnění, o vývoji vzájemných politických vztahů s Římem před propuknutím války, o mechanismu dosazování Římu podřízených králů i o rozdělení země po smrti Héróda Velikého roku 4 př. n. l. proto Rabad uvádí jen dosti namátkově.

⁸⁶ V Ben Sasonově edici mantovského tisku text uveden na s. 24 – 63.

⁸⁷ Konečná porážka Židů, pád pevnosti Masada r. 74, je zmíněna jen v náznaku.

Významným faktorem židovských dějin v helénistickém období, který také stojí – vedle vylíčení protiřímského povstání – v centru Rabadovy pozornosti, je vnitřní rozkol v židovském národě a vznik odštěpeneckých sekt, zejména saduceů.⁸⁸ V jejich působení autor vidí příčinu rozvratu a zániku národní samostatnosti. Podrobnějšímu všestrannému vylíčení poměrů v židovské společnosti období druhého Chrámu se autor ovšem nevěnuje, pro Rabada historika je důležitý zejména vztah izraelských králů a náboženských autorit v rovině vztahů vnitřních, v oblasti vztahů se světem nežidovským pak příčiny, průběh a výsledek střetu s Římem. Politická rovina konfliktu je pro něj přitom až druhotná. Římsko-židovskou válku vidí Rabad jakožto přímý důsledek úpadku autority legitimního, tj. farizejského směru judaismu.⁸⁹

Historiografický plán *MBŠ* je tedy naplněn vylíčením porážky povstání a zničením Chrámu, na to však navazuje ještě midrašistické shrnutí osudů lidu Izraele v nejrůznějších zemích diaspory a Rabadův homiletický epilog. Vztahem obou rovin textu, historické a náboženské se budeme zabývat dále.

4.2 Prameny

4.2.1 *Zichron Divre Romi*

Otázka pramene, z něhož Avraham čerpal údaje pro svůj stručný souhrn římských dějin, zůstává problémem bez jednoznačného řešení. Jak je pro středověkou kroniku typické, žádný přesný údaj, odkazující na konkrétní dílo, autor neuvádí. Z kompozice díla, výběru uváděných jmen,⁹⁰ i charakteru rozšiřujících informací, zajímajících se o etymologii určitých termínů či typologické podrobnosti vysvítá, že se Rabad řídil prameny domácí, to jest španělské provenience. S. W. Baron hovoří o tom, že pro Rabadovy současníky musela být jeho historie Říma, ač z dnešního pohledu neoriginální a faktograficky značně nespolehlivá, „zjevením“, mimo jiné i proto, že čerpá z křesťanských zdrojů.⁹¹ Situace je však složitější. Starší literatura⁹² obvykle uvádí jako základní zdroje *ZDR* díla na Iberském poloostrově působících křesťanských teologů a historiků Paula Orosia (přelom 4. a 5. století) a Isidora Sevillského (cca

⁸⁸ Ti jsou vylíčení jakožto principiální oponenti judaismu hlavního směru, reprezentovaného farizeji. O jiných sektách, např. o kumránském společenství esejců, se Rabad nezmiňuje.

⁸⁹ O náboženských a politických aspektech protiřímského povstání viz Talmon (ed.), *Jewish Civilization in Hellenistic – Roman Period*, spec. Indinopulos, „Religious and National Factor in Israel’s War with Rome,“ s. 50 – 63 této práce.

⁹⁰ Mnozí z méně významných císařů jsou v chronologické posloupnosti vynecháni.

⁹¹ Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, VI, s. 210.

⁹² Např. Klein a Molnar, jež zmiňuje Cohen, *SHK* s. 162.

560 – 636). Orosiova sedmidílná kronika *Historiae adversus Paganos* („Protipohanská historie“) i Isidorova *Chronica maiora* („Velká kronika“) byly označovány za Rabadovy základní prameny. Elbogen se k tomuto tématu vyjadřuje zdrženlivěji jakožto k otevřené otázce,⁹³ Cohen na základě srovnání Rabadových textů a děl obou možných pramenů dochází k přesvědčení, že přímo s nimi Avraham nepracoval, přesto však své údaje z Orosia i Isidora převzal, a to prostřednictvím dnes nedochovaných arabsky psaných pramenů.⁹⁴ Dílčí otázky, týkající zejména se původu ze španělštiny převzatých termínů a hispanizovaných podob latinských jmen, zůstávají vzhledem k neidentifikovatelnosti těchto pramenů nerozřešeny. Dosud nezpracována je otázka Rabadovy znalosti latiny. Přijmeme-li za prokázaný názor, že se Avraham ibn Daud účastnil práce toledské překladatelské školy, lze jistě počítat alespoň se základní schopností pracovat s latinským textem (a to přesto, že se „Avendauth Philosophus“ zabýval především překlady z arabštiny do kastilštiny). Podrobná monografická studie, věnovaná tomuto tématu, by jistě přispěla k nalezení konkrétnější odpovědi na otázku vztahu Rabadových římských dějin a jejich nežidovských pramenů.

4.2.2 *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni*

Na rozdíl od *ZDR* je základní pramen rozsáhlejšího z obou dodatků dobře znám. Právě jednoznačnost, s jakou se k němu sám Rabad hlásí, je jedním z důvodů přispívajícím k malé míře pozornosti, kterou moderní badatelé *MBŠ* přikládají. Jde o knihu *Josipon*, respektive její původnější „krátkou“ verzi.⁹⁵

Již od samého počátku bylo Rabadovo zpracování pokládáno nežidovskými učiteli a badateli sotva za více než za výtah z *Josipona*. Jak jsme připomněli výše, latinský překlad *MBŠ* je již ve svém titulu označen za *epitomé* proslulé kroniky. Tento poněkud zjednodušující pohled na vztah *MBŠ* a jejich hlavního zdroje přetrvává i v moderní vědecké literatuře. Přehled dějin helénistického židovského státu je nahlížen výlučně prismatem neoriginálnosti a relativně vysoké nespolehlivosti faktů, které předkládá, přičemž je zcela přehlížena kompoziční struktura, jež z *MBŠ* činí dílo svébytným způsobem dotvářející komplex Rabadovy historiografické tvorby.

⁹³ Elbogen, *Abraham ibn Daus als Geschichtsschreiber*, s. 199.

⁹⁴ Cohen, *SHK*, s. 162; informace o Orosiových překladech do arabštiny čerpá ze studie Leviho della Vida „La Traduzione Araba delle Storie de Orosio.“

⁹⁵ Na jejím základě byla cca roku 1480 vydána v Mantově *editio princeps*; viz Křížová, *Josipon*, s. 21. Cohen vydal svou kritickou edici *SHK* dříve, než došlo ke kritickému vydání knihy *Josipon*, zpracované D. Flusserem a publikované roku 1978. Cohen se při svých citacích odvolává na starší vydání Hominerovo (1956), které ovšem vychází z pozdější, tzv. „dlouhé“ či „konstantinopolské“ verze, jež Avrahamovi dostupná nebyla.

Na okraji zájmu stojí i fakt, že *Josipon*, je bezpochyby pramenem nejvýznamnějším, nikoli však jediným. Jeho podání je též významně ovlivněno tradicí rabínských textů. Mimo přímé citace textu Talmudu je jejich vliv patrný i na charakteru zobrazení sporů saducejů s farizeji či převzetí některých agadických talmudských textů.

Mimo knihy *Josipon* zmiňuje Rabad jakožto své zdroje „další spolehlivé spisy.“ Míněn je stručný text *Midraš eser galujot* („Midraš o desaterém vyhnanství“), který Rabad v úplnosti zařazuje na závěr díla, za popis potlačení povstání. Jde o anonymní text, pocházející z období raného středověku (cituje z něj přibližně roku 900 Cemach ben Chajim ga'on).⁹⁶

MBŠ tedy nejsou pouhou zestručněnou verzí jediného pramene. Jde o strukturálně složitější kompilát, jenž ze svého zdroje čerpá historickou látku způsobem invenčním, jehož podrobnější zpracování by bylo hodno samostatné studie. Zvláštní pozornost by zasluhoval i vztah historických dat, uvedených v obou dodatcích a jejich předpokládaných i známých pramenech. Takováto studie by mohla dále přispět k získání celistvějšího pohledu na práci Rabada – historika.

4.3 Žánr a kompozice dodatku

4.3.1 *Zichron divre Romi*

Mezi oběma díly, tvořícími historiografické doplnění *Sefer ha-kabala*, existují podstatné rozdíly v rovině tematické i co se pramenných textů týče. Neméně výrazná je odlišnost kompoziční a stylová. *Zichron divre Romi* naplňuje beze zbytku žánr kroniky, a to navzdory své maximální stručnosti. Právě až úsporný způsob vyjadřování, soustřeďující se jasně na výčet jednotlivých vládců, délku jejich vlády, případně okolnosti smrti, doplňované nejvýznamnějšími událostmi jednotlivých historických etap, jasně navazují na lapidární styl historických pasáží Bible, ale blíží se i raně středověkým kronikám křesťanským (které ostatně rovněž navazují na biblický kánon).

Navzdory malému rozsahu a přímočarému podání lze ovšem i v *ZDR* vysledovat provázanost kompoziční struktury textu s vyjádřením autorského záměru. Podobně jako je v *SHK* vylíčen historický vývoj tradice „ústní Tóry“ jako logický proces spějící ke svému naplnění v autorově současnosti v podobě činnosti rabínských autorit Španělska, i líčení historické je ke svému konci dovedeno na španělské půdě. Podobně jako rabíni Rabadovy současnosti jsou přímými

⁹⁶ Viz Steinschneider, *Geschichtsliteratur der Juden*, s. 14.

a legitimními následníky a pokračovateli generací tradentů Zákona v zemi Izraele a v Babylónii, jsou křesťanští germánští vládci Iberského poloostrova následníky nejvýznamnější pohanské síly předchozí historické éry. Tato symetrie líčení je dovedena do důsledků – můžeme se právem domnívat, že především kvůli vzájemné podobnosti se spory mezi rabanitskými a karaitskými obcemi se Rabad zmiňuje o ariánské heresi v křesťanské církvi. Jejím překonáním prokázali vizigótské králové legitimitu svého postavení vůdčí síly ve světě pohanských říší, která bude, v souladu s naplněním biblické zvěsti, překonána až vzestupem poslední ze čtyř světovládých říší, říše muslimské.

Právě struktura *Zichron divre Romi* tedy dílo jednoznačně vřazuje do kontextu celku Avrahamovy historické práce a na rozdíl od do jisté míry souběžného vyličení římských dějin ve čtvrté kapitole *SHK* se vztahuje k polemickému diskursu vlastní kroniky rabínské tradice.

4.3.2 *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni*

ZDR a *MBŠ* jsou texty žánrově a kompozičně až pozoruhodně rozdílné. Navzdory tematické příbuznosti a společné motivaci sepsání obou dodatků se *MBŠ* vztahují ke svému tématu výrazně odlišně. Stručný a věcný styl, obvyklý v *ZDR*, a rutinně se opakující lapidární oznámení o délce vlády a následném úmrtí jednotlivých vládců ustupují podání mnohem epičtějšímu. V něm se těsně propojuje přístup historiografický – byť v podobě mnohdy nepřesné a zkreslující – a výkladový, hodnotící, jenž poskytuje prostor pro zdůraznění těch aspektů židovských dějin ve sledovaném období, které autor považuje za nejvýznamnější, nejrelevantnější pro obhájení své apologeticko – polemické argumentace. Zjednodušeně řečeno můžeme žánr *MBŠ* označit za historický midraš, stejně jako v případě knihy *Josipon*. Jde tedy o dílo nikoli primárně historiografické, ale svou podstatou bytostně náboženské. *MBŠ* historii židovského národa nepopisují, ale vykládají. Je přitom využíváno prostředků biblické exegeze i uvádění četných vedlejších dějových linií,⁹⁷ doplňujících informací i v detailu vyličených epizod.⁹⁸ Podání historického midraše je tudíž volnější a méně vázané přísnou autorskou objektivitou. Rovněž postavy *MBŠ* mají mnohem blíže postavám literárním než položkám v seznamu vládců a vojevůdců. Nejvýznamnější historické postavy, židovští králové a římscí císaři jsou, ač v podobě silně stylizované, nositeli výrazných charakterových vlastností, které jsou však spíše než výrazem jejich individuální psychologické kresby nástrojem, sloužícím k co nejnázornějšímu přiblížení situací, které Rabad zamýšlí zvláště zdůraznit.

⁹⁷ Na principu takovýchto „odboček“ je ostatně postavena i část podání dějin římské říše – viz například vyličení římské občanské války (*MBŠ*, s. 36).

⁹⁸ Jako příklad uveďme slavný příběh o vzniku Septuaginty (*MBŠ*, s. 25).

Nejtypičtějším příkladem může být král Héródés, střídavě propadající záchvatům vzteku nad zradou svého syna Antipatra a výčitkám svědomí nad hrůzností vlastních zločinů,⁹⁹ či císař Titus, bědující nad zaslepeností vzbouřených „rozvracečů Izraele,“ kteří v rozporu se zájmy vlastního národa a víry vyvolali beznadějné povstání a Římany tak *de facto* donutili proti vlastní vůli zničit Jeruzalém.¹⁰⁰

Z kompozičního hlediska jsou *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* souborem tří různorodých textů. Část první, nejrozsáhlejší (s. 24 – 60) tvoří vlastní dějiny země Izraele ve sledovaném období, jejichž faktografický materiál je převzat z odpovídajících pasáží knihy *Josipon*. V žádném případě se ovšem nejedná o mechanické převzetí těchto pasáží, respektive výběr úryvků z nich. Rabad využil knihy *Josipon* jako principiálního zdroje, jehož se nekriticky drží, na jejím základě však sepsal svůj vlastní autentický text.¹⁰¹ Následuje vložený *Midraš eser galujot* (s. 60 – 61), jenž se stylově od předcházejících kapitol výrazně odlišuje. Zatímco *Josipon*, a tedy i z něj čerpající Rabad, spojují midrašistickou metodu biblické exegeze a výkladu minulých dějů se stálým zřetelem na kontinuální a podle svých vlastních měřítek spolehlivé sledování historického vývoje, midraš o desaterém vyhnanství si za cíl historickou věrnost neklade. Jeho zásadním úkolem je sumarizace svého tématu, tedy historického utrpení lidu Izraele mimo vlastní, Bohem zaslíbenou domovinu prostřednictvím vnějších utiskovatelů, jehož vlastním smyslem a nevyhnutelným koncem bude budoucí spása přesně v souladu s biblickou zvěstí. Detaily, vztahující se k jednotlivým zmíněným postavám jsou mnohem barvitější, mnohdy zcela ahistorické a jsou tedy i v přímém rozporu s líčením vlastního textu *MBŠ*.¹⁰² Důvodem jejich začlenění do textu zde není dosvědčení historické validity líčení, ale přesvědčivá ilustrace náboženského sdělení. Samotný závěr představuje homiletický epilog, vykládající verše 11. kapitoly Zacharjášova proroctví¹⁰³ a zvěstující brzké naplnění jejich slov na základě popsanych dějů a identifikace jednotlivých tajemství zastřených pojmů s událostmi a osobami vylíčeného dějinného údobí. Tento autorský epilog, odvolávající se k myšlenkám a záměrům motivujícím sepsání *Sefer ha-kabala* jako celku, pak tvoří logické završení Avrahamova rozsáhlého historiografického exkursu, který tak integrálně začleňuje do komplexu jeho historicko – apologetického díla.

⁹⁹ *MBŠ*, s. 48.

¹⁰⁰ *MBŠ*, s. 58.

¹⁰¹ Právě proto musíme v raném novověku rozšířenou představu, že *MBŠ* jsou v zásadě jen výtahem z *Josipona*, označit za nesprávnou.

¹⁰² Příkladem je vylíčení tragického osudu Héródova manželství, *MBŠ*, s. 61.

¹⁰³ V menší míře čerpá i z proroků jiných, např. Ámose či Malachjáše.

4.4 Jazyk

Rovněž z jazykového hlediska jsou *ZDR* i *MBŠ* dílem hodným pozornosti a podrobného zpracování, které by se zabývalo Rabadovým jazykem z hlediska jeho postavení mezi jednotlivými fázemi vývoje hebrejštiny i z hlediska vlivu dalších jazyků, které autor ovládal. Na tomto místě shrneme alespoň základní fakta. Zatímco své dílo filosofické, ač dnes známé pouze v hebrejském překladu, napsal Rabad ve své mateřštině, arabštině, jazykem jeho prací historiografických je hebrejštiny. Cohen¹⁰⁴ zdůrazňuje, že jazyk *SHK* „prozrazuje autora, navyklého uvažovat arabsky“ a vypočítává arabštinou ovlivněné užívání idiomů i syntaktické a morfologické arabismy, které se v kronice vyskytují. Podobná studie, která by se takto zabývala jazykem dodatků, neexistuje, její sepsání zůstává úkolem do budoucna. Obecně je však možné říci, že jazyk *Zichron divre Romi* i *Divre malche Jira'el be-Bajit šeni* má velice blízko biblické hebrejštině. V textu obou děl se setkáme se základními atributy biblického jazyka, jakými jsou užívání konsekutivních časů (včetně zkrácených tvarů imperfecta consecutiva u sloves *tertiae he*), důsledné rozlišování jmenných rodů, funkce infinitivu jakožto slovesného substantiva, přivlastňování především pomocí posesivních sufixů i vyjadřování přímých předmětů transitivních sloves zájmennými sufixy. Podobně jako v oblasti stylistické je tedy i v oblasti jazykové vliv Bible určující.¹⁰⁵ Označit však jazyk Rabadových historických dodatků za biblickou hebrejštinu by bylo zkreslením. Navzdory tomu, že text vypovídá o Rabadově hluboké znalosti biblického jazyka, nese i známky vlivu pozdějších fází vývoje hebrejštiny. Nejvýraznějším dokladem tohoto vlivu je patrně časté užívání mišnaické vztažné částice *še* namísto biblického *ašer* i občasné užívání pobiblického reflexivního kmene *niṭpa'el* ve významu klasického kmene *hiṭpa'el*. Rovněž gramatických vazeb, typických pro biblický jazyk, je užíváno ne zcela důsledně – imperfectum consecutivum se například objevuje většinou jen na úvod jednotlivých dějových pasáží, jako reminiscence či evokace biblického stylu, kdežto další líčení pak využívá vesměs perfekta. Naproti tomu participií je užíváno víceméně podle pravidel biblické hebrejštiny, funkci plnohodnotného přítomného, typickou pro hebrejštinu Mišny, obvykle neplní.

Nepominutelný je i vliv aramejštiny – pro oba dodatky je typické v zásadě nahodilé střídání hebrejské koncovky plurálu maskulina *-im* a aramejské *-in*.¹⁰⁶ Tento jev, ve středověké

¹⁰⁴ *SHK*, s. 305 – 307.

¹⁰⁵ Ostatně též rozhodující pramen *MBŠ*, kniha *Josipon*, je psán hebrejštinou velice blízkou jazyku Bible.

¹⁰⁶ Naproti tomu lexikální aramaismy jsou zcela výjimečné. Kromě tradičního aramejského čestného titulu *raban* (oproti hebrejskému *rav* či *rabi*), kterým nazývá některé učence, jimž toto označení tradičně přísluší (př. *raban Jochanan ben Zakaj*, *MBŠ*, s. 59), se aramejský termín v textu dodatků objevuje pouze jednou – v

hebrejské literatuře zcela obvyklý, nesvědčí o Rabadově nedostatečné znalosti hebrejštiny či snad neschopnosti rozlišovat mezi hebrejštinou a aramejštinou, ale o samozřejmosti, s níž se orientoval v talmudské a rabínské literatuře, často mísící oba jazyky zcela volně v rámci jediného textu. Spontánní napodobení tohoto úzu se v kontextu Rabadova intelektuálního zázemí tedy zdá logické. Máme-li Rabadův jazyk stručně charakterizovat, můžeme jej označit za kultivovanou středověkou hebrejštinu, relativně „odolávající“ vnějším vlivům a záměrně se snažící držet biblického vzoru.

Samostatnou kapitolou je otázka přejímání cizích výrazů a přepisu nehebrejských vlastních jmen. Cizí termíny, s nimiž Avraham své čtenáře seznamuje, se vyskytují zejména v ZDR. Jde-li o pojmy z oblasti římských reálií, většinou je uvádí ve znění kastilském (např. *majo*, *ķonsili'aros*, *Baski'anos*), přičemž je však mnohdy označuje za pojmy latinské.¹⁰⁷ V jediném případě uvádí znění italské – název římského Kapitolu přepisuje jako *Kampitoljo*, což odpovídá italskému termínu *Campi d'oglio* („Olivové háje“).¹⁰⁸ Rabadovu práci s arabskými prameny dokládá dvojí zařazení pojmů arabských. V obou případech se jedná o specifické pojmy, jež pro autora zjevně patřily do oblasti arabsky psané sekulární vědecké literatury. Prvním z nich je zkomolený tvar *almabik*, chybná transkripce arabského *al-mantiq*, logika,¹⁰⁹ druhým *al-faladž*, mrtvice.¹¹⁰

Osobní jména řeckého a latinského původu jsou transkribována s větší či menší mírou věrností jejich původní podobě. Vedle přepisů zcela bezchybných (př. Titus), či pozměněných jen nepatrně (Hadrianus – *Adrijanus*; Héródés – *Hordus*) se vyskytují i zkreslení závažnější (Brutus – *Beronis*) či téměř nesrozumitelná (Valens – *Balšint*).¹¹¹ Transkripce mnohdy též ukazuje na španělský původ pramenů, z nichž jsou jména převzata, o čemž svědčí jak občasné uvádění kastilských koncovek *-o* namísto latinských *-us* (Cassius – *Kasi'o*), tak přepis odpovídající kastilské výslovnosti určitých hlásek, která však není vždy konsistentní (Gratianus – *Grasi'an*, ale Decius – *Deci'o*).

MBŠ na s. 31 je král Alexandr Iannaios označen nikoli hebrejským *ha-melech*, ale aramejským *malka*. Zvláštním případem je uvedení aramejského požehnání úspěšně dokončeného díla, uvedené na závěr ZDR.

¹⁰⁷ Zda může tato okolnost být pokládána za argument, dokazující, že latinu neovládal, není nesporné.

Kastilsky Rabad uměl nepochybně, musel si být tedy vědom toho, že se dopouští zjednodušení. To však může být snadno vysvětleno je snahou nezabíhat do přílišných detailů, pro jeho líčení nepodstatných.

¹⁰⁸ Na Rabadovo využití této chybné etymologie upozorňuje Schwab, „Zichron bet Romi“, s. 289.

¹⁰⁹ ZDR, s. 22.

¹¹⁰ ZDR, s. 23.

¹¹¹ Konkrétní transkripce jsou komentovány v poznámkovém aparátu vlastního textu.

4.5 Místo dodatků v kontextu historického díla Avrahama ibn Dauda

Před uvedením překladu vlastního textu obou historických monografií je na místě ještě stručně připomenout souvislost jejich věcného obsahu a základních polemických argumentů, které předkládají, s apologetickou a polemickou motivací *SHK*, respektive celého Avrahamova díla. Zjednodušeně řečeno, hlavním důvodem sepsání *ZDR* je uvedení historického kontextu Rabadem obhajovaného tvrzení, že Ježíš Kristus se narodil o více než sto let dříve, než tvrdí křesťané, a že Nový Zákon je ve skutečnosti dílem císaře Constantina, jenž se zpětně snažil legitimizovat víru, kterou přijal za svou. Nosnou ideou *MBŠ* je pak obhájení dvou tvrzení: Jednak že hlavní vinu na vyvrácení jeruzalémského chrámu a zkázu židovského státu nenesou Římané, ale rozvratníci z řad Židů. Jak bylo zmíněno výše, v karaitech Rabad spatřoval přímé pokračovatele saduceů a svou argumentací je tedy, jak je přesvědčen, zcela diskredituje. Druhý základní argument, argument teologický, již není explicitně polemický, jde spíše o obecnou apologii židovské víry v té podobě, v jaké ji Rabad představuje. Tímto argumentem je tvrzení, že prorocká zvěst, slibující obnovu vlády davidovské dynastie před příchodem Mesiáše, dosud nebylo naplněna a je tedy třeba s nadějí čekat na její splnění v budoucnosti. Rabad tyto argumenty, podložené historickými fakty *MBŠ*, vyslovuje ve svém homiletickém epilogu.

Ze způsobu, jakým Avraham ibn Daud propojuje faktografický a argumentační plán dodatků, tedy jasně vysvítá, že oběma textům přisuzuje roli podstatného, ba nezbytného doplnění své historické kroniky, obhajující samu existenci rabínského judaismu i jeho charakter.

5. Překlad historiografických dodatků k *Sefer ha-kabala*.

5.1 Komentář k překladu

Následuje český překlad *Zichron divre Romi a Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni*. Mým cílem bylo převést obě díla do češtiny, která svým stylem odpovídá stylu Rabadovy hebrejštiny. Ta ke svým čtenářům promlouvá kultivovaným současným literárním jazykem, který je však výrazně ovlivněn inspirací jazykem biblickým. Přesto není nadměrně zatížen archaismy ani složitými formulacemi, sdělnost a čtivost podání měl autor stále na zřeteli. V českém překladu jsem usiloval o maximální věrnost originálu jak v rovině věcné, tak stylové, což však neznamená vždy mechanickou doslovnost. Mou snahou byl překlad literární, respektující ducha jazyka originálu, ale především ducha jazyka cílového.

Doprovodný věcný komentář obsahuje poznámky trojího druhu. Jednak jde doplnění životopisných a historických dat, týkajících se zmiňovaných osobností a událostí, a doplňující či upřesňující komentáře. Jako základního pramene životopisných dat postav antických dějin jsem použil *Oxford Classical Dictionary*, historické údaje, týkající se dějin židovské státní v období druhého Chrámu, jsem čerpal vesměs z publikace P. Schäfera *Dějiny Židů v antice*. Na ostatní literaturu odkazuji vždy v příslušné poznámce. Druhým typem poznámek jsou odkazy na text Bible, ať se týkají přímých citací či parafrází a alusí. Citace biblických textů, které se mi podařilo identifikovat, uvádím ve znění Českého ekumenického překladu, s výjimkou ojedinělých případů, kdy je vzhledem ke kontextu nutný doslovnější překlad přímo z hebrejského originálu. Uvádím i citace z literatury antické, zejména díla Iosepha Flavia, a to především na místech, kde se Rabadovo líčení s těmito díly výrazněji rozchází. Poznámkový aparát zahrnuje i jazykový komentář a poznámky textově kritického charakteru. V nich uvádím veškeré odchylky textu tisků mantovského, amsterdamského a pražského. Pro vlastní překlad je vždy určující znění mantovské *editio princeps*. Komentované výrazy uvádím v hebrejském originále, je-li to nutné, připojuji i český překlad. V Rabadově hebrejské transkripci uvádím při prvním výskytu i všechna nehebrejská osobní jména a místní názvy.

V mantovském tisku ani v tiscích pozdějších není text dodatků členěn na kapitoly, ale pouze na více či méně rozsáhlé odstavce. Pro větší přehlednost jsem proto *MBŠ* rozdělil na kapitoly, logicky odpovídající jednotlivým tematickým celkům a popisovaným historickým etapám.

Vzhledem k absenci kritického vydání uvádím přímo v textu čísla stran Ben Sasonova vydání mantovského tisku, jimž daný úsek překladu odpovídá. Tím je umožněna snadnější orientace v textu a zjednodušena komparace s originálem.

5.2 *Zichron divre Romi*

Avraham ha-Levi ibn Daud

DĚJINY ŘÍMA¹¹²

Toto je vyličení dějin Říma ode dne jeho založení¹¹³ až do počátku vlády
Izmaelitů

(21) Veliké město Řím¹¹⁴ založili dva bratři, starší¹¹⁵ jménem Romulus¹¹⁶, druhý jménem Remus,¹¹⁷ v šestém roce vlády Chizkijáše, krále judského.¹¹⁸ Ti rozšířili sluneční rok o dva měsíce – *majo*,¹¹⁹ což znamená „starší“, a *junjo*,¹²⁰ což znamená „mladší“. Před nimi se totiž (22) sluneční rok dělil na osm měsíců. Romulus pak proti svému bratru Removi zosnoval spiknutí a zavraždil jej. Po Romulově smrti vládli městu mocní králové přibližně dvě stě deset let¹²¹ až do doby, kdy byl vystavěn druhý Chrám za dnů Artaxerxa,¹²² krále perského. V Římě vládl mocný král Tarquinius,¹²³ jenž tak krutě utlačoval všechny obyvatele Říma, až se jim zprotivilo pod jeho vládou žít. I vzbouřili se proti němu a shromáždili se, aby si zachránili život a vyhnali jej ze země. Nespokojili se však s jeho svržením, ale všichni se slavnostně zapřísahali za sebe i za své potomky, že v Římě již nikdy nebude vládnout král. Namísto něj si

¹¹² Na rozdíl od ostatních židovských autorů používá Rabad adjektiva רומי „římský“, ve významu „Řím.“ Jméno města bývá v hebrejské literatuře obvykle transkribováno רומה či רומא.

¹¹³ V mantovském tisku מיום הכנתה, v amsterdamském a pražském zřejmě omylem הכנתה.

¹¹⁴ רומי

¹¹⁵ Podle tradované pověsti ovšem šlo o dvojčata (srov. Livius, *Dějiny* I, 4).

¹¹⁶ רומולוש

¹¹⁷ V mantovském tisku ראבלוש, dále רימולוש, v amsterdamském a pražském tisku ראמלוש.

¹¹⁸ Chizkijášova vláda je datována lety 718 – 689 př. n. l. (srov. Bič, *Palestina*, I, s. 341), Rabad tedy v rozporu s tradovaným rokem 753 př. n. l. klade založení Říma o čtyřicet let později, do roku 713.

¹¹⁹ מאיור; Chybná etymologie názvu měsíce května odvozena z latinského „maior“, „větší“; uvádění ze španělštiny převzatých forem, a to i jakožto termínů latinských, je i nadále běžné (uvádím ve fonetické transkripci); ve skutečnosti je ovšem název měsíce května odvozen od jména bohyně Maie (viz *Dictionnaire étymologique de Langue Latine*, s. 379).

¹²⁰ יוניור; „Junior“ – latinsky „mladší“; název měsíce června ve skutečnosti odvozen od jména bohyně Iunony (viz *Dictionnaire étymologique de Langue Latine*, s. 328 – 329).

¹²¹ Vláda královská v Římě trvala podle tradice od založení města r. 753 př. n. l. do vyhnání posledního krále Lucia Tarquinia Superba r. 510 př. n. l., tedy 243 let (viz *The Cambridge Ancient History* VII, part 2, s. 87 – 92); chronologické údaje, označující délku historických epoch a vlády jednotlivých císařů, jsou mnohdy značně nepřesné.

¹²² ארתחשטא; Podle Bible byly práce na budování druhého Chrámu zakončeny za vlády krále Dáreia (srov. Ezd 6,15), tedy r. 515 př. n. l.

¹²³ טורכיוש

zvolili sbor tří set dvaceti rádců, v jejichž čele stál jediný starší.¹²⁴ Ustanovili tedy staršího jménem Brutus¹²⁵ a tři sta dvacet rádců, v jejich řeči zvaných *konsilijaros*.¹²⁶ Tento Brutus jim byl spravedlivým soudcem a spolu s poradním sborem vysílal vojevůdce do válek proti všem sousedním národům. Po smrti staršího vždy volili na jeho místo toho z rádců, jenž byl po zemřelém nejváženější. Tak to činili sto sedmdesát let.¹²⁷

Poté se narodil Iulius,¹²⁸ jemuž se přezdívalo Caesar,¹²⁹ neboť jeho matka byla při porodu rozřezána.¹³⁰ Jej vysílal vládce do válek, v nichž si vždy počínal úspěšně. Když se pak v celé své síle navracel k Římu, zmocnily se vládce i senátorů obavy, i smluvili se, že Caesar do Říma nesmí vstoupit, že zůstane mimo město. On byl ovšem vždy poslušen všech vládcových příkazů a táhl vždy tam, kam jej poslal. Když však nyní při svém návratu nebyl do Říma vpuštěn, zahájil proti městu urputnou válku, až se jej zmocnil a pobil vládce, senátory i všechny významné a urozené obyvatele.

Sám se stal mocným vladařem a vedl válku proti Pompeiovi,¹³¹ ježž vládce vyslal do západních zemí. Ten, když se doslechl, že Iulius vládce zabil, vytáhl proti němu s vojenskou silou a jezdeckem, Iulius jej však porazil a usmrtil¹³² a jeho vláda se ještě upevnila. Poté jej úkladně zavraždili Cassius¹³³ a jeho spojenci v době, kdy se Caesar modlil v domě své ohavnosti.¹³⁴ Aby jej pomstil, vytáhl proti Římu Octavianus Augustus,¹³⁵ syn jeho bratra.¹³⁶ Cassius před

¹²⁴ Rabad má o institucích republikánského Říma zkreslenou představu, termínem יועצים evidentně mínění senátoři (tak i nadále překládám), úřad jediného jim představeného „starce“ však není založen na historické skutečnosti (zřejmě záměna úřadu konsulů a tribuna lidu).

¹²⁵ ברנויש; Lucius Iunius Brutus, dle římské tradice zakladatel republiky a první konsul (srov. Livius, *Historia* I, 56 – 2, 7); transkripce značně zkomolená, že se jedná o Bruta, je však z kontextu zjevné.

¹²⁶ קונשיליירוש

¹²⁷ Caesar se ve skutečnosti narodil roku 100 př. n. l., to jest čtyři sta deset let po vzniku republiky.

¹²⁸ יוליאוס

¹²⁹ קיסר; Gaius Iulius Caesar (100 – 44 př. n. l.) římský spisovatel, politik, vojevůdce a diktátor; Caesarovo jméno (i ve významu „císař“) je do hebrejštiny běžně transkribováno v této podobě, odpovídající antické výslovnosti latiny.

¹³⁰ Tato poznámka vychází z tradované etymologie jména Caesar, podle jedné verze pokládaného za odvozeninu slovesného participia *caesus*, „rozřezaný“, podle jiné teorie jméno pochází od substantiva *caesaries*, „kštice“; Isidor (*Etymologiae* IX, 3, 12-13) uvádí etymologii obojí.

¹³¹ כמפיוס; Gnaeus Pompeius Magnus (106 – 48 př. n. l.), římský politik a vojevůdce, politický spojenec a posléze hlavní protivník Caesarův.

¹³² Ve skutečnosti ovšem Pompeia nezabil Caesar; byl zabit neznámými vrahy v Egyptě na útěku před Caesarovým vojskem (viz *Der Neue Pauly* 10, s. 105).

¹³³ כסיא, כסיאור; Gaius Cassius Longinus (zemřel 42 př. n. l.), jeden z Caesarových vrahů; jiného z předních Caesarových vrahů a jednoho z vůdců proticaesarovské strany Marka Iunia Bruta (85 – 42 př. n. l.) kupodivu Rabad vůbec nezmiňuje.

¹³⁴ Běžné označení pohanské svatyně. Ve skutečnosti byl Caesar zavražděn při jednání senátu v Pompeiově radnici v Římě (viz *Der Neue Pauly* 2, s. 916).

¹³⁵ אגוסטוס; אגוסטוס אגוסטוס; Gaius Octavius, později Gaius Iulius Caesar Octavianus, posléze Imperator Caesar Augustus (63 př. n. l. – 14 n. l.), prasnovec a adoptivní syn Caesarův, za počátek jeho císařské vlády (republika nikdy nebyla oficiálně zrušena) pokládán rok 27, kdy přijal přízvisko Augustus.

ním uprchl a synovec Augustus pak vládl šestapadesát let, načež zemřel. Na Iuliovu a Augustovu počest Římané rozšířili sluneční kalendář o měsíce *juljo*¹³⁷ a *agosto*,¹³⁸ a tak sluneční rok nabyl dvanácti měsíců.

Po Augustovi vládl Tiberius¹³⁹ třidvacet let, a byl to spravedlivý král.¹⁴⁰ Po jeho smrti vládl Gaius¹⁴¹ čtyři roky, načež zemřel. Po jeho smrti pak vládl Claudius¹⁴² čtyři roky, pak zemřel. Za dnů onoho Claudia se z moře vyzdvihla písčitá země a objevil se tak ostrov, široký dvanáct mil, tam, kde dříve nebylo nic, a ten je dodnes jedním z ostrovů řeckých. Po něm vládl Nero¹⁴³ čtrnáct let, načež zemřel. Poté vládl Galba,¹⁴⁴ jemuž Římané říkali „Císař *kalika*.“¹⁴⁵ Vládl jediný rok, poté jej Římané zavraždili.

Poté vládl Vespasianus¹⁴⁶ deset let. Za jeho dnů byl vyvrácen Chrám rukou jeho nevlastního syna Tita.¹⁴⁷ Vespasianus zemřel a po jeho smrti vládl Titus, jenž byl velikým mudrcem, znalým logiky¹⁴⁸ i jazyka Řeků a Římanů, a spravedlivým soudcem. Chrám byl zničen vinou rozvratníků Izraele¹⁴⁹ proti jeho vůli, jak je zaznamenáno v knize *Josipon*. Sepsal mnoho knih v oblasti věd Řeků a Římanů¹⁵⁰ i jiných věd. Vládl dva roky, poté zemřel. Po něm vládl Domitianus¹⁵¹ patnáct let. Proti němu zosnoval spiknutí Nerva¹⁵² – zavraždil jej, jeho mrtvolu předhodil psům a vládl po něm jeden rok, poté zemřel. Po něm vládl devatenáct let císař

¹³⁶ ve skutečnosti byl Octavianus vnukem Caesarovy sestry (srov. Suetonius, *Životopisy* II, 4).

¹³⁷ V mantovském tisku chybně לוליו, v amsterdamském a pražském יוליו.

¹³⁸ אגסטו

¹³⁹ טיביריש; Tiberius Iulius Caesar Augustus, (42 př. n. l. – 37 n. l.), adoptivní syn Augustův, římský císař v letech 14 – 37.

¹⁴⁰ Rabad římského císaře, vcelku v souladu s jeho postavením, na mnoha místech nazývá králem, přestože v římské říši nebyl zavržený titul krále nikdy obnoven.

¹⁴¹ גיוש; Míňen Gaius Iulius Caesar Germanicus, zvaný Caligula (12 – 41 n. l.), vl. 37 – 41.

¹⁴² בלאודיש; Tiberius Claudius Nero Germanicus (10 př. n. l. – 54 n. l.), vl. 41 – 54.

¹⁴³ נירון; Nero Claudius Caesar (37 – 68), vl. 54 – 68.

¹⁴⁴ גילבא; Servius Sulpicius Galba (3 př. n. l. – 69 n. l.); Rabad jej zmiňuje jako jediného ze tří císařů (Galba, Otho, Vitellius), kteří se v rychlém sletu vystřídali během „roku čtyř císařů“ mezi smrtí Neronovou a počátkem vlády Vespasianovy (viz *The Cambridge Ancient History* X, 256 – 282).

¹⁴⁵ קליקה; jde o zkomolenou transkripci přezdívky Caligula („botička“), jež však náleží nikoli císaři Galbovi, ale již zmíněnému Gaiu Caligulovi.

¹⁴⁶ אספסיינוס; Titus Flavius Vespasianus (9 – 79), vl. 69 – 79; tato transkripce Vespasianova jména je v hebrejských pramenech zcela obvyklá.

¹⁴⁷ טיטוס; Titus Flavius Vespasianus (39 – 81), vl. 79 -81; tvrzení, že nebyl Vespasianovým vlastním synem, nemá oporu u antických autorů, Rabad je zřejmě přejímá ze svého arabského pramene.

¹⁴⁸ אלמביק; Zkomolená transkripce arabského výrazu *al-mantiq*.

¹⁴⁹ פריצי ישראל; tímto biblickým pojmem (srov. př. Dan 11,14) bývají označováni nepřátelé izraelského národa, Rabad jej však užívá pro vzbouřenecké židovské sektáře, jimž zničení Chrámu klade za vinu.

¹⁵⁰ Ve středověké židovské literatuře má pojem חכמת יון obvykle význam „filosofie“.

¹⁵¹ דמטיאן; Titus Flavius Domitianus (51 – 96), vl. 89 – 96.

¹⁵² נופא; chybná transkripce, z kontextu však vyplývá, že jde o císaře Nerva; Marcus Cocceius Nerva (cca 35 – 98), vl. 96 – 98.

Hadrianus.¹⁵³ Za dnů Domitianových povstal Koziba.¹⁵⁴ Za dnů Nervových a Hadrianových pak trvala vláda Koziby, jeho syna i jeho vnuka, během níž vedli kruté války proti všem národům a zmocnili se země egyptské. Hadrianus však shromáždil své síly a vytáhl do země judské, udeřil na syna Kozibova a usmrtil jej. Zemřelo mnoho mužů z Izraele. Tak krutě jako císař Hadrianus je netísnil ani Nebúchadnesar či Titus. Za jeho vlády se objevila na zemi mocná zázračná znamení – země asijská pukla a čtyři veliká města se všemi svými obyvateli se zřítily do podsvětí a zmizela ze světa. V Řecku totéž postihlo dvě veliká města a jejich obyvatele. Otrásla se země galicijská¹⁵⁵ a tři veliká města se i se všemi obyvateli zřítily do podsvětí. A z nebes sestoupil oheň Boží na město jménem Bononia.¹⁵⁶ Město i všichni jeho obyvatelé byli spáleni ohněm jako Sodoma a Gomora. Lidé na celém světě se otráslí hrůzou, oněměli a padli k zemi, neboť viděli, že Hospodin chce rozvrátit svět. (23) Hadrianus zemřel a po něm vládl krátce Bibanus,¹⁵⁷ po něm pak vládl jeho bratr Hadrianus.¹⁵⁸ Také on vstoupil do země izraelské a tvrdě udeřil na zbytek vzbouřenců, který dosud přetrvával. Jeho vláda trvala jedenadvacet let, poté zemřel.

I zzelelo se Hospodinu Izraele a smiloval se nad nimi. Nastala totiž vláda Antonina, syna Severova,¹⁵⁹ jenž choval ve veliké úctě našeho svatého učitele¹⁶⁰ a dopřál Izraeli klidu. Byl spravedlivým králem, jeho vláda trvala patnáct let. Jednoho dne pak, když seděl na trůně, byl náhle stížen mrtvicí¹⁶¹ a octl se na pokraji smrti. Chopili se jej jeho sluhové a uložili jej, ztrápeného bolestmi, na lůžko, neuzdravil se však¹⁶² a zemřel. Po něm vládl Antoninus Mladší¹⁶³ osmnáct let a zemřel. Poté vládl Commodus,¹⁶⁴ jenž si počínal nejhříšněji ze všech,

¹⁵³ אדריונוס; Rabad zde ztotožňuje postavy císaře Traiana (Marcus Ulpius Traianus, cca 53 – 117, vl. 98 – 117) a Hadriana (Publius Aelius Hadrianus, císařem 117 – 138).

¹⁵⁴ Míněn Šimon bar Kochba, vůdce druhého protiřímského židovského povstání v letech 132 - 135) časové zařazení jeho života do doby vlády císaře Domitiana je tedy zcela chybné.

¹⁵⁵ ארץ גליציה; Ve středověku již běžně užívaný pojem Galicie je odvozen od názvu provincie Gallaecia v severozápadní Hispánii.

¹⁵⁶ בניאה, To jest dnešní Bologna.

¹⁵⁷ ביבאנוס; toto jméno neodpovídá žádnému z historických římských císařů, Rabad zde se zde zjevně dopouští omylu (srov. jeho nepřesný stručný výčet římských císařů v *SHK* III, 56), podle Urbiny (*Historia Romana de Abraham ibn Daud*, s. 331) jde o Rabadovu nepřesnou transkripci jednoho z příjmení císaře Antonina Pia (Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus, 86 – 161, císařem 138 – 161), jehož ve výčtu císařů neuvádí.

¹⁵⁸ אדריונוס, Na tomto místě jde o skutečného císaře Hadriana.

¹⁵⁹ אנטונינוס בן אסוריוש; Tato postava historicky nepodložená, časovým zařazením spadá do období vlády Marka Aurelia.

¹⁶⁰ míněn rabi Jehuda ha-Nasi (přelom druhého a třetího století n. l.), jeden z nejvýznamnějších učenců tana'itského období, redaktor Mišny.

¹⁶¹ V originále uvedena hebrejská transkripce arabského termínu 'אלפלאג.

¹⁶² Srov. Jer 8,22.

¹⁶³ אנטונינוס הקטן, Pravděpodobně míněn císař Marcus Aurelius, původní jménem Marcus Anniius Verus (121 – 180), vl. 161 – 180.

¹⁶⁴ קומודוס; Lucius Aurelius Commodus (161 – 192), císařem 180 – 192.

kteří byli před ním. V době, kdy seděl na trůně, vyhladil celý rod Antoninův a Antipův¹⁶⁵ a neušetril ani jediného ze všech jeho příbuzných a přátel, s výjimkou našeho svatého učitele, jehož velikost nedoznala žádné újmy až do dne jeho smrti. Za Commodových dnů sestoupil z nebe oheň a zachvátil velikou budovu, jež se nachází v Římě, zvanou *Dambatolin*,¹⁶⁶ již se dnes říká *Kampitoljo*.¹⁶⁷ Byl to dům poradních shromáždění, a takový je i význam jeho jména.¹⁶⁸ Shořela i svatyně boha Iana¹⁶⁹ a veliká socha, vztyčená k počtě souhvězdí Kozoroha.¹⁷⁰ Král Commodus právě konal pobožnost v domě své ohyzdnosti, a tak i on a jeho služebníci uhořeli¹⁷¹ a ohni podlehly i římské knihovny a s nimi nedozírná a nevýslovná moudrost. To dosvědčuje i lékař Galénos,¹⁷² jenž žil za oněch dnů.

Po něm vládl Alganos,¹⁷³ a to jediný rok – byl již starý a velmi tělnatý. Jeho služebníci se proti němu spikli a zavraždili jej. Po něm vládl císař Severus.¹⁷⁴ Vládl osmnáct let a vedl kruté války. Po jeho smrti vládl císař Antoninus¹⁷⁵ sedm let. Zemřel za války s králem perským.¹⁷⁶ Poté vládl císař Macrinus¹⁷⁷ jeden rok, než jej zavraždili jeho služebníci. Po něm vládl sedm let císař Aurelius¹⁷⁸ čtyři roky a jeho zabili vojáci v Egyptě. Následující císař, Alexandr,¹⁷⁹ vládl třicet let, poté jej zabili římsí vojáci. Vládcem po něm byl ustanoven císař Maximinus.¹⁸⁰ Vládl tři

¹⁶⁵ אנטיפוס; tímto jménem v *Sefer ha-Kabala* označován nástupce Antonina, syna Severova; podle G. D. Cohena (pozn. k *SHK* III, 86-87 angl. překladu) může jít o zkrácenou formu nesprávně zařazeného jména Antoninus Pius.

¹⁶⁶ דמבטולין

¹⁶⁷ קמפיטוליו; Mínen Kapitol, zkomolenina דמבטולין může snad být slovní hříčkou – šlo by o záměrnou nápodobu s דם בטולים, „krev jinochů.“

¹⁶⁸ Hebrejské בית העצה ovšem s významem latinského termínu Capitolium, odvozeného od slova „caput“, „hlava, temeno, vrchol“, etymologickou souvislost nemá.

¹⁶⁹ יאניש

¹⁷⁰ Zde Rabad vychází z faktu, že římskému bohu Ianovi byl zasvěcen měsíc leden („ianuarius“, viz *Dictionnaire étymologique de la langue Latine*, s. 305), kdy Slunce stojí v souhvězdí Kozoroha, a ztotožňuje tak pohanské božstvo s jedním z jeho atributů.

¹⁷¹ Ve skutečnosti císař zničující požár Říma na sklonku roku 192 přežil, o několik týdnů později byl ovšem zavražděn.

¹⁷² Galénos (129 – 199 či 216), významný řecký filosof a lékař.

¹⁷³ אלגנוש; Tímto jménem, jež nepatřilo žádnému z římských císařů, zřejmě mínen Commodův nástupce Publius Helvius Pertinax (126 – 193), vládnoucí krátce r. 193.

¹⁷⁴ ספארוס; Lucius Septimius Severus (145 – 211), vl. 193 - 211

¹⁷⁵ אנתוניאן; Mínen zřejmě Marcus Aurelius Antoninus, zvaný Caracalla, původním jménem Marcus Septimius Bassianus (188 – 217), vl. 211 – 217.

¹⁷⁶ Termín zde uveden nepřesně, Caracalla ve skutečnosti válčil proti Parthům.

¹⁷⁷ מקרין; Marcus Opellius Macrinus, vl. 217 – 218.

¹⁷⁸ אורליוש; Marcus Aurelius Antoninus, zvaný Elagabalus (cca 203 – 222), vl. 218 – 222.

¹⁷⁹ אלכסנדר; Marcus Aurelius Severus Alexander (cca 209 – 235), vl. 222 – 235; jeho smrtí nastává období tzv. krize třetího století, během níž se v rychlém sledu vystřídalo množství slabých krátce vládnoucích císařů, většinou vzešlých z armády (Rabad ve svém výčtu uvádí pouze některé z nich; k opětné politické stabilizaci došlo až nástupem císaře Diocletiana.

¹⁸⁰ מכשימאן; Gaius Iulius Verus Maximinus, zvaný Maximinus Thrax, vl. 235 – 238.

roky, poté jej zavraždili. Vládcem po něm byl ustanoven císař Gordianus,¹⁸¹ jenž vládl sedm let. Také jej zavraždili. Dalším vládařem se stal císař Philippus¹⁸². Třetí rok jeho vlády byl rokem tisícího výročí založení města Říma¹⁸³ a tehdy všichni Římané pořádali veselice a radostné oslavy a velebili svá ohavná božstva. Poté římsí vojáci Philippa zavraždili. Po něm vládl císař Decius¹⁸⁴ jediný rok, i jeho však zavraždili. Po něm vládl císař Gallienus¹⁸⁵ spolu se svým synem po dlouhý čas. Za jejich vlády vypukl v Římě zhoubný mor – téměř celá země i se vším, co jí obývá, byla zasažena a král i jeho syn zemřeli.¹⁸⁶ Poté vládl Quintillus¹⁸⁷ sedmnáct let a pak jej zavraždili. Po něm vládl Carus¹⁸⁸ spolu se svým synem po dva roky. Padl však na něj oheň z nebes, i zemřel.

Dvacet let pak vládl Diocletianus¹⁸⁹, jenž se ve stáří vzdal vlády, již svěřil dvěma svým poučnickům.¹⁹⁰ Poté Diocletianus zemřel a po něm vládl císař Constantinus.¹⁹¹ On sepsal Písmo křesťanů, k jejichž náboženství a učení přestoupil, tři sta let poté, co žil Ježíš¹⁹² – tak to odpovídá jejich výpočtům, podle naší chronologie je to však více než čtyři sta let.¹⁹³ Abychom tuto záležitost uvedli ve známost, zahrnuli jsme zmínku o ní do svých Dějin Říma. Constantinus opustil Řím, předal jej do rukou kněží Edomu, v níž se nachází dodnes,¹⁹⁴ a

¹⁸¹ גרדיאן; Zde míněn Marcus Antoinius Gordianus (Gordianus III.), vl. 238 – 244; byl vnukem Marka Antonia Gordiana Semproniana Romana (Gordiana I.), vládnoucího krátce r. 238.

¹⁸² פליפוס; Marcus Iulius Philippus, zvaný Philippus Arabus, vl. 244 – 249.

¹⁸³ To jest rok 247 – 248.

¹⁸⁴ דציאוס; Gaius Messius Quintus Decius, vl. 249 – 251.

¹⁸⁵ גאליוס; Publius Licinius Egnatius Gallienus, vl. 253 – 268; na trůn ve skutečnosti nastoupil jako spoluvládce svého otce Publia Licinia Valeriana, jenž vládl v letech 253 – 260.

¹⁸⁶ ve skutečnosti byl ovšem císař Gallienus zavražděn vlastními vojáky při obléhání vzbouřeného Milána (viz *The Oxford Classical Dictionary*, s. 858).

¹⁸⁷ קוטייל; Marcus Aurelius Claudius Quintillus ovšem vládl pouze krátce během roku 270 jako jeden z řady efemérních císařů doby krize třetího století (viz *The Cambridge Ancient History*, s. 50); smrtí Deciovou Rabad opouští důslednou historickou posloupnost.

¹⁸⁸ קארוש; Marcus Aurelius Carus, vl. 282 – 283.

¹⁸⁹ V mantovském a amsterdamském tisku רצפולשיאן, v pražském רצפו לשיאן; Gaius Aurelius Valerius Diocletianus, vl. 284 – 305, zemřel cca 312; transkripce jeho jména patří k nejporušenějším (zřejmě písarská záměna ר a פ), z kontextu je však zjevné, že se jedná právě o něj, i Rabadově zkomolené formě jeho jméno odpovídá nejspíše

¹⁹⁰ Zde se Rabad, byť velmi nepřesně, zmiňuje o vzniku tzv. tetrarchie, tedy jmenování čtyř oficiálních spoluvládců říše – dvou s titulem „Caesar“, dvou s titulem „Augustus“, Diocletianus tak standardizoval již dříve rozšířenou praxi jmenování spolucísařů (viz *The Cambridge Ancient History* XII, s. 78 – 88)

¹⁹¹ קוסטנטיין; Flavius Valerius Constantinus (cca 272 – 337), vl. 306 – 337.

¹⁹² Zmínka o Ježíši v amsterdamském i pražském tisku vynechána, text uveden ve znění: „...tři sta let poté – tak to odpovídá jejich víře a výpočtům.“

¹⁹³ Rabadova formulace je zde, snad záměrně, nejednoznačná; použité sloveso קקק znamená „sepsat“ i „uzákonit“, jednoznačně se jedná o vrchol polemické argumentace v tomto spise.

¹⁹⁴ V mantovském tisku termín כוהני אדום, v amsterdamském a pražském כוהני נצרים, totéž platí i u všech následujících výskytů termínu „Edom“; Rabad zde v rozporu s faktografickou přesností předjímá přesunutí mocenského centra říše z Říma do Konstantinopole i počátek fungování města Říma jakožto papežské metropole, jeho podání koresponduje s pojetím Říma coby symbolu moci uznané křesťanské církve a Konstantinopole jakožto politické metropole.

založil město *Kostantina Nobile*,¹⁹⁵ což znamená „Vznešená Konstantinopol“. Za jeho dní žil Áreios,¹⁹⁶ jenž sepsal svitek, obsahující námitky a argumenty, popírající jejich zákon¹⁹⁷ a nebyl poslušen Constantinovy vůle. V jedenadvacátém roce své vlády pak Constantinus zemřel. Po něm vládl jeho syn císař Constantius,¹⁹⁸ jenž byl přívržencem Áreiovým (24) a překračoval zákon Edomu.¹⁹⁹ Vládl 34 let a zemřel. Po něm dva roky vládl císař Iulianus,²⁰⁰ jenž se navrátil k uctívání soch a obrazů,²⁰¹ jak bylo zvykem dříve, a zákonem Edomu se neřídil. Po jeho smrti vládl císař Valens²⁰² deset let a zemřel. Po něm vládl císař Gratianus²⁰³ sedm let a zemřel. Poté vládl jedenáct let císař Theodosius,²⁰⁴ jenž se navrátil k dodržování zákona Edomu. Po jeho smrti vládl císař Honorius²⁰⁵ šest let a zemřel.

Za jeho dnů vnikli do země Sefarad synové Úsovi,²⁰⁶ zvaní Gótové,²⁰⁷ rozdělení do tří kmenů – Vandalové,²⁰⁸ Alanové²⁰⁹ a Svěbové²¹⁰. Podle kmene Vandalů pak byla země Sefarad nazvána *Andalus*. Ti vyrvali celou zemi z rukou národa zvaného Ispan, podle nějž je zvána

¹⁹⁵ קוסטנטינה נובילה; Míneňna Constantinopolis v Malé Asii, založená r. 324. Tato druhotně etymologizovaná transkripce, převzatá zřejmě z italsky psaného pramene, je evidentní zkomoleninou původního řeckého jména Κωνσταντινουπολις; viz Schwab, „Zichron bet Romi“, s. 289.

¹⁹⁶ אריוש; též latinizovaně Arius (tak jméno uvádí *OCD*, s. 170), cca 260 – 336, nejvýznamnější křesťanský heretik starověku.

¹⁹⁷ V pražském tisku jiná verze této věty: „za jeho dní žil Áreios, jenž se vzpíral principům jejich víry a nebyl poslušen Constantinovy vůle.“

¹⁹⁸ קסטוש; Míneňn jeden z Constantinových synů, podle Urbiny („Historia romana de Abraham ibn Daud“, s. 337) Flavius Iulius Constantius (Constantius II.), vl. 337 – 361.

¹⁹⁹ To jest oficiální církevní věrouku; v pražském tisku uvedeno „a zákona křesťanů se nedržel“ לא החזיק (בתורת) הנצרים.

²⁰⁰ יוליאן; Flavius Claudius Iulianus, zv. Apostata, „odpadlík“, (331 – 363), vl. 361 – 363.

²⁰¹ לעבודת הצלמים; Tato slova v pražském tisku chybějí.

²⁰² בלשינט; Valens, vl. 364 – 378 (do 375 jako spolucísař svého bratra Valentiniana I.).

²⁰³ גרסיאן; Flavius Gratianus, vl. 375 – 383.

²⁰⁴ טודוס; Theodosius I., zvaný Veliký (cca 346 – 395), císařem 379 – 395 (zprvu jako spoluvládce Gratianův v západní části říše), a jsou tak jasně odlišeni od původních obyvatel Hispánie.

²⁰⁵ אנדרש; Nejasná transkripce, Urbina a Targarona („Historia romana“, s. 338) uvádějí jméno ve znění *Andrés*, z kontextu se zdá být identifikace s císařem Honoriem (384 – 423), vládcem západní části říše 395 - 423.

²⁰⁶ Kmenům kočovných nájezdníků je zde přičten původ, odkazující k Úsovi, synu Noemova syna Šéma (viz Gn 10,23).

²⁰⁷ אליקוט; Tímto názvem Rabad souhrnně označuje kočovné kmemy, pronikající od 4. století na území říše, bez ohledu na jejich etnický původ; vlastní Gótové dosáhli nejvýznamnějších úspěchů; říše, kterou na Pyrenejském poloostrově založili Visigótové (příslušníci západní větve kmene) počátkem 6. století, byla dominantním mocností západního Středomoří až do muslimského vpádu r. 711 (viz *Lexikon des Mittelalters* IV, s. 1571 – 1572).

²⁰⁸ בנדלש; Tento germánský kmen začal pronikat na území římské říše již od počátku třetího století; na území dnešního Španělska jejich přítomnost doložena spolu s Alany a Svěby od poč. 5. století (viz *Lexikon des Mittelalters* VIII, s. 1403).

²⁰⁹ אלאכוש; Tato transkripce obsahuje evidentní písařskou chybu (snadná záměna כ a ג); na rozdíl od Gótů, Vandalů a Svěbů nepatří Skythům příbuzní Alanové, ač jsou indoevropského původu, ke kmenům germánským (viz *Lexikon des Mittelalters* I, s. 267 – 268)

²¹⁰ אלשאוש; Arabský určitý člen je jedním z důkazů, že pramenem této části byl Rabadovi text arabského historiografa.

*Ispania*²¹¹ a který pocházel z potomků Túbala, syna Jefetova.²¹² Synové Úsovi je vyhnali a povraždili a usídlili se na jejich území. Obyvatele země navarrské, zvané *Baskianos*,²¹³ však nevypudili, až do dnešního dne jich hrstka zbývá. Poté král Svěbů Theodorich,²¹⁴ jenž dosud uctíval modly,²¹⁵ shromáždil své síly a udeřil na vůdce Vandalů a Alanů a vyrval jim z rukou celé území mezi Barcelonou,²¹⁶ Zaragozou²¹⁷ a Lériadou,²¹⁸ Córdobou²¹⁹ a Sevilou,²²⁰ Toledem,²²¹ Meridou²²² a Astorgou²²³ a řekou Rhônou.²²⁴

Honorius, král římský, zemřel a po něm vládl Theodosius²²⁵ deset let. Ten uzavřel příbuzenství s rodem krále synů Úsových a války mezi nimi ustaly. Předtím totiž král barbarů na Římany udeřil a vyrval jim z ruky celou jejich zemi. Po Theodosiově smrti vládl císař Marcianus²²⁶ deset let a zemřel. Poté vládl císař Sebastián,²²⁷ za jehož dnů působil Mohamed. V té době byl římským biskupem²²⁸ Řehoř,²²⁹ jenž byl velikým filosofem. Za jeho dnů působili v Sefaradu, ve městě Seville, biskupové Gerardo²³⁰ a jeho bratr Leander.²³¹ Jméno města, jež bylo sídlem Leandrovým, však bylo *Lokiliardos*.²³² Žádný z králů synů Úsových se

²¹¹ אִשְׁפַּאנִיָּא; Mytický národ Ispan nemá reálný předobraz, etymologie jména *Hispania* zůstává navzdory množství teorií nejasná; v hebrejské literatuře je obvyklejší verze אִשְׁפַּמִּיָּה či אִשְׁפַּמִּיָּה.

²¹² Viz Gn 10,2.

²¹³ בַּסְקִיָּוִשׁ

²¹⁴ דִּרְדִּיק; Theodorich, zvaný Veliký (451 – 526), král Ostrogótů od r. 474, r. 511 se zmocnil vlády nad visigótským královstvím v Hispánii (viz *Lexikon des Mittelalters* VIII, s. 622).

²¹⁵ Tato vsuvka v pražském tisku chybí.

²¹⁶ בַּרְצִלוֹנָה

²¹⁷ סַרְקַסְטָה

²¹⁸ לְאַרְדָּה

²¹⁹ קוֹרְטַבָּה

²²⁰ אִשְׁבִּילִיָּה

²²¹ טוֹלֵיטָלָה

²²² מֵאַרְדָּה

²²³ אִסְטוֹרְגָּה

²²⁴ רוֹדָּאנָה

²²⁵ תְּהוֹדוֹסִיוֹס; Theodosius II (401 – 405), vnuk Theodosia I.; císařem prohlášen r. 402, nominálním vládcem východní části říše byl až do své smrti.

²²⁶ מַרְגִּיאָנוֹשׁ; Marcianus (cca 392 – 457), východořímský císař 450 – 457 (*Der Neue Pauly* 7, s. 854 – 855).

²²⁷ זְדֵבֶשְׁטִיאָן; Zde se Rabad, zřejmě v souladu se svým zdrojem dopouští zásadní faktické chyby a do dosud uváděné posloupnosti římských vládců zařazuje visigótského vládce, jehož Cohen (*SHK*, s. 254) identifikuje jako Sisebuta, visigótského krále v l. 612 – 621 (*Lexikon des Mittelalters* VII, s. 1938); uvedením Sisebuta jakožto přímého Marcianova pokračovatele je ovšem pominuto přibližně dvě stě let historického vývoje.

²²⁸ Z řečtiny přejatým termínem הגמון obvykle označován kardinál, zde má však zřejmě obecnější význam biskup (v tomto konkrétním případě jde o papeže).

²²⁹ גּוֹרְגוֹרִיאָשׁ; Řehoř I., zv. Veliký, papež 590 – 604, významný církevní učitel (*Lexikon des Mittelalters* IV, s. 1663 – 1666).

²³⁰ גִּירְרֵדוֹ; Z kontextu vyplývá, že je na tomto místě míněn biskup Isidor Sevillský (Isidorus Hispalensis), sevillský biskup cca 600 – 636, autor historiografické a lexikografické literatury, jež byla jedním z Rabadových zdrojů.

²³¹ לֵיאוֹנָרְד; Leander, bratr Isidorův, jeho předchůdce v úřadu sevillského biskupa (cca 577 – cca 600)

²³² toto geografické určení je zcela neidentifikovatelné, neodpovídá žádnému z názvů známých visigótských měst (srov. Cohen *SHK*, s. 254)

neřídil zákonem Edomu, a to až do doby, kdy se král Reccared²³³ stal jeho horlivým stoupencem a pobíjel všechny, kdo jej nectili, až se k němu obrátili všichni, velcí i malí.

I rozšířil se zákon Edomu v zemi Sefarad stejně, jako je rozšířen v zemi římské,²³⁴ v Itálii a ostatních zemích synů Jefetových mezi všemi národy, ve všech krajích a končinách pod jejich vládou až po dnešní dny.

Požehnán budiž Ten, jenž občerstvuje vyčerpaného a bezmocnému dodává síl!

Požehnán budiž Milosrdný, jenž skýtá pomoc od počátku až doposud!²³⁵

²³³ דוּסְדִיר; Kontext jasně nasvědčuje tomu, že navzdory zkomolené transkripci míněn je skutečně Reccared I., visigótský král 586 – 601, jenž konvertoval od ariánství ke katolicismu (*Lexikon des Mittelalters* VII, s. 501); lze uvažovat o písarské chybě při přepisu jména písáři evidentně neznámého (vzájemná záměna ט a ר, resp. כ a ס).

²³⁴ Míněno římské impérium jako celek a zejména jeho východní část (v kontrastu s následně jmenovanou Itálií).

²³⁵ Druhý z těchto závěrečných veršů je psán aramejsky; jedná se o tradiční požehnání, jímž je zakončeno mnoho středověkých spisů; může jít jak o původní součást Rabadova textu, tak o pozdější dodatek písáře.

5.3 *Divre Malche Jisra'el be-Bajit šeni*

Toto je

HISTORIE KRÁLŮ IZRAELE ZA DNŮ DRUHÉHO CHRÁMU

(24) sepsaná na základě knihy kněze Josefa, syna Gorionova, a dalších spolehlivých knih.

Připomínáme ji pro útěchu, kterou nalézáme v této věci u všech proroků, kteří zvěstovali, že v budoucnu, za dnů, které přijdou, se království domu Davidova navrátí. V období druhého Chrámu tito králové z rodu Davidova vládli, proto bychom mohli být na pochybách, zda naše naděje snad již nepohasla. Vláda domu Davidova však tehdy netrvala stále, leč pouze za dnů Zerubábel a Nehemjáše a za vlády rodu Hasmonejců a jejich služebníků.²³⁶ A na ně se vztahují slova „Vlídnost a Pouto a výstroj pošetilého pastýře,“²³⁷ která zmínil prorok Zacharjáš, pokoj s ním, jak vyložíme níže.

ŽIDÉ POD VLÁDOU NÁSLEDNÍKŮ ALEXANDRA VELIKÉHO A LEGENDA O VZNIKU SEPTUAGINTY

Nyní však vypovíme, jak Alexandr, první z králů řeckých,²³⁸ zemřel na vrcholu své vlády, jsa dosud mladíkem. Jeho říše se poté rozdělila mezi čtyři (25) jeho pobočníky,²³⁹ jak praví Písmo: „Ale až bude pevně stát, bude jeho království rozlomeno, rozděleno podle čtyř nebeských větrů.“²⁴⁰ Zanechal po sobě malého synka jménem Archeláos,²⁴¹ jeho poručník jej však, když shledal, že je již dospělý, otrávil smrtícím jedem.

Alexandrovi nástupci pak proti sobě navzájem vedli války. Jedním z nich byl Ptolemaios,²⁴² pro nějž byla sepsána Tóra v jazyce řeckém.²⁴³ Vůči Izraeli si počínal zpupně a svárlivě a

²³⁶ Míněni králové héródovské dynastie.

²³⁷ Za 11,15

²³⁸ Alexandr III. (356 – 323 př. n. l.), makedonský král 336 – 323, dobyvatel a tvůrce první imperiální říše antického starověku; označení „první z králů řeckých“ nevychází z žádné oficiální kodifikace, označen je takto jistě z toho důvodu, že jako první z řeckých vládců měl právě on bezprostřední vliv na dění na Středním Východě, tedy i na dějiny židovské.

²³⁹ Míněni tzv. diadochové (následníci), Alexandrovi vojevůdci, kteří po jeho smrti postupně uchvátili moc v jednotlivých částech jeho říše a dali vzniknout dynastiím, ovládajícím helénistické monarchie ve východní Středomoří až do vzestupu Římské říše (viz *Der Neue Pauly* 3, s. 503 – 505).

²⁴⁰ Da 11,4

²⁴¹ אִירִקוֹלִישׁ; Alexandrův syn, narozený po jeho smrti a zavražděný coby třináctiletý, se ve skutečnosti jmenoval rovněž Alexandr (323 – 310 př. n. l.).

²⁴² תּוֹלֵמַיּוֹס; Ptolemaios I. (367/6 – 282 př. n. l.), zvaný Sótér („Zachránce“), po Alexandrově smrti se stal vládcem Egypta (viz *The Cambridge Ancient History* VI, s. 337 – 360).

v jejich Tóře se snažil najít záminku, aby je přiměl odpadnout od víry. Ach, „jak často mě už od mládí sužovali – Izrael at’ řekne!“²⁴⁴ Sepsalo ji sedmdesát starců, jež Ptolemaios oddělil jednoho od druhého a každému z nich přidělil dům, v němž byl zcela o samotě. Všichni se rozhodli na třinácti místech slova Písma změnit. A hle, udál se veliký zázrak, neboť překlady jednoho každého z nich spolu přesně souhlasily. A toto je oněch třináct míst: Zaprvé – „Bůh na počátku stvořil,²⁴⁵ aby nic nepředcházelo Jménu Božímu. A protože v jazyce řeckém na prvním místě vždy stojí podmět,²⁴⁶ kdežto na druhém se nachází předmět,²⁴⁷ nesměl překlad budít zdání, že „počátek“ je stvořitelem a Bůh stvořením. Zadruhé – „Učiním člověka, aby byl mým obrazem,²⁴⁸ aby se nezdálo, že se radí s někým dalším. Zatřetí – „Šestáho dne dokonal své dílo a spočinul dne sedmého,²⁴⁹ aby verš nepůsobil dojmem, že ještě sedmého dne Bůh cokoli činil. Začtvrté – „Nuže, sestoupím a zmatu jim tam řeč,²⁵⁰ aby se nezdálo, že jde o více bytostí. Zapáté – „Zasmála se Sára mezi svými blízkými,²⁵¹ aby se král nemohl zpupně vyptávat: „Kdopak vám řekl, co bylo v jejich útrobach?“ Zašesté – „Nebot’ v hněvu povraždili býky, ve svém rozvášnění ochromili jejich otce,²⁵² aby se král nemohl vysmívat, řka: „Co pohledává muž po boku býka?“ Zasedmé – „Mojžíš tedy vzal svou ženu a syny a posadil je na oře,²⁵³ aby se král nedíval na našeho učitele Mojžíše s pohrdáním, že jezdil na oslu, a aby neřekl: „Cožpak by jediný osel unesl ženu a dva její syny?“ a to vše jen pro ponížení a zostuzení. Zaosmé – „Doba pobytu, kterou Izraelci v Egyptě a ostatních zemích strávili, byla čtyři sta třicet let.“²⁵⁴ v Egyptě ale sídlili toliko dvě stě deset let, jak jim naznačil již praotec Jákob, řka: „Sestupte tam.“²⁵⁵ Součet čtyř set třiceti let značí dobu od narození Izákova, počátku svatého pokolení Abrahamova. Zadeváté – „Ale nevztáhl ruku na nejnepatrnější z Izraelců,²⁵⁶ čímž je míněno, že neublížil jejich dětem. Nikdo tak nemůže říci: „Nejpřednější

²⁴³ Legenda o vzniku Septuaginty se ve skutečnosti váže k synovi tohoto Ptolemaia; Ptolemaios II. (308 – 246 př. n. l.), zvaný Filadelfos („Sestru milující“).

²⁴⁴ Ž 129,1

²⁴⁵ Srov. s Gn 1,1: „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.“

²⁴⁶ Doslova „činící“ (פועל).

²⁴⁷ Doslova „učiněné“ (פעול).

²⁴⁸ Srov. s Gn 1,26: „Učiňme člověka...“

²⁴⁹ Srov. s Gn 2,2: „Sedmého dne dokončil Bůh své dílo, které konal; sedmého dne přestal konat veškeré své dílo.“

²⁵⁰ Srov. s Gn 11,7: „Nuže sestoupíme a zmateme jim tam řeč...“

²⁵¹ Srov. s Gn 18,12: „Zasmála se v duchu a řekla si...“; v Rabadově verzi termín בקרוביה, namísto původního, gramaticky příbuzného בקרה („v duchu“, doslova „v útrobach“) – vzhledem k tomu, že text, o nějž se zde jedná, je řecký, je ovšem tato Rabadova argumentace zjevně irelevantní (je však jistě v souladu se snahou vyložit a svým způsobem „omluvit“ odchylky textu Septuaginty od hebrejského kánonu).

²⁵² Srov s Gn 49,6: „... neboť v hněvu povraždili muže, ve svém rozvášnění ochromily býky.“

²⁵³ Srov. s Ex 4,20: „Mojžíš tedy vzal svou ženu a syny, posadil je na osla a vrátil do egyptské země...“

²⁵⁴ Srov. s Ex 12,40; slova „a ostatních zemích“ jsou přidána.

²⁵⁵ Číselná hodnota slova רדו („sestupte“) činí 210.

²⁵⁶ Srov. s Ex 24,11: „Ale nevztáhl ruku na nej přednější z Izraelců...“

mezi nimi unikli, ale mladíci nikoli.“ Zadesáté – „Ani jedinou z jejich cenností jsem od nich nevezal,²⁵⁷ aby nemohl říci: „Osla si nevezal, ale jinou úplatu ano.“ Zajedenácté – „...jež Hospodin, tvůj Bůh, daroval jako zdroj světla všem národům“²⁵⁸, aby nemohl říci: „Hle, Svatý, buď požehnán, je daroval všem národům a dal jim právo uctívat je.“ Zadvanácté – „Odešel sloužit jiným bohům; sloužit jim jsem však nepřikázal,²⁵⁹ aby nemohl říci: „Již oni nazývali pohanské bůžky Bůh!“ Zatřinácté – zajíce nazvali „zvířetem s mrštnýma nohama.“²⁶⁰ Králova manželka se totiž jmenovala Arnevet, to jest „zajíc.“²⁶¹ Mohla by tedy říci: „Vždyť se mi Židé vysmívají!“

Nuže, pohleďte – byli uchráněni před útiskem Řeků, kteří jim nemohli nijak uškodit. Ptolemaios naopak sedmdesát starců vyznamenal královským šatem a bohatými dary, načež je veselý a v dobrém rozmaru propustil a sám se pak radoval z jejich moudrosti. Poslal též po nich oběti našemu Bohu.

Tehdy zemřel Ptolemaiovův druh, vládce Seleukos,²⁶² a po něm vládl v Makedonii²⁶³ Antiochos²⁶⁴, jenž proti Ptolemaiovi vedl války, vyrval mu jeho zemi z rukou a zabil jej. Dobil i zemi Izraele, jež patřila k Ptolemaiovi říši. Jeho pýcha byla obrovská a lid izraelský nenáviděl pro lásku, kterou prokazoval Ptolemaiovi a pomoc, již mu poskytl ve válce proti Antiochovi. Tento Antiochos²⁶⁵ vystavěl veliké město na břehu mořském a nazval je Antiochia,²⁶⁶ v němž vztyčil velikou sochu ze zlata a přikázal k ní přivést syny Izraele, aby se jí klaněli. Někteří z nich byli tehdy zabiti pro posvěcení Božího Jména, někteří odpadli od víry. Již dříve jim zakázal ctít šabat a novoluní a plnit příkaz obřízky. Tato náboženská přikázání zakázal

²⁵⁷ Srov. s Nu 16,15: „...Ani jediného osla jsem od nich nevezal...“; klíčová je zde vzájemná podobnost slov חמור (drahocenný) a חמור (osel).

²⁵⁸ Srov. s Dt 4,19: „... tomu, co dal Hospodin, tvůj Bůh, jako podíl všem národům pod celým nebem.“; míněna jsou nebeská tělesa.

²⁵⁹ Srov. s Dt 17,3: „...což jsem nepřikázal“; Rabadův výklad zde dává smysl pouze, vztahuje-li se k textu v hebrejštině – přidaný výraz לעבדם („sloužit jim“), obsahující sufix plurálu jasně identifikuje termín אלהים jako „bohové“, narozdíl od tvarově shodného plurálu maiestaticku, značícího „Bůh.“

²⁶⁰ Termín צעירת הרגלים se vyskytuje v talmudském traktátu Megila, kap. 9, líčícím tento příběh; srov. s Lev 11,6 a Dt 14,7; poznámka opět relevantní pouze pro komentář hebrejského textu.

²⁶¹ Ve skutečnosti se manželka Ptolemaia II. jmenovala Arsinoé.

²⁶² סליקוס; Seleukos I., zvaný Níkátór (Dobyvatel) (cca 358 – 281 př. n. l.), po Alexandrově smrti se zmocnil vlády nikoli v Makedonii, ale ve východních částech jeho někdejší říše; nedostatečné rozlišení jednotlivých následnických říší (ptolemaiovské, seleukovské a antiochovské) a uvádění jejich jednotlivých vládců v jednotlivém sledu je pro MBŠ typické.

²⁶³ מקדוניה

²⁶⁴ אנטיוכוס; Antiochos I., (cca 324 – 261 př. n. l.), zvaný Sótér.

²⁶⁵ Na tomto místě dochází k porušení chronologie – Antiochos I. je ztotožněn s Antiochem IV. (cca 215 – 164 př. n. l.), zvaným Epifanés (Slavný).

²⁶⁶ אנטיוכיא; město Antiochii na území dnešní Sýrie ovšem založil roku 300 př. n. l. Seleukos I.

dodržovat v celém svém království. Mnoho Izraelců nechal kvůli porušení zákazu zabít – sužoval je nade všechny utlačovatele a nepřátele!

POČÁTEK VLÁDY HASMONEJSKÝCH

V Jeruzalémě byl jeho místodržícím muž jménem Filippos.²⁶⁷ Ten vztyčil v Chrámu sochu a přikázal Izraelcům, aby se jí klaněli. Každý pak, kdo by tak neučinil, měl být zabit. A rukou tohoto Filippa byla zabita Chana a sedm jejich synů, jak stojí psáno v Talmudu.²⁶⁸ Když se o té věci dozvěděl Antiochos, jeho nenávist vůči Izraeli ještě zesílila a nezvratně se rozhodl nenechat vyváznout a uniknout nikoho než ty, kdož se soše pokloní. (26) Tehdy uprchlo před útlakem svých vládců Antiocha a Filippa mnoho Izraelců na horu Módeín²⁶⁹ a do Jericha. V jejich čele stál velekněz Matatjáš,²⁷⁰ syn Jóchananův, zvaný Hasmonejský. A ten jim přikázal postít se a s pláčem a hlavou posypanou popelem, oděni v žíněné roucho,²⁷¹ konat pokání před Svatým, budiž požehnán. Po skončení půstu se jich pak zeptal: „Jste ochotni nechat se zabít pro posvěcení Božího Jména? Nač bychom umírali jako ženy? Vytáhneme do boje proti Filippovi a zemřeme-li, zemřeme se ctí! Možná nám však Svatý, budiž požehnán, přispěje na pomoc a zbytek Izraele nezajde.“ Všichni jej poslechli a zavázali se smlouvou, že tak učiní. Když se to Filippos doslechl, rozlítil se, shromáždil celé své vojsko a vytáhl proti nim, aby je pobil. Každého, koho cestou z Jeruzaléma našel, zabil. Když se kněz Matatjáš a všichni Izraelci, kteří se zachránili spolu s ním, dozvěděli, že Filippos přichází, vystoupili na horu Módeín i se svými syny a ženami. Matatjáš a též jeho synové se oděli válečnou zbrojí. Měl totiž pět synů – prvorozený se jmenoval Juda, druhý Jónatan, třetí Jóchanan, čtvrtý Šimon a pátý Eleazar – a všichni byli udatnými bojovníky.

Když Filippos dorazil, promluvil k Matatjášovi tato úskočná slova: „Vždyť ty jsi hlavou Izraele, významným a urozeným mužem. Podvolte se mi nyní, ty i všichni tví druhové, pokloňte se oné soše a nevzpírejte se králi! Zůstanete naživu a ty budeš i nadále stát v jejich čele!“ Kněz jej však neposlouchal, ale zahrnul jej kletbami a nadávkami.

²⁶⁷ פִּלִּיפּוֹס; srov. 2 Mak 5,22 - 23

²⁶⁸ Původní verze příběhu o mučednické smrti matky jejích synů se nachází v 7. kapitole 2. knihy Makabejských, tam ani v talmudském traktátu Gitin jméno matky není uvedeno, objevuje se ve španělské redakci knihy Josipon (*EJ* VII, s. 1270-1271). Jde o jediný Rabadův přímý odkaz na Talmud.

²⁶⁹ Viz 1 Mak 9,11.

²⁷⁰ Matatjáš, zv. Hasmonejský (zemř. pravděpodobně 166 př. n. l.), kněz z vesnice Módeín, iniciátor a první vůdce povstání proti Antiochu IV. Epifanovi v letech 167 – 160 př. n. l.; první vládce židovského státu po znovudobytí samostatnosti.

²⁷¹ Jde o tradiční atributy kajčného postu, zachycené v židovské literatuře, srov. Est 4,1.

Na úpatí hory stál oltář, na němž kněz konal oběti Hospodinu, necht' je vyvýšen. K němu pronikl jeden z přestupníků zákona Izraele, kteří byli ve Filippově táboře, a podřízl na něm vepře.²⁷² Byl to mladík, kdežto kněz byl již velmi starý muž. Přesto však, když uviděl, co ten rouhač učinil, zvolal ke svému Bohu o pomoc a vyzval odpadlíka na souboj muže proti muži. Jemu i Filippovi a celému jeho vojsku se návrh zamlouval. I sestoupil kněz Matatjáš s taseným mečem v ruce a když se k odpadlíkovi, jenž na něj již vyčkával, přiblížil, Bůh mu pomohl a on nad tím hříšníkem zvítězil, ut'ál mu hlavu a jeho mrtvolu vrhl na oltář. Filippos a celé jeho vojsko se v ohromení obrátili jeden na druhého, zatímco kněz se postavil k oltáři o zvolal: „Chce se mi snad ještě někdo postavit v boji muže proti muži?“ Filippos tedy vybral nejjudatnějšího ze svých vojáků, odvedl jej na kraj ležení a dal mu pokyny, jak naložit s knězem. Ten sestoupil za nimi, v ruce tasený meč, jakoby se chystal bojovat s oním ozbrojencem. Svou ruku však obrátil proti Filippovi a uřízl mu hlavu. Poté uprchl zpět na horu. Všichni Izraelci zatroubili na šofary a vytrhli proti řeckému táboru. Když však Řekové shledali, že jejich vůdce je mrtev, uprchli. Hasmonejský a jeho synové i celý Izrael je pronásledovali a krutě na ně udeřili.

I navrátil se kněz Matatjáš do Jeruzaléma, očistil Chrám, obnovil v něm bohoslužby a přikázal obřezat všechny chlapce, kteří se narodili za dnů Filippových a kvůli jeho zákazu obřezání nebyli. Ve vsí své moci a síle pak seděl na královském trůně²⁷³ a Řeky ze své země zcela vypudil. Jeho vláda, trvající jeden rok, připadla na rok dvoustý dvanáctý po vystavění druhého Chrámu.²⁷⁴ Když pak onemocněl a byl již na pokraji smrti, nařídil svým synům dodržovat přikázání Hospodinova, kráčet po jeho stezkách a urputně bojovat s Řeky za svatost Božího Jména.

VLÁDA JUDOVA

Matatjáš pak odvedl svého nejstaršího syna Judu²⁷⁵ do Chrámu, vzal roh s olejem a odlil z něj na jeho hlavu. Všichni Izraelci se nesmírně radovali, volajíce „At' žije král!“²⁷⁶ Tehdy shromáždil izraelské vojsko k válce proti Řekům, kteří dosud přetrvávali v pevnostech země izraelské, a ve všem svém počínání byl úspěšný. Král Antiochos proti němu tedy vyslal

²⁷² Čímž oltář rituálně znečistil a dopustil se bezostyšného potupení židovské víry.

²⁷³ První hasmonejský velekněz, ač byli faktickými vládci židovského státu, ve skutečnosti královského titulu nepoužívali; prvním hasmonejským vladařem, kterému byl oficiálně přiznán dědičný titul *ethnarchés* (kníže), byl až Matatjášův syn Šimon (viz 1 Mak 14,41 – 44).

²⁷⁴ Toto časové zařazení odpovídá roku 302 př. n. l., je tedy zcela v rozporu s historickou realitou.

²⁷⁵ Juda, zvaný Makabejský (z hebr. *makaba*, „kladivo“); vůdce povstání po smrti svého otce (167 – 160 př. n. l.), pod jeho vedením dosáhli povstalci nejvýznamnějších vítězství, jež jim zajistila konečný úspěch.

²⁷⁶ Srov. s 1Kr 1,39.

obrovské vojsko pod vedením důstojníka jménem Polonius,²⁷⁷ s nímž Juda bojoval. Porazil jej a všichni z Řeků byli pobiti do posledního. Sám král Juda přispěchal k veliteli Poloniovi a jej i všechny muže, kteří ho obklopovali, zabil. Král Antiochos, když se o tom dozvěděl, vzplanul velikým hněvem a povolal velmi zdatného bojovníka jménem Lýsiás.²⁷⁸ Jej vyslal do Jeruzaléma s tisícem jezdců a bezpočtem pěších vojáků. Když se o tom král Juda dozvěděl, nařídil celému Izraeli třídní půst. Pak sešikoval všechnu svou vojenskou sílu a určil velitele nad oddíly o tisíci, stu, padesáti i deseti mužích. A dozorčí k nim promluvili: „Ten, kdo je bojácný,“ a tak dále,²⁷⁹ a mnoho z vojáků se vrátilo. Zůstalo však sedm tisíc dvě stě mužů a žádný z nich by neuprchl ani před stovkou nepřátel. Lýsiás rozdělil své vojsko na tři oddíly a určil mu tři velitele – Níkánóra²⁸⁰, Bagrida²⁸¹ (27) a Ptolemaia.

Izraelci pak propukli v obrovský jásot, vždyť Hospodin Řeky porazil! Synové Izraele pobili asi devět tisíc jejich jezdců, celé jejich vojsko pokořili a přeživší zahnali. Král i všichni vojáci pak strávili šabat v táboře, neboť bitva se odehrála v pátek. Den po šabatu se Izraelci navrátili vynést mrtvé a poté pronásledovat poražené nepřátele. Ty však nenalezli, neboť se uchýlili do Aštarot Karnajim.²⁸²

V době této války odtáhl král Antiochos do země perské, která se proti němu provinila vzpourou, a vedl proti ní válku. Byl však poražen a s hanbou se vrátil do Antiochie, kde našel své vojsko stejně zostuzené. Velice se rozhněval a shromáždil všechny bojovníky a válečníky Řecka, všechny, kdož byli schopni opásat se zbrojí, i starší.²⁸³ A zapřísahal se, že shromáždí takové vojsko, že nezbude z Jeruzaléma ani tolik prachu, aby si každý z lidu, jenž s ním přitáhl, mohl nabrat do hrsti.²⁸⁴ Vedl jezdce na koních, vozy, naložené veškerou zbrojí – luky, štíty a pavézami,²⁸⁵ meči, kopími, brněními i přilbicemi – a také mnoho slonů. Na každém z nich jelo do boje dvanáct mužů, kterým sloužil jako pevnost.

Král Juda se vrhl s velkou silou do boje, spoléhaje na svého Boha, vždyť válku vedl v Jeho jméno. A když se svými vojáky dorazil ke slonům, jal se je pobíjet. Sloni spustili takový řev, že koně i dobytčata, táhnoucí vozy a zbroj, propadli děsu. Těž klisna, na níž jel král Antiochos, se

²⁷⁷ פלוניאוס

²⁷⁸ לייס

²⁷⁹ Dt 20,8; v židovské literatuře běžný způsob zkrácené citace, celý verš zní: „Dále ještě správcové promluví k lidu: ‚Ten, kdo je bojácný a zbabělý, ať se vrátí domů, aby jeho bratři neztratili odvahu jako on.‘“

²⁸⁰ ניקנור

²⁸¹ בגריס, narozdíl od ostatních vojevůdců o něm není zmínka u Iosepha Flavia.

²⁸² viz Gn 14,5

²⁸³ 2 Kr 3,21

²⁸⁴ 1Kr 20,10

²⁸⁵ srov. Jr 46,3

v úděsu dala na úprk a shodila jej. Král byl velice tlustý,²⁸⁶ proto vojáci, kteří ho pak nesli na ramenou, po chvíli zemdleli a upustili jej. Již předtím jej i celé jeho vojsko Hospodin postihl vyrážkou, prokletím a všelikými zhoubnými chorobami. Když to vše spatřil, řekl si: „Je to prst Boží!“²⁸⁷ I slíbil, že zachrání-li se, nechají se on i všichni jeho vojáci obřezat a budou sloužit Bohu Izraele. Hospodin jej však nevyslyšel a král na útěku oněm zhoubným, těžkým chorobám podlehl.

Král Juda a všichni Izraelci se rozradostněni navrátili do Chrámu, navršili na oltář dříví a obětovali na něm zápalné oběti. Volali pak k Hospodinu, aby jejich obět' přijal, když tu vyšlehl z oltáře oheň a strávil dříví i obětiny. Až do onoho dne se nic takového nestalo. Tento zázrak se uskutečnil pětadvacátého dne měsíce elul.²⁸⁸

Král pak vytáhl do boje proti Arabům a drtivě je porazil. Oni se pak stali se otroky Židů a odváděli jim pravidelné daně. Při návratu pak bojoval proti velikému řeckému městu a porazil je. Poté cestoval deset dní skrze řecké území, když tu k němu dorazil místodržící krále Eupatóra²⁸⁹ s mohutným vojskem, Jehuda však jej i všechny jeho muže pobil. Odtud dorazil k městu jménem Skythopolis²⁹⁰ jež bylo v rukou Římanů. Nejpřednější z jeho občanů mu vyšli vstříc s bohatými dary a tvrdili mu, že vždy Izraelce, sídlícím mezi nimi, chovali v lásce a prokazovali jim dobro. Král jejich slova zvažil a shledal je pravdivými. Shromáždil tedy své vojsko a odtáhl od nich.

Tehdy vytáhl vojevůdce Gorgiás²⁹¹ z Říma do války proti Jehudovi, ten jej však porazil a z jeho mužů nenechal naživu ani jediného.

Když se pak Antiochův syn Eupatór doslechl o všem, co Juda učinil všem okolním národům, shromáždil všechny své muže do velikého vojska, a oblehl Bétar. Král Jehuda i celý Izrael volali o pomoc k Bohu, postili se a obětovali zápalné oběti. Oné noci rozdělil Juda celé své vojsko mezi několik velitelů a rozkázal jim v noci udeřit na řecké vojsko. Poslechli a všechny řecké bojovníky – asi čtyři tisíce mužů – pobili. Nazítří se Izraelci utkali s Řeky a velmi mnoho jich zabili. Tehdy padl Matatjášův syn Eleazar, bratr krále Judy. Na jednom ze slonů – v řeckém vojsku bylo dvacet slonů – spatřil totiž zlatý meč a pomyslel si, že tam je jistě

²⁸⁶ srov. Sd 3,17

²⁸⁷ Ex 8,15

²⁸⁸ Datum je evidentní narážkou na zázračné události znovuzasvěcení Chrámu, na jehož paměť se slaví svátek Chanuka (25. den měsíce kislef), o němž se však Rabad nezmiňuje.

²⁸⁹ אַנְטִיּוֹכֹס; Antiochos V., zvaný Eupatór („Šlechetný“), vl. 164 – 162 př. n. l.

²⁹⁰ שִׁיפּוֹלִי

²⁹¹ גּוֹרְגִיּוֹס

Eupatór. Vrhnu se tedy k němu a pobíjel řecké ozbrojence napravo nalevo, až se probil ke slonu. Ten byl však příliš vysoký, než aby bylo možné bojovat s muži, jedoucími na jeho hřbetě. Zarazil tedy meč do slonova břicha, aby krále shodil.²⁹² v tu chvíli se slon svalil, padl na Eleazara a zabil jej. Celý Izrael nad ním truchlil a oplakával jej.

Král Eupatór (28) se o tom doslechl, načež se navrátil do své země. Ještě předtím ovšem požádal krále Judu, aby uzavřeli vzájemnou smlouvu, a král jej vyslyšel. Při návratu do své země však řecký král padl do rukou svých nepřátel, kteří jej zabil. Vlady se po něm chopil Démétrios,²⁹³ jeho nepřítel a vrah.

Za oněch dnů bylo v řeckém vojsku mnoho odpadlíků od zákona Izraele a jeden z nich, jménem Alkimos,²⁹⁴ sváděl řecké krále k válkám proti Izraeli. Tento Alkimos se odebral k Démétriovi, sídlícímu v Antiochii, a přemluvil jej k válce proti králi Judovi. Démétrios proti němu tedy vyslal svého pobočníka Níkánóra s obrovským vojskem.

Když přitáhl k Jeruzalému, vyslal posly ke králi Judovi se zprávou, že k němu cítí veliké přátelství, touží po míru a přeje si s ním uzavřít smlouvu. Vyšli za ním tedy král Juda i ostatní synové rodu Hasmonejského a on jim šel vstříc. Objal krále, políbil a zavedl jej do svého tábora, kde ho usadil na trůn. Když se král Juda vrátil, i on uspořádal pro Níkánóra velikou hostinu. Níkánór a jeho velitelé přišli do Jeruzaléma a jedli a pili u královské tabule. Krále Judu, jenž byl dosud svobodný, žádal Níkánór, aby se oženil a zplodil syny, aby jeho rod nezanikl. Král Níkánórovu radu vyslyšel.

Tehdy předstoupil zločinný Alkimos před krále Démétria a pověděl mu o smlouvě, kterou Níkánór s králem Judou uzavřeli. Démétrios se rozhněval a napsal Níkánóroví, že se přiblížila jeho záhuba.²⁹⁵ Níkánóra králův dopis zastihl v Jeruzalémě.

Když se Juda o dopise dozvěděl, uprchl z Jeruzaléma do Samaří. Pak nechal troubit na šofar a svolával Izraelce k sobě. Níkánór vnikl do Chrámu a hledal tam Judu, nenašel ho však. Všichni kněží se zapřísahali, že neví, co se s ním stalo. Níkánór pak prohledal každé jeruzalémské nádvoří, přesto jej nenalezl. I rozzlobil se a přísahal, že zboří Chrám. Shromáždil pak celé své vojsko a vytáhl proti Judovi. Také on vyrazil ze Samaří a svedli spolu válku. Juda zabil osmnáct

²⁹² Užité slovesa הפיל „svrhnout“, je záměrnou slovní hříčkou, využívající podobnosti se substantivem הפיל „slon.“

²⁹³ דמטריוס; seleukovský král Démétrios I. (vl. 161 – 150 př. n. l.), zvaný Sótér.

²⁹⁴ אלקימוס

²⁹⁵ Sd 20,41

tisíc řeckých jezdců a Níkánóra zajal živého, rozkázal však, aby jej zabili. Níkánór ho úpěnlivě prosil o smilování se slovy: „Králi, můj pane, ty přece víš, že jsem s tebou neválčil ze své vůle! Učinil jsem tak, jen abych se nezpronevěřil rozkazu svého krále. Nezabíjej mne, prosím! Já ti odpřísáhnu, že s tebou již nikdy nebudu bojovat a nedopustím se vůči tobě ničeho zlého!“ Juda jej vyslyšel a uzavřel s ním smlouvu, načež jej poslal pryč a on se s hanbou vrátil ke svému králi. Král Démétrios pak zemřel a po něm vládl jeho syn Lýsiás.

I krále Lýsiu pak přestupníci zákona Izraele dál sváděli a přemlouvali, až je poslechl a postavil se v čelo obrovského, velmi silného vojska. Král Juda ho však porazil a král před ním uprchl do Ašdodu, kde opět shromáždil velké vojsko. Znovu na ně udeřil a tentokrát se Izraelci dali na útěk. Král Juda však neuhnul nalevo ani napravo a s taseným mečem v ruce křičel na své velitele, ať se k němu vrátí, ti jej však neposlouchali. Nepřátelé k němu tedy nemohli proniknout, dostihlo jej až vozatajstvo a velitel jízdy.

Tehdy na krále Judu vystřelili lučištníci a on těžce raněn padl a zemřel. Jeho vláda nad Izraelem trvala šest let. Všichni, kdo mu vytrvali po boku, byli zajati živi. Zemřelo také mnoho řeckých velitelů a jejich krále Izraelci poranili. Uprchl však před nimi a navrátil se do své země, aby se ze zranění, jež mu Izraelci uštědřili, vyléčil. Jeruzalém a všechna města Izraele tak opět padla do rukou Řeků a nastal jim čas útisku. Nevídanému soužení, jímž Řekové trýznili Izrael po dobu čtyř měsíců po Judově smrti, nebylo nikdy rovno.

VLÁDA JUDOVÝCH BRATRŮ

Poté se Izraelci shromáždili kolem Matatjášova syna Jónatana,²⁹⁶ uzavřeli s ním smlouvu a učinili jej svým králem, nástupcem jeho bratra Jehudy. Také on bojoval v krutých válkách proti Řekům. Za jeho dnů vytáhl Sabinos²⁹⁷ z rodu velkého krále Alexandra do války proti Lýsiovi, a proto uzavřel smlouvu s Jónatanem, králem Izraele. Společně bojovali v zemi řecké a uštědřili jí porážku. Jónatana však král Řeků zákeřně napadl ze zálohy a zabil jej. Jeho vláda nad Izraelem trvala šest let.

Po něm vládl jeho bratr Šimon.²⁹⁸ Proti němu bojoval další Antiochos,²⁹⁹ král řecký. Šimon mu vytáhl v ústrety a nastražil na něj léčku. Poté se strhla bitva, z níž Šimon a Izraelci prchli,

²⁹⁶ Judův bratr Jónatan stál ve skutečnosti v čele hasmonejského rodu v letech 161 – 142 př. n. l.

²⁹⁷ סַבִּינּוֹס; o postavě tohoto jména se nezmiňuje Iosephus ani Knihy Makabejských.

²⁹⁸ Šimon (vl. 142 – 135), poslední ze synů Matatjášových, kteří stáli v čele rodícího se židovského státu; na Démétriovi II. Níkátórovi (syn Démétria I.; vl. 145 – 138, znovunastolen 129 – 126) vymohl uznání nezávislosti; označován za prvního hasmonejského krále.

jako by byli poraženi, a když se za nimi (29) Antiochos hnal, vyrazili proti Řekům ze zálohy a krutě je pobili. Poté se Šimon s velikou radostí navrátil do Jeruzaléma.

Tehdy se obrátil Ptolemaios,³⁰⁰ král egyptský, na Šimona, krále Izraele, se žádostí uzavřít příbuzenství s jeho rodem. Král Šimon jej vyslyšel, a když pak Ptolemaios přijel do Jeruzaléma, uspořádal pro něj velikou hostinu a uzavřel s ním příbuzenský svazek.

Antiochos, král řecký, tehdy vyslal posly k Ptolemaiovi, králi egyptskému, s výzvou, aby společně potají udeřili na Šimona, krále Izraele. Ptolemaios, jenž coby král Egypta byl v oné době Antiochovým poddaným, jej poslechl. Když pak Šimon přišel do Egypta svého tchána Ptolemaia navštívit, ten pro něj vystrojil velikou hostinu, během níž Šimonovi podstrčil smrtící jed a zabil ho. Se Šimonem byl i jeho syn, a toho Ptolemaios spoutal okovy. Příčinou těchto událostí bylo rozhořčení Hospodinovo, jenž uzavírat sňatky s pohany zakázal. Vláda krále Šimona nad Izraelem trvala osmnáct let.

VLÁDA JOCHANANA HYRKÁNA

Poté vládl jeho syn Jochanan, jenž měl i řecké jméno Hyrkános.³⁰¹ Egyptský král Ptolemaios shromáždil veškeré své vojsko a vytáhl proti Jochananovi do války. Hospodin však jemu i jeho vojákům určil porážku a mnoho jich rukou Izraele padlo. Izraelci je zahnali na útěk až k městu Dagon,³⁰² kde je obklopili a hradby toho opevněného města sevřeli v obležení.

Ve městě však byla i matka krále Hyrkána. Tu nechal král Ptolemaios odvést na hradby a tam ji před očima jejího syna zbičovat. Když král spatřil nesmírné útrapy, jimž byla jeho matka vystavena, byl by již býval ochoten odtáhnout. Tu však na něj jeho matka hlasitě zavolala: „Jochanane, můj synu, netrap se kvůli mému utrpení, vždyť ta muka jsou vůlí nebes! v plné síle pokračuj v boji o toto město – vždyť je sevřeno v obležení – a pomsti tak mne, svého otce i svého bratra!“ Král ji poslechl a obrovskou silou udeřil na hradby železnými beranidly, až se zdi s hlukem otráslly. Všichni nepřátelští bojovníci pak uprchli, jejich ruce ochably. Ptolemaios tedy přikázal, aby králova matka byla dále mučena a znova zbičována, až se nad ní král Hyrkános smiloval – vždyť se již nemohl dívat na její utrpení – a odtáhl. Ptolemaios však přesto jeho matku zabil, načež uprchl do Egypta.

²⁹⁹ Antiochos VII. (cca 159 – 129 př. n. l.), zvaný Euergetés („Dobrodinec“)

³⁰⁰ Ptolemaios VIII. Euergetés (182 – 116 př. n. l.; zvaný též Fyskón).

³⁰¹ יהורקנוס; Jochanan Hyrkános I. (vl. 135 – 104 př. n. l.).

³⁰² דגון; biblické jméno pelištejského božstva (srov. Sd 6, 23); Rabadovo užití coby místního názvu nejasné.

Ve čtvrtém roce Hyrkánovy vlády přitáhl k Jeruzalému řecký král Pius³⁰³ s obrovskou vojenskou silou, již Hyrkános nemohl vzdorovat, a byl tak ve městě sevřen.

Řecký král vystavěl okolo města věže, vyšší než jeho hradby, z nichž ostřelovali hradby a vybudoval ochranný val, z něž se snažili podkopat brány. Město se tak octlo v úplném obležení. Doráželi pak na hradby, až Izraelci propadli děsu. Shodli se, že se musí Řekům postavit a bojovat s nimi na život a na smrt, Hyrkános s tím však nesouhlasil. Přesto tak učinili.

Během útoku pobili mnoho řeckých bojovníků a Řekové nakonec uprchli a přemístili svůj tábor daleko od Jeruzaléma. Izraelci se pak vrátili k oněm věžím, jež Řekové vybudovali, a strhli je. Každodenně pak s Piem sváděli bitvy, až nastal svátek Sukot. Tehdy se král Hyrkános obrátil na Pia s žádostí, aby jim během sedmi svátečních dní popřál klidu. Pius se zachoval smířlivě a dokonce poslal jako oběť Bohu Izraele mladého býčka s pozlacenými rohy, přepásaného postrojem, vykládaným křišťálem a všelikými drahými kameny a zahaleného drahocenným purpurovým rouchem. Poslal též stříbrné a zlaté nádoby, naplněné drahými parfémami mnoha druhů – to vše darem Hospodinu. Když se o tom král Hyrkános dozvěděl, přispěchal k Piovi, uzavřel s ním mír a vystrojil jemu a jeho vojákům velikou hostinu. Daroval mu pak tři sta liber³⁰⁴ zlata a odtáhl s ním spolu se svým vojskem, pomoci mu proti králi perskému,³⁰⁵ jenž se vzbouřil. Když do země perské dorazili, nastal právě svátek Šavuot. Král Hyrkános a izraelské vojsko se tedy oddali odpočinku, kdežto král Pius se svým vojskem se střetl s králem perským. Ten je porazil a nikoho nenechal naživu – zabil i Pia. Když o tom Hyrkános uslyšel, zaradoval se a v míru a pokoji se navrátil do Jeruzaléma.

I poté vedl Hyrkános kruté války proti sousedním národům a ve všech se mu dostalo pomoci Boží. Pronikl i k hoře Gerizin a obsadil pevnost saduceů a sektářů a zpustošil dům jejich bludu, který tam Saduceové vybudovali a jež nazývali Chrám.³⁰⁶ Ten postavil se svolením řeckého krále Alexandra Velikého pobočník kněze, bratr Šimona Spravedlivého, a velekněz Hyrkános³⁰⁷ jej strhl ve dvoustém roce po jeho zbudování. Poté přišel k městu (30) Samaří a

³⁰³ פיאוס; míněn Antiochos X., zvaný Eusébés („Zbožný“; latinské přízvisko Pius má tentýž význam), vl. 95 – 92 či 83 př. n. l.

³⁰⁴ ליטרות

³⁰⁵ Termínem פרשנים, „Peršané,“ míněni Parthové.

³⁰⁶ Jedná se o svatyni samaritánského kultu, která na hoře Gerizin existovala pravděpodobně od doby Nehemjášovy (*EJ* VII, s. 507 – 509); Rabad však její zbudování klade v souladu s Iosephem Flaviem (*Ant* XI, 310 – 311) až do doby Alexandra Makedonského.

³⁰⁷ Použitím tohoto přídomku (jenž ovšem vyhovuje i kontextu) se připomíná, že hasmonejští králové byli současně veleknězi jeruzalémského Chrámu.

oblehl je. Samaří, mateřské město sektářů a saduceů, držel Hyrkános v obležení tak dlouho, až jeho obyvatelé museli začít jíst pošlé psy.

Nastal Den smíření, den půstu. Král Hyrkános se spěšně odebral do Jeruzaléma sloužit sváteční bohoslužby, vždyť byl veleknězem. Vojsko svěřil svým synům, staršímu Aristobúlovi a mladšímu Antigonovi.

Sektáři a saduceové poslali dopis řeckému králi s výzvou, aby jim přispěl na pomoc. On tedy přišel s obrovskou vojenskou silou, ale královi mladí synové i s izraelským vojskem vytáhli proti němu, porazili jej a nikoho nenechali naživu. v bitvě zabili jedenadvacet tisíc vojáků, zbylí uprchli. Poté se opět navrátili obléhat Samaří. Jejich otec, král Hyrkános, se o příchodu řeckého krále dozvěděl – věděl tedy, že se jeho synové ocitli v sevření mezi Řeky na jedné a sektáři a saducei na druhé straně. Nevěděl však, co se stalo poté, neboť k oné podivuhodné události došlo devátého dne měsíce tišri.³⁰⁸ Proto konal král sváteční bohoslužby se srdcem plným strachu o své syny i o lid Izraele. Když vstupoval do chrámové svatyně pálit kadidlo a prosit o milosrdenství pro své syny a vojsko, uslyšel hlas, promlouvající k němu: „Neklesej na mysl a netrap se pro své syny, neboť se probudilo milosrdenství Hospodinovo a jeho milost je nablízku pro zásluhy tvých otců i tvé upřímné srdce a řádnost.“ Král vyšel ze svatyně a oznámil tuto věc lidu. Nazítrí pak vyslal spěšné posly do Samaří. Když se vrátili, oznámili mu, že vše je pravda. I stal se král Hyrkános v očích lidu velikým, neboť viděli, že Hospodin má zalíbení v jeho skutcích, že jeho královskou i velekněžskou hodnost posvětil duchem svatosti.

Poté se král odebral do Samaří. Celý rok trvalo jeho obléhání, pak jej však dobyl a všechny obyvatele pobil mečem, až nezůstal na živu ani jediný. Městské hradby i paláce rozbořil a celé město pak vypálil.

Bojoval též proti Římanům a Arabům a ve všem jeho počínání mu Hospodin dopřál úspěchu a uchránil jej ode všech jeho soků a nepřátel. Za jeho dnů Izrael opět nabyl jistoty.

Na rozkaz králův byla pak uspořádána hostina pro všechny mudrce Izraele, i jedli s ním a pili v dobrém rozmaru. Tu je král oslovil: „Já jsem vaším žákem, to pro vás činím všechny své skutky. Nyní se vás ptám: Nalézáte snad na mně nějakou pohanu? Nepočínám si náležitě? Jen mi to povězte a já se navrátím z cesty zla!“ Všichni mu však odpověděli v dobrém, se slovy:

³⁰⁸ To jest v předvečer Dne smíření; posel, který by o vítězství Židů krále informoval, se tedy mohl vydat na cestu až o po skončení svátku dva dny po bitvě.

„Kdo je jako ty,³⁰⁹ králi, pane náš? Zasluluješ si své království i kněžství a tvé činy jsou hodny nebes . Kolik jen dobra jsi vykonal pro Izrael!“ Nad jejich odpovědí se král velice zaradoval.

Byl však mezi nimi jeden bláhový pošetilec jménem Eliezer. Ten králi řekl: „Můj vznešený pane, tobě náleží koruna království, korunu kněžství však přenechej pokolení Áronovu. Vždyť tvá matka byla zajatkyní na hoře Módeín!“³¹⁰ Král okamžitě propadl hněvu a rozzuřil se na mudrce. I někteří z jeho služebníků byli tak pomýlení, že je nenáviděli. A jeden z nich králi našeptával: „Vše, co ten hlupák říkal, říkal jménem mudrců.“ Král se pak mudrců ptal: „Jak mám naložit s mužem, který ponižuje a potupuje krále?“ Odpověděli mu, že zaslouží bití. A hned nato králi jeho služebník řekl: „Vždyť je to jasné! Opakoval mínění mudrců a jejich jménem tě ponižil. Proto mu neurčili trest smrti!“ Král mlčel, neřekl ani slovo. Tak se radost obrátila ve smutek.

Dalšího dne král nařídil – a jeho příkaz opakovali v každém městě jeho království – dodržovat zvyklosti saduceů a přívrženců Boethových³¹¹ stanovil, že každý, kdo se vzepře, bude zabit. Tak se i Jochanan, velekněz, který sloužil ve svém úřadě čtyřicet let, nakonec stal saduceem. Izraelci však králova příkazu neuposlechli a ve skrytu dál dodržovali zvyky mudrců,³¹² přestože král a všichni jeho služebníci se připojili ke zvyku saduceů. Král po nich pátral a každého, jehož odhalil jako přívržence zvyku mudrců, zabil. Pobil tak mnoho z lidu Izraele. Král Hyrkános vládl nad Izraelem jedenatřicet let a poté zemřel.

VLÁDA ARISTOBÚLA I. A POČÁTEK BRATROVRAŽEDNÝCH BOJŮ

Po Hyrkánovi nastoupil vládu jeho syn Aristobúlos.³¹³ Hyrkánovi synové byli tři – Aristobúlos, Antigonos a Alexandr. Svého syna Alexandra však Hyrkános nenáviděl a zapudil jej. Aristobúlos bojoval proti Tyru a Sidónu, zvítězil nad nimi a nařídil všem jeho obyvatelům, (31) aby se nechali obřezat.

³⁰⁹ Tato řečnická otázka se v Bibli vyskytuje vícekrát, většinou se však vztahuje k Bohu (Ž 35,10; 71,19; 89,9), v Dt 33,29 takto osloven lid Izraele.

³¹⁰ Tento odstavec je v zásadě parafrází SHK II, 40 – 48; svou poznámkou Eliezer ovšem implicitně, ale jednoznačně naznačuje královnin mimomanželský poměr a zpochybňuje tak králův legitimní původ (po otci ovšem Matatjáš jakožto kněz potomkem Áronovým byl); tato epizoda zaznamenána i u Iosepha Flavia (*Ant.* XIII, 288 – 292).

³¹¹ Náboženskopolitická sekta, činná v období před zánikem druhého Chrámu; její teologické učení se blížilo postojům saduceů, tradiční rabínská literatura pokládá za původce těchto sekt Cadoka a Boetha, žáky Antigona ze Sako (*EJ* IV, s. 33 – 34); Rabad se o nich zmiňuje i ve vlastní SHK (II, 25).

³¹² Tedy judaismu tradičního směru, uznávajícího autoritu nejvyššího velekněze.

³¹³ Aristobúlos I. (vl. 104 – 103 př. n. l.); Rabad se nezmiňuje o tom, že Hyrkános ustanovil svou manželku regentkou, zatímco Aristobúlos byl dědicem úřadu velekněze; Aristobúlov boj proti matce byl tedy v rozporu s úmysly zesnulého krále.

Onen Aristobúlos pohrdl úřadem velekněze. Konat chrámovou službu nechtěl, královskou korunu si však na hlavu vložil a byl nazván velikým králem. Svou matku a jejího syna Alexandra, mladšího ze svých bratrů, pak vyhnal z Jeruzaléma. Svého druhého bratra Antigona však miloval, proto jej učinil velitelem vojska a poslal bojovat proti svým nepřítelům. Mladík Antigonos si počínal úspěšně a při svém návratu přinesl Jeruzalému mír. Vešel poté do Chrámu, aby se modlil za krále, svého bratra, který byl těžce nemocen, a aby vzdal díky Hospodinu, našemu Bohu, jenž mu přispěl na pomoc proti jeho nepřítelům.

Tehdy před krále předstoupil jeden hříšník a řekl mu: „Tvůj bratr, který se vrací z války, ti usiluje o život. Dozvěděl se, že jsi nemocen a řekl si: „Půjdu za ním ještě dnes a sprovedím ho ze světa.“ Jakmile to král uslyšel, rozhněval se na mudrce³¹⁴ a přikázal, aby byl jeho bratr zajat a odveden do paláce Stratónova³¹⁵ a tam držen, dokud král obvinění neprošetří. Královna však rozkázala, bez králova vědomí, aby byl zabit. Když se pak král o jeho zabití dozvěděl, propukl v pláč a bil se v prsa, až začal sténat a z úst mu vytryskl proud krve. Jeho vláda nad Izraelem trvala dva roky.

VLÁDA ALEXANDRA IANNAIA

Pak vládl jeho bratr Alexandr,³¹⁶ zvaný král Iannaïos,³¹⁷ jenž byl osvobozen z vězení, v němž jej jeho bratr držel a učiněn králem nad Izraelem. Byl mocným a silným králem, bojoval proti všem svým nepřítelům a porazil je. V Gaze a Aškelonu bojoval proti Pelištejským³¹⁸ a uštědřil jim drtivou porážku. Přesto však nepohrdl ani kněžskou hodností a stal se veleknězem.

Jednou pak, když se postavil k oltáři, aby obětoval, po něm jeden z mudrců mrštil etrogem. Král zdvihl pravici a zvolal: „Meč!“ Ihned začal mudrc prosit o smilování a zapřísahal se, že krále nechtěl potupit. „Vždyť žertujeme-li před Hospodinem, projevujeme tak radost ze svátečního dne!“ Královi služebníci jim však odpověděli se vši přísností: „I když snad žertujete a veselíte se, není zvykem takto tupit krále!“ Tu se mezi nimi rozhořela hádka a mudrci začali

³¹⁴ Je otázkou, zda se v tiscích tato poznámka, vzhledem ke kontextu nepřipadá, na tomto místě neobjevuje omylem.

³¹⁵ סטרוון

³¹⁶ Alexandr Iannaïos (vl. 103 – 76 př. n. l.); počínaje jeho vládou nabývá židovský stát v zásadě podoby helénistické monarchie, kterou si pak udržuje až do doby konečné porážky Římem.

³¹⁷ ינאי מלכא; jediný výskyt aramejského znění substantiva „král“; lexikální aramaismy jsou v celém textu výjimkou.

³¹⁸ Tento termín je ovšem anachronismem, užívání biblických pojmů pro označování dobových a místních reálií bez ohledu na konkrétní časové zařazení je v tradiční židovské literatuře zcela obvyklé, Iosephus (*Ant.* XIII, 358) se zmiňuje jednoduše o „obyvatelích Gazy.“

králi spílat. Řekli mu, že pochází z nečisté ženy,³¹⁹ že matka jeho otce byla držena na hoře Módeín a všichni její potomci jsou nečistí, až se král rozvzteklil a přikázal všechny mudrce zabít. I byli zabíjeni uvnitř svatého okrsku i po celém Jeruzalémě.

Král pak nařídil, aby se všichni řídili podle zvyklostí saduceů. Mudrci za jeho vlády zažili strašné útrapy – kdo nebyl zabit, musel uprchnout, nebo byl vystaven zostuzení a potupení

Poté král vytáhl do bitvy proti Arabům a jejich králi Arétovi³²⁰ pouští do Sély a dobyl jejich zemi. Pak vedl válku s Médebou a celou zemí Moáb, porazil ji a jejím obyvatelům uložil mírovou daň, načež se se ctí vrátil do Jeruzaléma.

Tehdy se rozhodl odvrátit se z cesty zla, po níž kráčel, a opět ctít mudrce, dodržovat jejich zvyklosti a uvěřit v jejich učení. Za oněch dnů byli mudrci zvaní farizeové. Král zbytek farizeů povolal k sobě a útěšně k nim promluvil: „Bratři, vězte, že to, co se jednou stalo, již nelze vrátit. A tak jako vy nemůžete vzít zpět pohanu, jíž jste se na mně dopustili, ani já nemohu vrátit krev, kterou jsem prolil. Hle, vyznávám se vám, prohřešil jsem se proti vám, nyní s vámi však opět chci žít ve vzájemné lásce. A prosím vás, vyžeňte i vy ze svého srdce zášť a nepřátelství, odhodťte chmury a smutek! Radujte se a těšte z našeho smíření!“ Oni mu však odpověděli takto: „Naše zášť i nepřátelství trvá. Lichotíš nám a předstíráš, že mluvíš pravdu. Ale vždyť ty jsi zabil ty největší a nejpřednější z nás! A všechno to neskonale zlo jsi nám nečinil jen ty, začalo již za tvého otce Hyrkána, ty jsi je však završil. Vzájemná nenávist se nám tak stala dědictvím. A nezbavíme se ani svých chmur a smutku. Rozveselí nás jedině, spatříme-li tvůj pád a pomstu, kterou za nás na tobě vykoná Hospodin!“ Pak odešli, král jim totiž neodpověděl ani slovo.

Protože však věděli, že krále zachvátil hněv a je jistě potká něco zlého, rozhodli se odejít (32) k řeckému králi Démétriovi.³²¹ Vypověděli mu, jak si Hyrkános i jeho syn Alexandr počínali vůči farizeům a všem obyvatelům země izraelské, kteří jim byli nakloněni, řídili se jejich zvyklostmi a nenáviděli Alexandra pro všechno to zlo, jež jim způsobil. Ti by jistě pomohli každému, kdo by přišel Alexandrovi usilovat o život.

³¹⁹ Uveden termín ללח, označující muže, narozeného ze spojení kněze a jemu zakázané ženy, který proto nebyl ke kněžství způsobilý, viz pozn. č. 310.

³²⁰ v této počtetěle podobě uvádí královo jméno Iosephus (*Ant.* XIII, 360), Rabad je přejímá v porušené transkripci יוספוס.

³²¹ Seleukovský král Démétrios III. (vl. 95 – 87 př. n. l.), zvaný Eukairos („Vládoucí v příznivém čase“).

Řecký král je vyslechl, načež shromáždil celé své vojsko – čtyřicet tisíc jezdců a bezpočet pěších vojáků – a utábořil se s ním poblíže Šechemu. Král Alexandr si na pomoc naverboval šest tisíc jezdců. Řecký král tajně poslal list starším saduceů s žádostí, aby Alexandrovi nepomáhali. Též královým žoldněrům poslal darem zlato a stříbro. I navrátili se do své země a králi nepomohli. Alexandrovy síly tedy na muže Démétriovy nestačily. Alexandr se doslechl, že Démétrios zamířil k Jeruzalému, aby jej ve městě oblehl. Za noci proto s hrstkou svých mužů uprchl a skryl se v horách. Když pak všichni Izraelci v Judeji uslyšeli, že král uprchl a již není v Jeruzalémě a že bezmála padl do rukou Řeků, shromáždili se a všichni, jedenadvacet vojáků jako jeden muž, se postavili na obranu svých životů proti vojsku Démétriovu, na hlavu je porazili a jejich tábor vyplenili. Démétrios před nimi uprchl a s hanbou a pokořen se navrátil do své země.

Král Alexandr se s novou silou opět chopil vlády a farizeové před ním uprchl do Bet Šemeš, kde se opevnili. Král s celým svým vojskem proti nim zaútočil a do města pronikl. Zajal tam osm set předáků farizeů, jež spoutal železnými okovy. Ty odvedl do Jeruzaléma, kde na střeše svého paláce, na nejvyšším místě, uspořádal hostinu pro všechny své služebníky. Spolu s ním jedli a nezřízeně pili i přední mezi karaity.³²² v rozjaření pak nechal předvést osm set zajatých, největší z farizeů, nechal je pověsit na stromy před palácem, díval se ně, popíjel a vysmíval se jim.

Ve čtyřicetém roce své vlády byl král Alexandr počtvrté stížen horečnatou chorobou. Byl nemocen tři roky, přesto se chorobě nepodvolil a neustal s válečnými taženími proti všem sousedním národům, jakoby byl zdravý. v sedmadvacátém roce své vlády – po třech letech nemoci – vytáhl proti městu jménem³²³ Ragaba, ležícímu v zemi Moáb, byl však již velmi osláblý. Jeho žena, královna Alexandra, byla s ním, neboť se bála, že cestou zemře.

I utábořili se naproti městu a s velkou silou na ně udeřili. Avšak i králova nemoc velmi zesílila, a když jeho žena poznala, že král již odchází cestou všeho živého, dala se do hořkého pláče. Řekla: „Ke komu jen se mám po tvé smrti obrátit? Ty jsi učinil mnoho zlého farizeům a všem jejich přívržencům a následovníkům. Budou-li se na mně a na tvých malých syncích chtít pomstít, všichni v zemi jim pomohou.“ Král jí odpověděl: „Neplač a nermuť se. Poslechnes-li mou radu, budeš se svými syny vládnout a uspěješ ve všem, po čem jen tvá duše zatouží. Já umírám, ale nikdo na celém světě se o mé smrti nesmí dozvědět. Řekni, že jsem nemocen a

³²² Rabad, v souladu s primární motivací svého díla, zde bez ohledu na ahistoričnost tohoto přístupu ztotožňuje starověké židovské heretické hnutí s hnutím karaitským.

³²³ v pražském tisku chybný tvar רגבא namísto náležitého רגבא.

nepřeji si, aby mne kdokoli spatřil. Nech mne nabalzamovat a se vsí silou pokračuj v boji o toto město, dokud se ho nezmocníš. Pak se s jásotem vrat' do Jeruzaléma, neoblékej si smuteční šat a neplač. Já at' jsem do Jeruzaléma dopraven na svém loži, jako bych byl nemocen. Zavolej k sobě přední z farizeů a vlídně je oslov. Řekni jim: ‚Váš nepřítel Alexandr zemřel,‘ a mluv o mě s pohrdáním. Pak jim řekneš: ‚Chcete-li, spalte ho či předhod'te psům, nebo jej řádně pochovejte.‘ Vím, že jsou to lidé milosrdní a s úctou mne pohřbí. Králem jistě ustanoví podle své vůle některého z mých synů.“

Královna učinila podle jeho slov, pevnost Ragaba porazila a s radostí se navrátila do Jeruzaléma. Ke starším farizeům, jež povolala, pak promlouvala přesně tak, jak jí poradil král. Když se farizeové dozvěděli, že král zemřel a že jeho tělo je v jejich rukou, řekli královně: „Bůh chraň, abychom se takto zachovali ke svému pánu, Hospodinovu Pomazanému! Vždyť byl králem a veleknězem a zhřešil-li, jeho skon budiž odčiněním všech jeho provinění. Budeme nad ním truchlit a oplakávat jej, na vlastních bedrech poneseeme jeho rakev a pohřbíme jej na nejvyšším místě mezi hroby králů.“ Tak se i stalo. Alexandrova vláda nad Izraelem trvala sedmadvacet let.

VLÁDA ALEXANDŘINA

Poté vládla jeho žena Alexandra,³²⁴ kterou farizeové provolali královnou, jakmile se naplnilo sedm dní smutku. s králem měla dva syny, prvorozeného Hyrkána a mladšího Aristobúla. Hyrkános byl muž přímý a spravedlivý. Aristobúlos, velice sličný mladík, se oddal válečnému umění a byl udatným bojovníkem. Stal se však přívržencem karaitů a držel se jejich zvyklostí, (33) kdežto jeho starší bratr Hyrkános byl oddán farizeům. Během své vlády k sobě královna často volala farizejské starší a velmi je ctěla. Příkázala propustit všechny farizeje, které její manžel a tchán uvěznil. Usilovně farizeje podporovala a vydala nařízení, že celý Izrael se musí řídit jejich zvyklostmi.

Svému synu Hyrkánovi svěřila úřad velekněze, Aristobúla pak jmenovala velitelem vojska. Posílala jej do všech zemí, jež dobyli její manžel a tchán, a syny těch nemocnějších brala jako rukojmí. Ty pak uvěznila v Jeruzalémě.

Hospodín královnu uchránil ode všech jejích protivníků a on vyzdvihla farizeje nad karaity. Řekla jim: „Teď jsou ve vašich rukou. Naložte s nimi, jak se vám zlíbí.“ Když od královny

³²⁴ Vdova po Aristobúlovi I. a Alexandru Iannaiovi (vl. 76 – 67 př. n. l.); známa i pod jménem Salomé Alexandra; byla jedinou vládnoucí královnou v pobiblických židovských dějinách (nástup královny vdovy na uprázdněný trůn byl ovšem v helénistických královstvích, ovlivněných orientálními tradicemi, dosti běžný).

odešli, vyhledali muže jménem Dogros,³²⁵ nejvýznamnějšího z karaitů, a jeho i mnoho z největších mezi nimi pobili. Karaity pak zachvátila veliká úzkost, i shromáždili se spolu s vojevůdcem Aristobúlem a předstoupili před královnu. „Ty víš o nepřátelství mezi námi a farizeji, kteří nenáviděli tvého muže i tchána a tvé syny. My jsme sloužili v jeho vojsku, bojovali jsme s ním a pomáhali jsme mu. Ty jsi nás však nyní vydala do rukou jim – mohou nás zabít či vyhnat ze země. Až se král Arabů dozví, že jsme od tebe uprchli, jistě se ti přijde pomstít za všechny války, v nichž jej tvůj muž porazil. Farizeové se k němu přidají a tebe i tvé syny mu ponechají napospas, aby po rodu krále Hyrkána a jeho syna Alexandra, tvého muže, nezůstalo ani památky.“ Královna neodpověděla ani slovo. Její syn Aristobúlos se na ni rozzlobil a drze se na ni obořil. Ona ho však neposlouchala. Oslovil tedy karaity: „Prchněte z Jeruzaléma a usad'te se v některém z měst Judeje. Tak se vyhnete smrti z rukou farizeů.“ Poslechli jej a usídlili se v Judeji.

Tehdy královna smrtelně onemocněla. Když se Aristobúlos dozvěděl, že je již na pokraji smrti, dostal strach, že farizeové učiní králem jeho bratra Hyrkána a jej uvězní. Za noci proto uprchl do saducejských měst. Chtěl se stát jejich vůdcem a, bude-li Hyrkános králem, vést proti němu válku. Obrátil se tedy k přednímu mezi saducei, muži jménem Galostios,³²⁶ zdatnému vojevůdci, jenž shromáždil ze saduceů mohutné vojsko.

Královna Aristobúla vyzvala, aby se k ní vrátil, on ji však neposlechl. Bojoval pak s okolními národy, dobyl desítky měst a získal si velikou slávu.

Když pak královnina nemoc ještě zesílila, přišli k ní starší farizeů i její syn Hyrkános s pláčem. Přiznali, že se bojí Aristobúla a toho, že přijde-li a zmocní se Jeruzaléma, vydá je do rukou saduceů. Královna jim odpověděla: „Já již odcházím cestou všeho živého a nemohu vám nijak poradit. v mých pokladnicích je však obrovské bohatství, jež shromáždili můj muž, tchán i jejich předkové, králové hasmonejští. To vše je teď vaše. Hyrkána jmenujte králem a zahájí-li proti němu Aristobúlos válku, najměte vojáky, kteří jej budou bránit.“ Dosud mluvila, když tu ji zasáhla smrt. Zemřela a byla připojena ke svému lidu.³²⁷ Nad Izraelem vládla devět let.

³²⁵ דוגרוס

³²⁶ גלוסתיוס

³²⁷ Srov. Gn 25,11.

BOJ ALEXANDŘINÝCH SYNŮ O MOC

Farizeové, kněží a všichni obyvatelé Jeruzaléma pak provolali králem jejího syna Hyrkána.³²⁸ Když se o královnině smrti a vládě svého bratra dozvěděl Aristobúlos,³²⁹ shromáždil své vojsko, přitáhl k Jeruzalému a udeřil na svého bratra. Král s ním pak bojoval až u Jordánu a Jericha, saduceové v Aristobúlově vojsku však byli zdatnějšími bojovníky než Hyrkánovi farizeové. Hyrkános byl proto poražen a Aristobúlos táhl na Jeruzalém a pevně jej sevřel v obležení.

I shodli se kněží a starší lidu, že musí vyhledat Aristobúla, padnout před ním k zemi a úpěnlivě jej prosit,³³⁰ aby nezhubil dědictví Hospodinovo. On je pak skutečně vyslyšel, stanovil však podmínku, že vstoupí do Jeruzaléma a stane se králem. Jeho bratr Hyrkános pak bude veleknězem. Tak se i stalo.

Přišel tedy Aristobúlos k Jeruzalému a jeho bratr mu od Chrámu přispěchal v ústrety, objal jej a políbil. Za kralování Aristobúlova a kněžství Hyrkánova pak Hospodin dopřál Izraeli krátké období klidu.

VZESTUP ANTIPATRA IDUMEJSKÉHO

Poté je však Hospodin postihl zlým duchem, neboť bylo jeho vůlí zbavit rod hasmonejský královské hodnosti pro hříchy Hyrkána Staršího i jeho syna Alexandra, pro nevinnou krev, kterou prolili, jako trest za to, že svedli Izrael od přijetí pravdivých slov prorocství (34) ke lži, k saducejské zpupnosti.

A tak se stalo, že se saduceové na Aristobúla obrátili s těmito slovy: „Dokud tvůj bratr Hyrkános zůstane naživu, nebudeš v bezpečí ty ani tvá vláda.“ Aristobúlos se proto rozhodl Hyrkána zabít. Jistý muž, jeden z izraelských vojevůdců jménem Antipatros,³³¹ se o celé věci doslechl. Byl to člověk učený, zběhlý v mnoha vědách a naukách, znalec Tóry i řecké filosofie,

³²⁸ Starší syn Alexandra Iannaia a Alexandry; její designovaný nástupce, záhy přichází o moc ve prospěch svého bratra, jako král Hyrkános II. s podporou Říma získal trůn až po jeho sesazení (vl. 63 – 40 př. n. l.); politicky i nábožensky příznivec směru farizejského.

³²⁹ Aristobúlos II., vládl coby usurpátor 67 – 63 př. n. l., o moc přichází za intervence Pompeiových římských vojsk, poté držen v římském zajetí spolu se svými syny; zabit r. 49.

³³⁰ V originále užito výrazu ויתפללו אליי, slovesa התפלל se však běžně užívá pouze ve spojitosti s Bohem.

³³¹ אנטפטר; Antipatros Idumejský (z. 43 př. n. l.), místodržící Idumeje, jeden z nejvlivnějších hodnostářů okruhu Hyrkána II., v pozdější fázi jeho vlády prakticky řídil zemi.

muž výřečný a vzdělaný. Rodem však nepocházel ze synů Izraele, ale z Římanů,³³² které Izrael podmanil. Ti zůstali pouhými usídlenci,³³³ plnoprávními a svobodnými se nestali.

Tento Antipatros měl čtyři syny - prvorozeného Josefa, dále Fasaela,³³⁴ Héróda³³⁵ a Feróra³³⁶ – a dceru, jejich sestru Šulamit.³³⁷ Byl přívržencem Hyrkánovým, jehož miloval pro jeho spravedlnost a čistotu srdce, a záměr Aristobúla a saduceů mu vyzradil. Poradil mu, aby uprchl k Arétovi, králi arabskému. Za ním se vypravil nejprve Antipatros a zpravil krále, jenž ho přijal s radostí, o Hyrkánově příchodu. „Dostane-li se mu tvé pomoci a podpory, zbavíš Aristobúla vlády, celý Izrael totiž stojí za Hyrkánem,“ řekl mu. Král však opáčil: „Bojím se Židů a jejich záludnosti. Vždyť jeho otec Alexandr mne pomocí svých léček třikrát porazil a mou zemi mi vyrval z rukou.“ Antipatros se mu však zapřísahal: „Bude ti věrně a opravdově oddán a učiní vše, oč si jen řekneš!“ Arétás jej vyslyšel a uzavřeli spolu smlouvu. Poté se Antipatros navrátil do Jeruzaléma, za noci pomohl Hyrkánovi k útěku a vrátil se s ním ke králi arabskému, jenž jej přijal s radostí a zahrnul velikou úctou. Než s ním však uzavřel smlouvu, řekl král arabský: „Navrat' mi města, která dobyl tvůj otec!“ a Hyrkános mu ve všem vyhověl.

Tehdy Arétás shromáždil celý arabský národ a vytáhl k Jeruzalému svést o něj bitvu s Aristobúlem. Též všichni Židé s výjimkou obyvatel Jeruzaléma se k nim připojili. Sevřeli Aristobúla ze všech stran a město se ocitlo v obležení.

VRAŽDA CHONIHO HA-MEAGELA

Nastal svátek Pesach, kvůli válce však nebylo možné slavit v Chrámu sváteční bohoslužby. Byl tehdy v Jeruzalémě jeden dokonale spravedlivý muž jménem Choni, zvaný ha-Meagel.³³⁸ Ten tajně unikl z města, padl před Hyrkánem a jeho rádcem Antipatrem k zemi a s pláčem je úpěnlivě prosil, aby během svátku nekvašených chlebů Jeruzalém ušetřili války, aby tak bylo možné řádně naplnit sváteční chrámovou bohoslužbu. Hyrkános mu odpověděl: „Ty jsi muž

³³² Ve skutečnosti byl Antipatros Idumejec, tedy příslušníkem semitského národa, žijícího v Idumeji na území římské provincie Syria (viz *EJ* II, s. 205)

³³³ Termín גר, „host,“ označuje nežidovské usídlence v zemi Izraele i konvertity k judaismu, k nimž patřili i Idumejci.

³³⁴ פסילון; podle Iosepha Flavia (*Ant.* XIV, 121) byl ovšem právě Fasael nejstarším Antipatrovým synem.

³³⁵ הורודוס; Héródés I., zvaný Veliký (cca 74 – 4 př. n. l.), bezpochyby nejvýznamnější helénistický židovský panovník, zakladatel héródovské dynastie, zejména díky jeho politickým schopnostem byl zajištěn relativně stabilní *modus vivendi* ve vztazích autonomního židovského státu a římské říše, vlády se chopil ozbrojeným povstáním r. 37.

³³⁶ V mantovském tisku פרוור, v amsterdamském פרוור, v pražském chybně uvedeno פרווד.

³³⁷ Její jméno obvykle uváděno v pořečtené podobě Salómé

³³⁸ Tj. „kreslič kruhů“; hrdina slavné talmudské legendy (babylónský Talmud, Ta'anit 3,8), zmiňuje jej i Iosephus (*Ant* XIV,22); (viz *EJ* IX, s. 518 – 519).

spravedlivý, tvé modlitby mnohokrát vyslyšel Hospodin. Modli se tedy nyní prosím k Hospodinu, svému Bohu, aby nám vydal Aristobúla do rukou a Izraeli dopřál spočinutí.“³³⁹ Choni ha-Meagel jim však odpověděl: „Což jsem na místě Božím,³³⁹ abych dával utichnout válkám, které vznikly z přemíry našich hříchů a provinění?“ Tu se k němu přihnul Hyrkánovi služebníci, obořili se na něj meči se slovy: „Nebudeš-li se modlit, probodneme tě!“ Když seznal, že jeho život je v ohrožení, zvolal k Hospodinu: „Pane světů, jenž sis vyvolil svůj lid Izrael ze všech národů, a učinil tento Dům příbytkem svého Jména, kéž je Tvou vůlí zasít mezi syny Izraele bratrskou lásku a odstranit marnou nenávisť! Kéž jen nebojují jedni s druhými, vždyť všichni jsou Tvými služebníky, syny Tvé smlouvy!“ Jakmile Hyrkánovi služebníci tato slova uslyšeli, vrhli se na něj a probodli jej. Hospodin však nemeškal s pomstou a postihl vojsko Arabů i vojsko Hyrkánovo smrtícím morem.

POMPEIŮV ZÁSAH DO OBČANSKÉ VÁLKY A POČÁTEK ŘÍMSKÉ MOCI NAD ZEMÍ IZRAELE

Za oněch dnů přišel z Říma mocný vojevůdce jménem Pompeius vést válku proti Arménii.³⁴⁰ Ten vyslal nejpřednější ze svých bojovníků do Damašku. Když se o příchodu římského vojska doslechl Aristobúlos v obleženém Jeruzalémě, poslal Pompeovi úplatou čtyři sta liber zlata a žádal jej, aby jej zbavil vojska Arabů, neboť za oněch dnů byl již celý svět v područí Římanů. On tedy poslal Arétovi, králi arabskému, tento dopis: „Neodtáhneš-li od Jeruzaléma, věz, že tvá smlouva se staršími Říma je neplatná a tvou zemi obsadí naše vojsko.“ Když si král list přečetl, odvrátil se od Jeruzaléma a Hyrkános a Antipatros byli ponecháni napospas potupení a zostuzení.

Aristobúlos se zbytkem Izraele se pustil za nimi a pobil mnoho Arabů i synů Izraele, kteří sloužili Hyrkánovi. Pak se s radostí navrátil do Jeruzaléma. Za oněch dnů byl zajat Ježíš Nazaretský.³⁴¹

Poté dorazil Pompeius do Damašku. Aristobúlos mu poslal darem obdivuhodné dílo - zlatý keř vinné révy. Všechny jeho (35) kořeny i úponky, hrozny i bobule byly zhotoveny z ryzího zlata o váze pěti set liber. Pompeius se z daru velice zaradoval a poslal jej do Říma

³³⁹ Gn 30,2

³⁴⁰ V amsterdamském tisku ארמניה, v pražském ארמנוה; Gnaeus Pompeius Magnus (viz pozn. č. 19 k ZDR) byl r. 66 př. n. l. pověřen správou provincií Cylicia, Bythinia a Pontus, v l. 66 – 63 vedl válku proti pontskému králi Mithridatovi VI. (*The Cambridge Ancient History IX*, s. 248 – 262).

³⁴¹ Tato věta je v amsterdamském i pražském tisku vynechána; časové zařazení chybné; k občanské válce mezi Hyrkánem a Aristobúlem došlo v šedesátých letech 1. stol. př. n. l., tedy přibližně 90 let před událostmi, jež popisuje Nový zákon.

představenému třisetdvacetičlenného poradního sboru.³⁴² Všechny jal nad tímto podivuhodným uměleckým výtvozem údiv a radovali se z něj. Dopravili vinný keř do chrámu svého bludu³⁴³ a umístili jej před Iovovou sochou, zasvěcenou planetě Jupiter.³⁴⁴

Pompeius pak Aristobúlovi poslal dopis, v němž mu žehnal, vychvaloval jej a ujist'oval o náklonnosti své i všech římských senátorů, kteří jej budou podporovat po celý jeho život.

Když se o tom Hyrkános doslechl, propadl malomyslnosti. Antipatros jej však utěšoval: „Pompeiovo přátelství s tvým bratrem tě nemusí znepokojovat. Půjdu za ním a získám jeho přízeň tobě.“

Antipatros se vskutku odebral k Pompeiovi a vznítit v něm nenávisť k Aristobúlovi a přátelství k Hyrkánovi. Řekl mu totiž: „Bude-li Hyrkános tvým spojencem, věz, že ti bude poddán celý Izrael, vždyt' všichni jsou oddáni jemu. Spojíš-li se však s Aristobúlem, Izrael neovládneš. Toho totiž všichni nenávidí.“ Pompeius odpověděl: „Nikdo nesmí vědět ani slovo z toho, co jsi mi řekl! Já teď vzkážu Aristobúlovi, aby za mnou přišel do Damašku. Tam ho zatknou a předám jej jeho bratrovi, a tak se královská moc vrátí zpět Hyrkánovi.“

Pompeius tedy poslal pro Aristobúla, současně s ním však přišel zpoza pouště ze Sély i Hyrkános. Antipatros pak Pompeia žádal, aby spor mezi králem Hyrkánem a jeho bratrem Aristobúlem, který se proti němu vzbouřil a neprávem jej zbavil vlády, rozsoudil. Tisíc mužů ze starších Izraele jeho slova dosvědčilo. Aristobúlos však opáčil: „O vládu jsem neusiloval, dokud jsem nespátril, že ti, kteří Hyrkána na trůn povznesli, se dopouštějí strašlivého zla a hanebnosti. Hyrkános je neschopný blázen, nezaslouží si vládnout. Všechny okolní národy, jejichž zemí se zmocnili naši otcové, se mu vzpírali, tupili jej a neodváděli mu pravidelnou daň. Tím vším je vino jeho slabošství, neschopnost a hloupost.“

Když Aristobúlos domluvil, četní mladíci sličného vzhledu a urostlé postavy, odění v azurová a purpurová roucha, s pavézami,³⁴⁵ zdobenými zlatými klenoty, křišťálem a všelikými drahokamy, dosvědčili, že mluvil pravdu, že Hyrkános není vlády hoden. Pompeius v úžasu pravil: „Šťastný je tento národ! Jak jen jsou krásní, jak výřeční a bystrí! A jaké štěstí to bude pro římské senátory, bude-li tento veliký národ v jejich mocil!“

³⁴² Viz poznámka č. 124.

³⁴³ Viz poznámka č. 134.

³⁴⁴ כוכב צדק; Ke ztotožňování antických božstev s nebeskými tělesy srov. č. 170.

³⁴⁵ Pís 4,4

Tehdy se spolu Hyrkánem i Aristobúlem odebral do Jeruzaléma. Když pak Aristobúlos seznal, že Pompeius nedostal smlouvě, kterou s ním uzavřel, když přijal darem zlatý vinný keř, opovrhl jím a uprchl do egyptské Alexandrie. Pompeius jej tam se svým vojskem dostihl a Alexandrii oblehl. Hyrkános se proto opět navrátíl do Jeruzaléma, následován Pompeiem, jenž Aristobúlovi poslal dopis s návrhem smlouvy a odpuštění všech provinění.

Když se s ním pak Aristobúlos setkal, nečinil mu Pompeius nic zlého, žádal jej však, aby mu vydal veškeré chrámové náčiní. Aristobúlos mu nevyhověl. Pompeius se jej proto s hněvem chopil a nechal spoutat pevnými železnými okovy.

Pak bojoval proti Jeruzalému a vážně poškodil jeho hradby, jeho obránci však podnikli protiútok a zabili dvanáct tisíc mužů. Pak bojovali Izraelci v ulicích Jeruzaléma jeden proti druhému, tak silně na ně dolehlo soužení.³⁴⁶ Rozdělili se na dvě poloviny – jedni radili vzdát se Pompeiovi, vpustit jej do města a podvolit se mu, druzí trvali na tom, že musí bojovat, dokud nezhytnou. v těchto rozbrojích bylo zabito mnoho mužů. Nakonec získali navrch ti, kteří prosazovali vzdát se. A tak vešel Pompeius do Jeruzaléma a do Chrámu, kde pobil mnoho kněží i prostého lidu.

Králem pak opětovně prohlásil Hyrkána, jeho rádcem jmenoval Antipatra³⁴⁷ a správcem země odpovědným za výběr daní Římana jménem Severus.³⁴⁸ Sám se vydal za Aristobúlem, aby jej přivedl spoutaného v řetězech. Pak se obrátil proti Arabům. Na jeho pokyn jej doprovázeli i Hyrkános a jeho rádcem Antipatros. Spolu s Aristobúlem byli zajati i dva jeho synové, jeden z nich, jménem Alexandr³⁴⁹ však uprchl.

Když tento Alexandr uslyšel, že z Jeruzaléma vytáhl Hyrkános se svým rádcem, vnikl do Jeruzaléma, postavil se Hyrkánovi na odpor a znova vystavěl městské hradby, jež pobořil Pompeius. Lid Izraele se shromáždil a provolal jej králem namísto Hyrkána, načež Alexandr v čele veškeré vojenské síly (36) vytáhl proti Hyrkánovi, jenž se právě vracel od Pompeia.

Hykános byl poražen, správce pokladny Severus však uprchl. Alexandr se pak navrátíl do Jeruzaléma. Proti němu se vypravil Gabinius, vyslaný z Říma, s velikým vojskem. Uprchl před ním do Alexandrie, Gabinius však táhl s vojáky za ním. Aristobúlova žena, matka

³⁴⁶ Srov. Ž 119,143.

³⁴⁷ V amsterdamském a pražském tisku uvedeno ve znění „Vláda tak podruhé připadla Hyrkánovi, jenž svým rádcem učinil Antipatra.“

³⁴⁸ סבורוס

³⁴⁹ Alexandr, starší syn Aristobúla I., r. 57 a 55 př. n. l. se neúspěšně pokusil o povstání proti Hyrkánovi II., držten v římském zajetí, zabit r. 48.

Alexandrova, mu vyšla v ústrety a s pláčem jej prosila, aby jejího syna nezabíjel. Vyslyšel ji a neučinil Alexandrovi nic zlého, celou zemi judskou však obsadil. Hyrkános se pak v Jeruzalémě chopil vlády potřetí a v Jerichu, Sepfóris³⁵⁰ a celé zemi Izraele ustanovil římské místodržící a velitele.

Poté Aristobúlos uprchl z vězení v Římě, přišel do země izraelské a na všech místech se k němu přidávali lidé, až se kolem něj shromáždil obrovský dav. Z něj vybral osm tisíc válečníků, s nimiž vytáhl do boje proti Gabiniovi. Vypukla pak urputná bitva, v níž padla většina Aristobúlových mužů, jen tisíc jich zůstalo naživu. Ti uprchli do hor, Římané je však pronásledovali a všechny pobili. Aristobúlos pak bojoval osamocen, dokud zasažen mnohými ranami do hlavy nepřišel o přilbici a nepadl k zemi. Tehdy – byl totiž dosud naživu – jej Římané zajali a předvedli před Gabinia. Ten se nad ním smíloval a povolal lékaře, aby jeho zranění zhojili. Pak jej poslal k římskému vládci a jeho poradnímu sboru. Vládce jej znovu uvrhl do vězení, oba jeho zatčené syny však propustil, jat lítostí k jejich matce, o jejíž veliké moudrosti slyšel.

Aristobúlův syn Alexandr opět povstal proti Hyrkánovi a římským velitelům. Mnoho mužů z Izraele se k němu přidalo a římského zmocněnce, jmenovaného Gabiniem, porazili. Pak se však pustil do boje se samotným Gabiniem a byl poražen. Mnoho Izraelců padlo, Alexandros³⁵¹ však uprchl. Gabinius vstoupil do Jeruzaléma a Hyrkános se chopil vlády nad Izraelem počtvrté.

VZESTUP IULIA CAESARA, JEHO SPOJENECTVÍ S ARISTOBÚLEM

Za oněch dnů porodila žena jednoho z římských senátorů syna, během porodu však zemřela. Její břicho bylo urychleně otevřeno a syn se narodil živý. Pojmenovali jej Iulius a protože jeho matka byla při porodu rozřezána, dostalo se mu přízviska Caesar.³⁵²

Tento Caesar dosáhl nevídané velikosti. Vládce a senát jej často posílali do válek, v nichž si vždy počínal úspěšně a stal se velkým vojevůdcem. Válečný úspěch jeho zásluhou přešel zpět

³⁵⁰ צפורי

³⁵¹ Jedná se o jediný výskyt původní řecké verze jména v celém díle.

³⁵² O etymologii tohoto jména viz poznámka č. 18 k ZDR; časové zařazení Caesarova narození však chybné.

od Řeků na stranu Římanů.³⁵³ Caesar dobyl mnoho zemí a navrátil se ve vší své moci a síle do Říma, zatoužil po vládě.

Římané se však již v dobách dávných praotců zavázali, že si nikdy nevyvolí krále,³⁵⁴ nechťeli tedy Iuliovi královskou moc svěřit. Tehdy se mezi nimi rozpoutala hrozná válka, v níž Iulius zabil bezpočet mužů. Jakmile se Pompeius doslechl, že se Caesar v Římě chopil vlády a pobil vládce, jeho senát a i nejvýznamnější z Římanů, shromáždil celé své vojsko a odtáhl z Arábie do války proti němu. Když to Iulius zvěděl, poslal pro Aristobúla, jehož nechal propustit z vězení, vlídně s ním promluvil a jmenoval jej velitelem ve svém vojsku, s nímž pak vytáhl do boje proti Pompeiovi. Vojenská síla, již velel, byla nesmírná, vždyť byl králem celého světa.

Když Pompeius uslyšel, že proti němu stojí i Aristobúlos, propadl strachu, znal totiž jeho udatnost a sílu jeho mužů. Vzkázal proto obyvatelům Jeruzaléma, kteří byli v jeho moci, aby poslali Aristobúlovi dar, jímž ho snad ošálí, a podaří se jim otrávit jej. Jeruzalémští učinili, jak jim řekl, a on se z daru, s kterým k němu poslali významné muže, velmi zaradoval. Jedl s nimi a pil až přes míru a oni mu podstrčili smrtící jed, který ho zahubil. Aristobúlova vláda nad Izraelem trvala tři roky a šest měsíců. Byl udatným bojovníkem a válečníkem, urostlé postavy a velmi sličného vzhledu.

Nad zprávou o Aristobúlově smrti se Pompeius velmi zaradoval a táhl pak se svým vojskem proti Římu, před nímž rozbil svůj tábor. Iulius na něj vzápětí udeřil, usmrtil jej³⁵⁵ a vláda v jeho rukou se tak upevnila.

Iulius poslal po svém pobočníku dary králi aramejskému i Egyptanům, aby je znovu získal pro Řím. Antipatros tehdy poradil Hyrkánovi, že pomohou-li Iuliovi, snad se nad nimi smiluje. Hyrkános jej vyslechl, Antipatros se tedy v čele udatného vojska vydal k Iuliovi, našel milost v jeho očích a byl jmenován velitelem. Bojoval s ním pak v mnoha krutých válkách, načež se s velkou slávou navrátil do Jeruzaléma a jeho moc dál a dál rostla.

Hykános (37) pak ustanovil Antipatrova syna Fasaela správcem Jeruzaléma, a Héróda, jeho druhého syna, správcem Galileje.

³⁵³ Tato poznámka nemá naznačovat případné Caesarovy boje proti Řekům; vztahuje se k vzestupu Říma na pozici světové mocnosti, kterou si podle Rabadova pojetí zajistil obnovou pevné monarchické formy vlády (viz kapitola 3.2.1 této práce).

³⁵⁴ Zde, na rozdíl od ZDR, volí Rabad poněkud zavádějící formulace, naznačující, že Řím královstvím nikdy nebyl.

³⁵⁵ Viz poznámka č. 132

POČÁTEK HÉRÓDOVY CESTY K MOCI

Za oněch dnů žil v Jeruzalémě mladík jménem Chizkija. k tomuto udatnému bojovníku se přimkl každý z mužů jako ke svému pilíři a on v jejich čele vtrhl do země aramejské. Tam pobili a vzali do zajetí tolik mužů, až Aramejci propadli hněvu a jejich král vyslal k Héródovi, správci Galileje, poselstvo s žádostí, aby Chizkiju i jeho muže nechal zabít. Héródés tedy vytáhl v ústřety Chizkijovi, který se vracel z Aramu a neměl se před ním nijak na pozoru, a zabil jej i jeho muže. Když se o tom doslechl král Aramejců, poslal Héródovi darem množství stříbra, zlata a drahých kamenů. Moc toho muže pak nesmírně vzrostla.

Knížata judská se však k Hyrkánovi začala obracet se stížnostmi na Antipatra a na tíži útlaku, jímž on i jeho synové zemi judskou sužují. Žádali, aby byl Héródés povolán z Galileje a souzen spolu s muži, kteří prolili Chizkijovu krev. Král pro něj tedy zavolal a mladík Héródés se dostavil do Jeruzaléma, aby se zodpovídal soudu, oděn v královské roucho a opásán pozlaceným mečem. Šamaj, jeden ze starších, mu vytkl jeho povýšenost, on však jej ani výrok Sanhedrinu³⁵⁶ neposlechl. Když pak král Hyrkános viděl, že se jej Sanhedrin chystá odsoudit k smrti, jat lítostí pravil: „Nevynášejme nad ním rozsudek dnes, počkejme do zítřka.“ Tak jej zachránil z jejich rukou, nevěda, že mu Héródés usiluje o život.

Té noci Héródés uprchl a uchýlil se ke králi aramejskému, jemuž vylíčil vše, co jej potkalo. Aramejec s ním pak vytáhl v čele velikého vojska do boje o Jeruzalém. Proti nim se však postavili jeho otec Antipatros a starší bratr Fasael se slovy: „Proč jen neprojevíš vděčnost králi Hyrkánovi? Vždyť se nad tebou smíloval a nezatoužil prolít tvou krev!“ a prosili jej, aby od Jeruzaléma odtáhl. Vyslechl je, neboť obyvatelům Jeruzaléma již dostatečně předvedl svou sílu a moc.

Za oněch dnů zosnovali služebníci zabitého vojevůdce Pompeia spiknutí proti římskému králi Iuliovi a když se modlil v domě svých bohů, zabili jej. Jeden z nich, jménem Cassius, pocházel z Makedonie, a protože se bál zůstat v Římě, uprchl do své země, kde se pevně chopil vlády.³⁵⁷

Knížata judská tehdy nesmírně sužovala vlada Antipatrova, ještě krutější než vlada krále Hyrkána. Ten se mu nepostavil na odpor, aby jeho moc umenšil, neboť vlada spočívala pevně

³⁵⁶ Tradiční označení nejvyššího soudního dvora a nejdůležitější právní autority v zemi Izraele v době římské nadvlády, nejstarší zprávu o jeho existenci podává Iosephus (*Ant* 14, 91; *BI* 1, 170); existuje jen málo podrobnějších informací o jeho přesném složení a fungování (viz *EJ* XVIII, 21 - 23).

³⁵⁷ Neodpovídá historické realitě.

v rukou Antipatra a jeho synů Fasaela a Héróda, jenž v očích všech králů světa požíval veliké úcty. Oni však zahořkli a propadli závistí, i shodli se, že jej zabijí. s jedním z velitelů vojska, jménem Malachi, se pak smluvili, že podplatí králova číšníka,³⁵⁸ aby Antipatrovi podstrčil pohár smrtícího jedu. Antipatros jed vypil a zemřel.

Jeho synové Fasael a Héródés se k tomu naoko stavěli hluchými, poslali však dopis Cassiovi, jenž spravoval Makedonii, a o všem jej uvědomili. Tehdy se Cassius vypravil do Sýrie a k Hyrkánovi vyslal poselstvo se zprávou, aby se k němu dostavil. Hyrkános, Malachi, Fasael a Héródés tedy přišli a hodovali s Cassiem, který nařídil svým služebníkům, aby vykonali jakýkoli Héródův rozkaz. Héródés jim přikázal Malachiho, jenž sedával po Hyrkánově pravici, zabít, zabili jej tedy. Hyrkános se na celou věc vyptal synů Antipatrových, nedozvěděl se však pravdu. „Zabili jej služebníci krále Cassia, my jsme o tom nevěděli!“ Král se však přesto Fasaela a Héróda bál, věděl totiž, že to oni vše zavinili. Proto jim řekl: „Ten muž, Malachi, zasluhoval smrt, vždyť to byl záludný podvodník!“

Po těchto událostech vstoupil do Říma Octavianus Augustus, syn bratra zabitého Iulia,³⁵⁹ a Římané jej učinili svým vládcem. Jeho spojencem byl jeho strýc Marcus Antonius.³⁶⁰ Octavianus Augustus se chopil vlády v Římě a Marka Antonia vyslal bojovat s Cassiem a pomstít Iulia.

Hyrkános mu poslal darem zlatou korunu vykládanou drahými kameny a požádal jej, aby potvrdil jeho vládu a aby byla mezi ním a Octavianem Augustem, králem všech králů, uzavřena smlouva, tak, jako předtím již uzavřel smlouvu Iuliem. Marcus Antonius mu ve všem vyhověl.

HYRKÁNOS II. SESAZEN, VLÁDA ANTIGONOVA

Za oněch dnů poslal Antigonos,³⁶¹ syn Aristobúlův, dopis Pakorovi,³⁶² králi perskému, dopis a žádal jej, aby mu pomohl svrhnout Hyrkána a znovu získat vládu. Zavázal se, že mu věnuje pět set liber zlata a sto izraelských panen. Pakoros tedy shromáždil své vojsko a vytáhl s ním

³⁵⁸ Zde je za Antipatros nazván králem mylně, formálně jím stále byl Hyrkános.

³⁵⁹ Viz pozn. č. 136.

³⁶⁰ מַרְקוּס אַנְטוֹנְיוּס; Marcus Antonius (cca 83 – 31 př. n. l.), římský politik a vojevůdce, přívrženec caesarovské strany, nejprve spojenec, poté hlavní protivník Octavianův; ve skutečnosti nebyl jeho pokrevný příbuzný, ale švagr.

³⁶¹ Antigonos, známý i pod svým židovským jménem Matatjahu; pokračoval v mocenských snahách svého otce a bratra, jeho vláda (40 – 37 př. n. l.) představuje poslední pokus postavit se do cesty vladařským ambicím Héródovým, jehož Řím ihned po Hyrkánově sesazení uznal za židovského krále.

³⁶² פַּגְרוּס

proti zemi izraelské. Též Antigonos vyšel z Jeruzaléma a s velkým zástupem Izraelců se k němu připojil. (38) Vrátili se k Jeruzalému, oblehli jej a bojovali, dokud do města nepronikli. Hyrkános upadl do zajetí a Fasael byl zabit. Antigonos pak uřízl Hyrkánovi ucho, aby jej spolu s královskou hodností zbavil i kněžství.³⁶³ Héródés však uprchl a uchýlil se k římskému králi Augustovi.

Pakoros, král perský, pak v Jeruzalémě dosadil na trůn Antigona, syna Aristobúlova, a Hyrkána nechal uvěznit, načež se navrátil do své země. Král králů Augustus však králem vsí země judské prohlásil Héróda, syna Antipatrova, jemuž svěřil obrovské římské vojsko. Cestou se Héródés setkal s Hyrkánovou dcerou Alexandrou a její dcerou Mariammé,³⁶⁴ kterou porodila Alexandrovi, synu Aristobúlova. Odvedl je do země Izraele, Mariammé pojal za manželku a odešel k ní do hor Galileje, kde sídlil celý Izrael. Tehdy s ním lid uzavřel mír.

Za oněch dnů prodléval Marcus Antonius, spojenec Octaviana Augusta, v zemi arabské, již měl dobýt pro Řím, v Egyptě, v Damašku a v Aramu. Héródés se za ním vypravil k perské řece,³⁶⁵ aby mu pomohl, neboť Arabové jej po cestě přepadali a zabíjeli všechny, kdož se Marku Antoniovi pokusili pomoci. On však na ně udeřil a pobil je. Marcus Antonius se nad Héródovou udatností velice zaradoval a spolu se svým pobočníkem a velitelem Cassiem jej poslal zpět do země Izraele. s sebou nesl tento dopis určený velitelům Aramejců: „Vězte, že náš pán, král králů, Octavianus Augustus, svěřil královskou moc nad celou zemí judskou Héródovi, synu Antipatrovu. Jakmile Vás tento dopis dostihne, pospěšte mu na pomoc a nikdo, kdo je schopen opásat se zbrojí, ani starší, není této povinnosti zproštěn.³⁶⁶ Běžte s ním k Jeruzalému a bojujte proti tomu vzbouřenci Antigonovi. Každý bojovník, který se k němu nepřidá, bude usmrcen! Já, Marcus Antonius jsem mu přísahal při svém meči a svůj slib nezruším.“ Když velitelé Aramejců dopis přečetli, neprodleně se odebrali za Héródem, jehož vojsko se tak nesmírně rozrostlo. Antigonos proti nim vyslal velitele svého vojska Pompeia. Rozpoutala se krutá bitva, v níž na obou stranách padlo mnoho mužů a zabit byl i Josef, bratr krále Héróda. Nakonec bylo vojsko Antigonovo poraženo.

³⁶³ Nezbytným předpokladem výkonu kněžského úřadu byla absence jakékoli tělesné vady.

³⁶⁴ Mariammé (48 – 29 př. n. l.), vnučka Hyrkána II., druhá manželka Héróda Velikého; původně měla značný vliv, posléze obviněna z přípravy spiknutí proti králi a následně popravena; politický význam sňatku spočíval v hasmonejském původu Mariammé, který sloužil Héródovi jako vítaný argument na podporu legitimity vlastní vlády; její jméno je počtenou formou hebrejského jména Miriam (מרים), Rabad je neuvádí v původní podobě, ale v přepisu řeckého znění (מרמי).

³⁶⁵ Míňna řeka Tigris.

³⁶⁶ 2Kr 3,21 (srov. pozn. 283).

HÉRÓDÉS SE UJÍMÁ VLÁDY

Héródés a Cassius pak ve třetím roce Héródovy vlády nad Izraelem přitáhli k Jeruzalému a oblehli jej. Město padlo a Cassius i římské vojsko pak Jeruzalému zasadili těžké rány. Zamířili i do Chrámu a rozběhli se k nejsvětější svatyni. Héródés a jeho muži však přispěchali s vytasenými meči, postavili se ke vchodu do Chrámu a do nejsvětější svatyně nepustili nikoho. Král Héródés se na Cassia a jeho muže rozhněval a řekl jim: „Chcete snad povraždit všechny obyvatele města? Nad kým pak budu vládnout? Vždyť toto království mi přirkl Octavianus Augustus!“ Cassius pak ihned nařídil, a jeho rozkaz byl přednesen římskému vojsku, aby každý, kdo zabije byt' i jen jediného z Izraele, byl usmrčen.

Poté král Héródés zajal a uvěznil Antigona. Cassia a jeho muže pak odměnil stříbrem a zlatem. Též Cassius obětoval Hospodinu veliký zlatý věnec, velmi se jej totiž obával, protože bojoval proti svatému městu. Pak se odebral i se zajatým Antigonem do Egypta. Héródés, který se obával, že se Antigonos opět chopí vlády, poslal Cassiovi veliký úplatek, aby nechal Antigona zabít. Cassius tak učinil. Po Antigonově zabití se vláda v rukou Héródových ještě upevnila a on pak bojoval se všemi sousedními národy, až je podmanil. Stal se tak mocným a úspěšným, jako nikdo z jeho předchůdců.

HYRKÁNŮV POKUS O NÁVRAT K MOCI, JEHO PORÁŽKA A SMRT

Po těchto událostech osvobodil Pakoros, král perský, Hyrkána, syna Alexandrova, z vězení a učinil jej hlavou a vládcem veškerého Židovstva v zemi šineárské a v Persii. Hyrkánova duše však zatoužila spatřit svaté město a Chrám i Héróda, jehož měl rád jako syna, a jeho vládu. Héródés pak, když se doslechl, že zajatý Hyrkános požívá v Babylónii veliké úcty, propadl strachu a říkal si: „Izraelci mu teď jistě navrátí královský úřad jeho otců.“ I začal proti němu strojit úklady a napsal Pakorovi tento dopis: „Věz, že Hyrkános mne vychoval (39) a choval se ke mně jako k synovi. Když jsem se chopil vlády nad Jeruzalémem, vzpomněl jsem si na dobro, jež mi prokázal a zatoužil jsem proto smířit se s ním. Pošli jej tedy prosím nyní za mnou. Neučiniš-li tak, věz že propukne válka mezi syny Izraele a tebou a tvými spojenci.“ Když Pakoros dopis přečetl, poslal jej Hyrkánovi s těmito slovy: „Chceš-li jít za Héródem, běž.“ Nenechal si však pro sebe tuto dobrou radu: „Měj se před Héródem na pozoru, je to muž krvelačný a zrádný. Nezavolal si tě proto, že by k tobě cítil lásku, ale protože poznal, že dokud budeš mezi živými, nebude Héródés moci zamhouřit v noci oko ze strachu, že se královská moc navrátí tobě. Bude však lépe, spokojíš-li se s menším důstojenstvím, než abys

byl potupně zemřel a tvé šediny byly v krvi uvrženy do hrobu.³⁶⁷ A věz, že takové už je lidského srdce – žijí-li dva lidé, jeden vážený a druhý v potupení, a po čase se potupenému dostane cti a váženému pohany, ten, který byl dříve vystaven hanbě a nyní se těší úctě, nikdy nebude s to pohlížet s klidným srdcem na toho, jenž je nyní ponížěn, ač dříve požíval vážnosti. v duchu si totiž bude stále říkat: ‚Vždyť mne až dosud jen tupil!‘ Tak tomu bylo vždy, byl-li sesazen pán a namísto něj vládl otrok. Uvědomí si také, že srdce všech obyvatel země se upínají k onomu pánu. Kdybys alespoň mohl vykonávat kněžský úřad, snad by ti jej přidělil a sám zůstal králem. Uřízli ti však ucho, proto kněžství připadlo Fasaelovi. Budeš-li tedy přebývat v Jeruzalémě, ač nebudeš králem ani knězem, nebudeš v bezpečí.“ Takovými a podobnými radami přesvědčoval Pakoros, král perský, Hyrkána, a též všichni babylónští Židé na něj naléhali, aby za Héródem nechodil. On je však neposlechl. Hospodinovým úradkem totiž bylo vyhladit dům hasmonejský až do třetího a čtvrtého pokolení, aby po něm nezůstalo ani stopy, a ztrestat jej za vraždu mudrců, jíž se dopustili jeho otec a děd, i za zabití Choniho ha-Meagela.

Hyrkános se tedy odebral do Jeruzaléma. Héródes mu vyšel v ústrety, objal jej a políbil, načež se odebrali do jeho paláce, kde pro něj každý den pořádal hostinu a před očima celého Izraele jej nazýval svým otcem. v duchu však proti němu spřádal vražedné úklady. Hyrkánova dcera Alexandra, tchyně krále Héróda, se o tom dozvěděla a Hyrkánovi vše řekla. Ten jí zpočátku nevěřil, po čase však onu záležitost prohlédl a rozhodl se uprchnout k Malichovi,³⁶⁸ králi arabskému. Vyslal k němu tedy posla se žádostí, aby mu byl poslán kůň a vůz a on tak mohl uprchnout.

Posel jej však zradil a Hyrkánův dopis potají předal Héródovi. Ten jej bohatě obdaroval a řekl mu: „Běž za Malichem a pak mi prozrad, co ti řekl. Posel Malichovi dopis předal a on Hyrkánovi vyhověl a koně i vůz mu poslal. Napsal mu též tento dopis: „Poslal jsem Ti koně i jezdce, přijď tedy a já Ti vyhovím ve všem, oč si jen řekneš.“ Tuto Malichovu odpověď onen posel tajně předal do rukou Héródovi. Ten vyslal své muže na místo, na němž, jak věděl, se jeho lidé zdržovali, aby je zajali živé a přivedli. Svolal pak celý Sanhedrin a Hyrkána nechal předvést. Král se jej zeptal: „Pověz mi, jestli jsi napsal dopis Malichovi, králi arabskému.“ Odpověděl, že ne. Pak byl předveden Aristeus,³⁶⁹ onen zrádný posel, a zajatí arabští vojáci, vše

³⁶⁷ Srov. s 1 Kr 2,9

³⁶⁸ מלך

³⁶⁹ רביסתיאוס; Rabadova transkripce nejspíše odpovídá tomuto řeckému jménu.

Sanhedrinu vylíčili a Hyrkános zesinal v tváři.³⁷⁰ Král pak vydal rozkaz svým služebníkům, a ti k Hyrkánovi přistoupili a zabili jej. Vláda tak pevně spočinula v rukou Héródových.

Hyrkánova vláda trvala čtyřicet let a šest měsíců. Po smrti své matky vládl tři roky, než jej sesadil jeho bratr Aristobúlos a svěřil mu úřad velekněze, po třech létech se však na trůn vrátil a vládl čtyřicet let. Pak jej však sesadil Antigonos, syn Aristobúlův, uřízl mu ucho a vyhnal jej ze svatého města. Zpět se vrátil za vlády svého služebníka Héróda, jenž bez důvodu prolil jeho krev, ačkoliv on jej zachránil z rukou Sanhedrinu a rozsudkem smrti za vraždu Chizkijáše. Hyrkános se v Hospodinových očích nikdy nedopustil ničeho zlého mimo to, že se Héródovi vtíral do přízně navzdory nevinné krvi, kterou proléval, a zcela se mu podřídil. Požehnán budiž Ten, před nímž nikdo nemůže konat bezpráví a jenž nikdy nezapomíná!³⁷¹

INTRIKY V DOMĚ HÉRÓDOVĚ

Mariammé, dcera Aristobúlova syna Alexandra, manželka Héródova, měla bratra jménem Aristobúlos. Héródés jej nepovznesl do velekněžského úřadu, neboť se bál členů rodu hasmonejského. Jeho žena mu to měla za zlé, (40) král však přesto jmenoval veleknězem muže jménem Chaniel, který z krve hasmonejské nepocházel.

Když pak zabil Hyrkána, děda své ženy a otce svého tchána Alexandra, Chaniela úřadu zbavil a bratra své ženy Aristobúla veleknězem jmenoval. Byl to dosud mladík, byl však vzdělaný a moudrý a sličného vzhledu. Nebylo nikoho ze synů Izraele znamenitějšího a moudřejšího nad něj. Nikdy předtím ovšem nebyl z královny vůle velekněz sesazen, dokud Héródés neodvolal tohoto Chaniela, aby se zavděčil své ženě a tchyni. Přesto mu však jeho tchyně Alexandra nemohla odpustit osud svého otce a trpce mu spílala, až ji král uvrhl do domácího vězení.

Tehdy poslala Alexandra dopis Kleopatře,³⁷² královně egyptské, manželce římského vojevůdce Marka Antonia, vylíčila jí vše zlé, čeho se Héródés vůči rodu hasmonejskému dopustil, a žádala ji o pomoc proti němu. Kleopatra jí odpověděla takto: „Můžeš-li, potají přijď za mnou a uvidíš, co učiním.“ Když tento dopis Alexandra přečetla, zavolala si svého syna, velekněze Aristobúla, a pověděla mu, že se dá na útěk k moři, do Jafy, a odtud odpluje do země

³⁷⁰ Gn 4,5-6

³⁷¹ Babylónský Talmud, Pirke Avot 4,22

³⁷² Kleopatra VII. (69 – 30 př. n. l.), zvaná Filopatör („Otce milující“). Ptolemaiovská královna Egypta od r. 51 nejprve jako manželka a spoluvládkyně postupně dvou svých bratří Ptolemaia XIII. a Ptolemaia XIV., poté *sui iuris*. De facto poslední vládkyně samostatného Egypta, mocenskou pozici svého rodu se snažila zajistit vztahy s C. I. Caesarem a Markem Antoniem, po její sebevraždě se však Egypt stal římskou provincií. Její a Caesarův syn Ptolemaios XV. Caesarion (47 – 30 př. n. l.), zavražděný záhy po matčině smrti, byl posledním nositelem titulu farao.

egyptské. Pak mu řekla: „Poslechni mne, můj synu, a uteč se mnou. Necháme vyrobit dvě veliké truhly a uplatíme služebníky, aby nás – mne v jedné, tebe ve druhé – potají vynesli. Zachráníme si tak život!“

Chystali se tak učinit, jeden z Héródových služebníků se však o tom dozvěděl a králi vše prozradil. Ten zrádnému sluhovi řekl: „Až ty dvě truhly poneseš, přineseš je ke mně.“ Služebník jej poslechl a truhly byly tedy dopraveny před krále. Otevřel je a Alexandru i jejího syna nechal vyjít. Pak se na ně hrubě osopil, avšak i Alexandra mu odpověděla zostra, až se král rozhněval a uprchl před ní do podkroví svého paláce, řka: „Lépe je bydlet na střeše v koutku, než se svárlivou ženou ve společném domě.“³⁷³

Pak se král stavěl ke všemu hluchým, až se po roce velekněz Aristobúlos oděl v kněžské roucho, vešel do Chrámu a přistoupil k oltáři, aby obětoval. Celý Izrael sledoval jeho chrámovou službu, jeho krásu a rozumnost, a všichni se z něj radovali a vzdávali chválu Bohu, že nenechal zajít toho, jenž zachrání rod hasmonejský. Král jejich slova uslyšel, propadl strachu a celá věc se mu znelíbila, řekl si totiž v duchu: „Teď mu celý Izrael navrátí vládu, která patřila jeho předkům!“ Viděl totiž, že srdce všech Izraelců se upínají k němu.

Král Héródés se rozhodl o svátku Sukot odejít se vším služebnictvem do Jericha. Tam uspořádal velikou hostinu pro všechna svá knížata i služebníky. Všichni se posadili na svá místa, mladého velekněze Aristobúla pak usadil po své pravici. Jedli spolu, pili a veselili se. Když pak královi synové odešli plachtit po Jordánu, nařídil jim král potají, aby požádali velekněze Aristobúla, aby šel s nimi, a pak jej v Jordánu utopili. Mladíci jej k tomu vyzvali, on však s nimi nechtěl jít, jedině s vědomím krále. Ten se však jeho žádosti naoko zdráhal vyhovět. Jinoch naň usilovně naléhal, až řekl král: „Dělej, po čem tvá duše touží.“ Šel se tedy s královými syny plavit po Jordánu.

Král se vším svým služebnictvem vsedli na koně a navrátili se do Jericha. Mladíci zatím pluli po řece, až se slunce nachýlilo a za večerního šera kněze Aristobúla utopili. Poté to přišli oznámit králi. Lid propukl v nářek, neboť všichni cítili v duši zármutek pro jeho spravedlnost, vznešený původ, krásu a krátké trvání jeho života, a jejich pláč byl slyšet široko daleko. Ani Mariammé, králova žena, a chlapcova matka Alexandra se nemohly utiшит. Též král usedavě naříkal, neboť litoval hrozného zla, které napáchal. Všechnen lid se dozvěděl, že tuto věc má na svědomí král a též jeho tchyně Alexandra mu začala spílat za vraždu svého muže, otce a nyní i

³⁷³ Př 21,9

syna a král ji nebyl schopen usmířit. Počínaje oním dnem vyvstala věčná zášť Alexandry a Mariammé k Héródově matce Kypridě³⁷⁴ a jeho sestře Šulamit, jež pocházely z otrockého plémě.³⁷⁵ Mariammé je zahrnovala kletbami pro jejich nepřátelství k národu izraelskému a pro jejich modly. Héródés však Mariammé horoucně miloval a nikdy ji nepokáral slovy: „Proč takto mluvíš?“

HÉRÓDÉS SE ZAPOJUJE DO OBČANSKÉ VÁLKY V ŘÍMĚ

Kleopatra pak přemluvila svého muže Marka Antonia, vládce Egypta, římského vojevůdce a pobočníka krále králů Octaviana Augusta, který jej vyslal do boje proti králům Arabů, ke vzpouře proti Octavianu Augustovi. Vytáhli tedy (41) do boje proti němu na moři i na souši se vším svým loďstvem, pěším vojskem i jezdeckvem.

Jelikož země egyptská se nachází v blízkosti země Izraele, Héródés se vždy spoléhal na Marka Antonia, jenž mu byl záštitou, pročež se žádný král na světě neodvážil popouzet jej. A když pak Marcus Antonius zosnoval spiknutí proti svému pánu, vytáhl mu Héródés se svým vojskem i loďstvem na pomoc a chystal se Octaviana Augusta i veškeré jeho vojsko pobít. Ten již odplul do Egypta a cestou dorazil na ostrov zvaný Rhodos.

Tehdy se Héródés doslechl zvěst, že Marcus Antonius byl zabit,³⁷⁶ i o tom, že Octavianus Augustus míří do Egypta. Propadl zoufalství, zachvácen hrůzou z jeho hněvu, poté si však dodal odvahy a shromáždil darem veliký obnos, s nímž se odebral k Octavianu Augustovi. Když odjížděl, povolal k sobě Josefa, manžela své sestry Šulamit, svěřil mu svůj dům s tímto pokynem: „Zabije-li mne Octavianus Augustus, dej mou ženu Mariammé otrávit. Krále totiž není hodno, aby jeho vdovu pojal za manželku neurozený muž a spal s ní v královském loži.“

Král Héródés se tedy odebral na Rhodos za Octavianem Augustem, jenž ho přijal s rozhořčením a hněvem nad tím, že pomohl Marku Antoniovi. Na hlavě měl Héródés královskou korunu, když však Octaviana Augusta spatřil, sňal ji a padl mu k nohám, řka: „Vyznávám, že jsem se provinil proti svému pánu, králi všech králů, svým přátelstvím k Marku Antoniovi, k němuž mne váže smlouva. Můj pán, král králů, mi totiž, ač mi dal vládu a slyšel o všem, co mne potkalo, nikdy nepřispěl na pomoc. Marcus Antonius se však zachoval jinak. Přiznávám, že když vytáhl proti mému pánu, králi králů, do boje, podpořil jsem jej pěším

³⁷⁴ קיפריין

³⁷⁵ Kypris, Héródova matka, byla nabatejského původu (viz *EJ* V, s. 347).

³⁷⁶ Ve skutečnosti ovšem Marcus Antonius spáchal sebevraždu společně s Kleopatrou.

vojskem, jezdeckem i loďstvem. Já sám jsem s ním nešel, zaneprázdněn boji ve vlastní zemi, kdybych s ním však byl, vši svou silou bych mu byl pomohl. Kdyby byl padl, byl bych jej podepřel, kdyby byl sražen, byl bych jej pozvedl. To vše přiznávám, abych pro krále králů nebyl tím, kdo porušuje smlouvu. Nyní je však Marcus Antonius mrtev. Navrátí-li mi, nyní můj pán, král králů, můj úřad, budu mu věrný stejně neochvějně, jako jsem byl Marku Antoniovi, zabije-li mne však, učiní věc spravedlivou a zbožnou, neboť já smrt zasluhuji.“

Když Octavianus Augustus uslyšel Héródova slova, pravil mu: „Povstaň, králi Izraele, mír s tebou! Neboj se, vždyť muž jako ty je hoden být pobočníkem a druhem královým. Vím, že Marka Antonia proti mne popouzela jeho manželka a že tebe neposlouchal. Kdyby tě byl poslechl, nikdy by proti mně nebyl strožil úklady.“ Přikázal pak, aby Héródovi byla opět posazena na hlavu královská koruna, a uzavřel s ním smlouvu. Společně se pak odebrali do Egypta pomstít se Kleopatře. Když ta hanebnice viděla, že její město je dobyto, oděla se v nádherné roucho, posadila se na královský trůn a poručila, aby jí přinesli zmiji. Tu si přiložila k nádrům, had jí kousl a královna zemřela.

Poté vstoupil do paláce Octavianus Augustus, a spatřiv ji sedět na trůně zaradoval se, že se jí pomstí. Nařídil tedy, aby ji přivedli.. Tehdy zjistili, že je mrtva, a Octavianus Augustus se velmi rozhněval.

OBVINĚNÍ, ODSOUZENÍ A POPRAVA KRÁLOVNY MARIAMMÉ

Josef, manžel královny sestry Šulamit, prozradil Mariammé, že mu král rozkázal otrávit ji, zabije-li jeho Octavianus Augustus. Mariammé ihned zachvátila nenávist k němu. Když se Héródés od Octaviana Augusta vracel v míru a s velikou slávou, všichni jeho lidé i služebníci v jeho paláci se velice zaradovali. Mariammé, jeho žena, však radost neměla. Když jí líčil, jakými poctami a výsadami jej Augustus zahrnul, viděl, že ve tváři se jí zračí hněv. Héródova sestra Šulamit zpozorovala, že jej Mariammé rozhněvala, a řekla mu, že její muž Josef spal s Mariammé, když byl Héródés u Octaviana Augusta. Héródés však Šulamit nevěřil, neboť znal její nenávist ke své ženě.

Poté se král Mariammé otázel: „Proč ses neradovala, že jsem se od Octaviana Augusta vrátil v míru? Viděl jsem hněv ve tvé tváři, jistě tedy chováš v srdci zášť.“ (42) Mariammé opáčila: „Říkal jsi, že mne miluješ nade všechny své ženy a souložnice, a teď jsi rozkázal Josefovi, manželu své sestry Šulamit, aby mě otrávil!“

Když Héródés uslyšel její slova, velice se rozzlobil, že Josef vyzradil jeho tajemství. v duchu si řekl, že Josef zradil proto, že, jak říkala Šulamit, spal s Mariammé. I vyšel z paláce rozhořčen a rozhněván. Když Šulamit postřehla králův hněv vůči Mariammé, dále šířila takovéto lživé pomluvy a klamně bludy: „Vždyť to Mariammé chtěla otrávit jej!“ Ustavičně to králi vštěpovala do srdce. „Necháš-li ji naživu, bez meškání tě zabije, aby tě zbavila vlády. Vždyť i Zákon³⁷⁷ praví: ‚Přicházejí-li tě zabít, zabíjej ty jako první!‘“ Takto promlouvala Šulamit k Héródovi, až jej dohnala k tomu, že rozkázal vyvést Mariammé na ulici a setnout jí hlavu. Jeho sluhové ji tedy předvedli. Za ní vyšly všechny ženy jeruzalémské, mezi nimi též její matka Alexandra, jež dceři spílala slovy: „Pryč s tebou, ohavnice, která spřádá pikle proti svému pánu!“ Pak se Alexandra rozplakala, navenek nad hrůzou dceřina činu, ve skutečnosti však chtěla usmířit krále v naději, že Mariammé nechá naživu dost dlouho na to, aby jej mohla otrávit.

Mariammé mlčky šla, nedívajíc se vpravo ani vlevo, a smrti se nebála, neboť věděla, že její srdce je bez viny a duše čistá, že Bůh jí v budoucím světě vyměří spravedlivou odměnu. Svěsila tedy šíji beze strachu, načež jí srazili hlavu a prolili její nevinou krev.

Hospodin však nemeškal s pomstou. Héródův dům totiž zachvátila strašlivá nákaza a nejvýznamnější z jeho služebníků, jeho knížat i souložnic zahynuli. Ten hrozný mor se rozšířil i po celé zemi judské. Celý Izrael věděl, že tyto útrapy je postihly za prolití Mariamminy krve. I zvolali k Hospodinu: „Jediný člověk zhřešil a Ty stíháš hněvem celou obec?“ Tehdy se Hospodin nad zemí smiloval a lid moru zbavil.

Král litoval, že prolil krev své ženy, ač se ničím neprovinila, a láska se v jeho srdci roznítla tak silně, až na smrt onemocněl. Když to spatřila Mariammina matka Alexandra, rozhodla se otrávit jej. Králi však kdosi vše vyzradil a on ji nechal zabít. Tak naložil i s každým z rodu Hasmonejců, s každým, kdo nesl jejich jméno, nenechal nikoho vyváznout a uniknout.³⁷⁸ Nechal zabít též Josefa, manžela Šulamit.

Mariammé králi porodila dva syny, Alexandra a Aristobúla.³⁷⁹ Když nechal zabít jejich matku, byli v Římě, kam je otec poslal, aby se naučili jazyku a literatuře Římanů. Ze své choroby se

³⁷⁷ Přestože v textu na tomto místě stojí התורה, není zde citována Bible, ale Babylónský Talmud (Sanhedrin 72).

³⁷⁸ Srov. Joz 8,22.

³⁷⁹ Héródés měl s Mariammé celkem tři syny (třetí zemřel v dětství); Aristobúlos a Alexandr byli vychováni v Římě a dá se předpokládat, že Augustus v nich viděl Héródovy legitimní nástupce; původně se těšili otcově přízni, poté však byli na naléhání jeho sestry Šulamit (Salomé) obviněni z velezrady a pravděpodobně r. 7 př. n. l. popraveni.

jejich otec zotavil a vláda v jeho rukou se upevnila. Stavěl pak mnohá opevněná města a povznesl se k nevídané velikosti.

Ve třináctém roce jeho vlády nastal v zemi veliký hladomor. Král nechal přinést z pokladny velké množství stříbra, zlata a drahých kamenů a poslat je do Egypta. Za to mu poslali množství chleba. Ten král rozděloval darem, zásobil hladovějící a potřebné chlebem a nijak nešetřil svého majetku. Nechoval se tak jen k Izraelcům, ale ke každému, s kým se střetl, ze všech známých jemu poddaných národů. Pak vytáhl do války, v níž zvítězil.

PŘESTAVBA A ZASVĚCENÍ JERUZALÉMSKÉHO CHRÁMU

Poté se rozhodl přestavět Chrám. Radil se s lidem Izraele a shodli se, že jej vystavějí v té velikosti, v níž jej zbudoval Šalomoun, protože po návratu z exilu za krále Kýra Chrám postavili v rozměrech, které Kýros určil a nikoli podle toho, jaký byl předtím. Když všichni Izraelci slyšeli, že má v úmyslu Chrám od základů strhnout a znova jej vystavět, neodpovídali, neboť se báli, že Chrám strhne a pak bude váhat s novou stavbou. Král věděl, co jim leží na srdci, proto jim odpověděl, že váhat nebude. Dlouho takto hovořil, načež nechal přinést z pokladny množství zlata a stříbra a vydat je dělníkům, dobývajícím drahokamy i alabastr a mramor, dřevorubcům a horníkům v lomech i zlatých, (43) stříbrných, měděných a železnorudných dolech, aby byla vykonána veškerá práce, aby vše bylo připraveno k urychlenému zahájení stavby po stržení starého Chrámu. Tak se i stalo.

Chrám byl tedy stržen a znova vystavěn. Po dokončení byla jeho délka, šířka i výška činila sto loktů. Celý byl obložen bělostným mramorovými kvádry, vysokými sto dvacet loktů, které byly zaraženy dvacet loktů hluboko do země a sto loket pak vyčnívalo. Široké byly dvanáct a tlusté osm loktů – všechny byly jeden jako druhý. Dveře Chrámu byly pokryty ryzím zlatem vykládaným drahými kameny, jejich veřeje i kování byly stříbrné.

Nechal též vyrobit zlatý vinný keř, nevídané umělecké dílo. Jeho větévky byly zhotoveny z červeného zlata, hrozny ze zlata růžového a velikých křišťálů, listy ze zlata zeleného. Váha keře činila tisíc liber čistého zlata. Něco podobného nikdo nikdy nespatriil.

Vybudoval i vstupní sál a před ním dvě stříbrné, umně vystavěné zdi. Na západní straně Chrámu bylo nádvoří sto padesát loktů dlouhé a sto loktů široké, vydlážděné čistým mramorem. Stejně veliká nádvoří byla i na jižní a severní straně. Tam bylo vystavěno sto padesát sloupů z bílého mramoru ve čtyřech řadách dlouhých čtyřicet loktů. Všechny měly

v průměru tři lokte. Všechny rozměry nádvoří i sloupů byly naprosto stejné. Prostranství na východní straně bylo dlouhé sedm set dvacet loktů a sahalo až k řece Kidrón. Podobnou budovu na celém světě nikdo nespatriil. Onen vinný keř král umístil do čela vstupního sálu.

Lidé pak vystupovali na chrámová nádvoří, z nějž každý mohl vidět potok Kidrón, který z té výšky vypadal jako pouhý pramínek vody. Stříbrná zeď, kterou tam král nechal vystavět, byla jakoby oponou, oddělující vlastní Chrám od předsálí. Silná byla na půl pídě a byl v ní vchod z ryzího zlata, nad nímž byl zavěšen meč, pokrytý dvanácti librami zlata. A na tento zlatý vchod připevnili tabulky se slovy: „Cizinec, který se přiblíží, bude zabit.“³⁸⁰

Tento chrám, jenž Héródés vystavěl, byl velikým divem a nikdy nebylo ani zmínky o žádném králi, který by byl s to vystavět něco jemu podobného a veškerou práci zaplatit.

Král poslal do Šarónu a do údolí Jizreel³⁸¹ pro dobytek. Přivedli mu, jak se pro krále sluší, tři sta krav a veliké množství bravu. Poté Chrám s velikou radostí zasvětili. Byl určen jeden den, kdy král každý rok pořádal velikou hostinu pro všechna svá knížata a služebníky i předáky a mudrce Izraele. Právě onoho dne měl král v úmyslu dokončit práci a ještě více roznítit sváteční veselí a radovat se nad tímto místem se vším lidem. Rozkázal činit tak v tentýž den každý rok ve všech zemích svého království a vyslal v té věci spěšné posly s listy svým satrapům, místodržícím a knížatům.³⁸² I z lidu, sídlícího v zemích nepřátel, pak přicházeli z daleka i blízka jejich pohlaváři a knížata, aby spatřili Chrám a krále. Dokud totiž vše na vlastní oči neviděli, neuvěřili. Pak však seznali, že dosud neslyšeli ani polovinu pravdy.

NOVÉ BRATROVRAŽEDNÉ BOJE V HÉRÓDOVĚ RODĚ

Po těchto událostech dorazili z Říma královi dva synové, jež mu porodila Mariammé, Alexandr a Aristobúlos. Vstoupili do Jeruzaléma rozlíceni, s velikým hněvem. Byli též velice mocní a jejich srdce se dmula pýchou, neboť starší z nich, Alexandr, měl za manželku dceru krále kappadockého,³⁸³ Aristobúlovou ženou byla dcera královy setry Šulamit. Po svém příchodu do Jeruzaléma se nešli poklonit králi, svému otci, a ani se s ním nesešli. Král se dozvěděl, že proti němu chystají něco zlého. I všichni jeho služebníci mu radili, aby se před nimi měl na pozoru, jak jen bude moci.

³⁸⁰ Do vnitřního chrámového okrsku měli přístup pouze Židé.

³⁸¹ V textu uveden pouze termín הַבְּקָעָה, „údolí.“

³⁸² Est 8,9; užitím z perštiny přejatých termínů, označujících státní úřady perské říše, záměrně evokováno prostředí knihy Ester.

³⁸³ מלך כפּתּוּר

(44) Ještě dříve, než se stal králem, měl Héródés manželku,³⁸⁴ pocházející z prostého lidu, jež mu porodila syna jménem Antipatros.³⁸⁵ Poté, co zabil milovanou Mariammé, povolal do svého paláce zpět tuto svou nenáviděnou ženu. Když poznal, že oba synové královny Mariammé k němu cítí zášť, vyznamenal a povznesl jejího syna Antipatra, jemuž i světil všechny své poklady a správu majetku, neboť on měl vládnout po něm.

Tento Antipatros byl zchytralý a úskočný. Každý den k otci promlouval: „Můj pane, co dáš mně a co těm dvěma lvícatům, která na mě zpučně otvírají tlamy?“ Stále rozněcoval mezi nimi a svým otcem hádky a zášť, až se na ně král rozezlil a vypravil se do Říma k Octavianu Augustovi. s ním byl jeho syn Alexandr, jenž doufal, že Octavianus Augustus rozptýlí otcovu nenávist a jej očistí.

Octavianus Augustus se z jeho příchodu velice radoval a řekl mu: „Tolik jsem tě toužil vidět! Proč jsi však opustil zemi judskou?“ Héródés odpověděl: „Přišel jsem, abych spatřil tvář svého pána, krále králů, a oznámil mu, co se stalo s tímto jeho otrokem, mým synem.“ Pak mu vyprávěl vše od počátku až do konce, načež Octavianus Augustus mladíkovi za jeho nenávist k otci vyčínil. Hoch však opáčil: „Jak bych k němu mohl necítit zášť? Jak bych mohl zapomenout na neposkrvněné lůno a posvátný rod, z něž jsem vzešel? Zapomenout na matku je jako zapomenout na vlastní pravici! Vždyť byla zabita nevinná, ničím se neprovinila!“ Takto a podobně mladík k Octavianovi promlouval, až ten, jat lítostí nad ním, propukl v pláč. Těž všichni Octavianovi velmoži se rozplakali. Začal pak vytýkat zase Héródovi jeho těžké provinění a jeho zuřivý hněv. Mladíka pak utěšil, načež mu nařídil poklonit se otci až k zemi a on jej poslechl, neboť královu slovu se nelze vzpírat.³⁸⁶ Octavianus Augustus pak uchopil chlapcovu ruku a vložil ji Héródovi do klína.³⁸⁷ Otec jej políbil a objal a oba se rozplakali.

Poté, co je Octavianus Augustus utěšil, předal jim dar, jak se sluší na krále. Odešli od něj v pokoji, pak se však Héródés přesvědčil, že nenávist synů Mariammé se nikdy neutiší. Když se navracel do Jeruzaléma, shromáždil všechny starší Izraele a pravil jim: „Rozhodl jsem se jmenovat jednoho ze svých synů knížetem lidu Hospodinova, nemohl jsem to však učinit bez

³⁸⁴ Míněna Dóris, s níž se Héródés oženil dříve, než se stal králem; (viz *EJ V*, s. 757).

³⁸⁵ Antipatros, syn Héróda a Dóridy (cca 46 – 4 př. n. l.), nejstarší z Héródových synů, spolu se svou matkou byl zapuzen, čímž byl umožněn králův sňatek s Mariammé; ve snaze zajistit si nástupnictví vytrvale intrikoval proti Mariaminým synům a posléze se zapojil i do spiknutí proti otci; byl odhalen a těsně před Héródovou smrtí popraven.

³⁸⁶ Tento dovětek je zřejmě míněn jako jistá vysvětlivka, neboť podle židovských náboženských zásad je povoleno klanět se takto pouze Bohu.

³⁸⁷ Archaická forma přísahy věrnosti, vycházející z blízkovýchodní tradice, je nepravděpodobné, že by tento způsob byl v raně císařském Římě znám.

svolení Octaviana Augusta. Nakonec jsem úřadem pověřil všechny tři a zemi rozdělil rovným dílem mezi ně. Vy jim buďte nápomocni proti jejich nepřátelům, nepodporujte však jednoho v boji proti druhému. Postřehnete-li mezi nimi nenávist, snažte se, jak jen budete moci, ji utišit. Tehdy mu v Jeruzalémě přísahali a uzavřeli s ním v této věci smlouvu, načež se každý navrátil do svého domova.

Nenávist Antipatrova ke královým dalším dvěma synům však nepominula. Báł se jich totiž, neboť pocházeli z rodu Hasmonejců a spříznění byli s mocnými králi. Antipatros pak platil zvědy a pomlouvače, kteří králi namluvili, že synové Mariammé jej chtějí zabít. A tak se do hádky vložila i Šulamit, jež měla mnohem větší moc a nedělala nic, než co se jí samé zlíbilo, a také králův bratr Ferórás. Ten jí řekl: „Synové Mariammé vědí, že to na tvůj popud byla jejich matka zabita. A podaří-li se jim zabít krále, tebe, Šulamit, pak rozřežou úd po údu.“ Jakmile se chlapani o tom doslechli, odebrali se ke králi a přísahali, že mu nechtějí ublížit, s pláčem jej prosili o slitování, až jim král uvěřil.

Antipatra to velmi popudilo, podplatil tedy lživé svědky, kteří prohlásili, že viděli králova syna Alexandra jedné noci stát s taseným mečem v ruce před královým palácem s úmyslem zabít Antipatra. Zaplatil i některým mladíkům z králova služebnictva, kteří pak tvrdili, že jim Alexandr nabízel veliké dary, aby se s ním dopustili smilstva,³⁸⁸ což však oni odmítli. Král se velmi rozzuřil, až celý vřel zlobou a rozkázal zatknout je, vsadit do vězení, spoutat železnými okovy a zabít mnoho Alexandrových služebníků a těch, kdož se vzpírají jeho moci. Tak se i stalo.

Alexandr poslal dopis svému tchánu Archeláovi³⁸⁹ a žádal jej, aby přišel za jeho otcem Héródem do Jeruzaléma. Tento Archeláos byl člověk výřečný a rozvážný. Když přicházel do Jeruzaléma, Héródés se velice zaradoval (45) a tázal se, proč k němu přišel. „Slyšel jsem, že tvůj syn Alexandr, můj zet', ti usiloval o život. Ale není přece možné, že by o tom jeho žena, má dcera, věděla a neřekla ti to! Nenávidím ji a její úklady, vím však, že ty ji z úcty ke mně nezabiješ. Přišel jsem proto za tebou, abychom je zabili společně – ty svého syna a já svou dceru. Je lepší, zemřou-li oni, než kdybychom zemřeli my.“

Jakmile Héródés uslyšel jeho slova, uvěřil v jeho náklonnost a velice se zaradoval. Když si pak byl Archeláos jist, že mu Héródés věří, opět jej oslovil: „Nejdříve však tu věc musíme dobře prozkoumat a ověřit, vždyť lživých svědků a lidí proradných je na světě mnoho. Nechceme

³⁸⁸ לשכב במשכב זכור; termín, označující nepovolený homosexuální styk, viz babylónský Talmud, Brachot 43.

³⁸⁹ Archeláos III., král kappadocký (vl. 36 př. n. l. – 17 n. l.).

přece, budou-li o tom pochybnosti, prolít nevinnou krev.“³⁹⁰ Archeláos totiž věděl, že Héródés popřává sluchu pomluvám a že proto jeho dům postihlo všechno to zlo. Héródovi se jeho slova velmi zamlouvala.

Jedním z těch, kdož královy syny pomlouvali, tím, kdo stál v jejich čele, byl jeho bratr Ferórás. Král však byl celým srdcem oddán Archeláovi, králi kappadockému. Ten, když si byl jist jeho přátelstvím, opět mu začal domlouvat: „Již jsi zestárl, tvé dny se nachýlily. Ti pomlouvači tě zcela ovládli a svou lživostí způsobili, že ses na synech dopustil všeho toho zla.“ Když se o tomto rozhovoru doslechl Ferórás, byl jat strachem, neboť věděl, že král je vrtkavý. Vypravil se proto za Archeláem, aby si prosbami zachránil život. Archeláos mu řekl: „Máš-li v úmyslu kát se ze za své hříchy, běž, vrhni se mu k nohám a vyznej, že jsi o jeho synech lhal. Zaručuji, že tobě i svým synům odpustí.“ Ferórás se řídil jeho slovy, vše přiznal. Archeláos pak krále žádal, aby Ferórovi odpustil a aby též sňal okovy svých mladých synů a propustil je z vězení. Král mu vyhověl a nařídil, aby se tak stalo. Mladíci přišli ke králi, vrhli se mu k nohám a král, jat lítostí, je objímal a líbal. Velice se radoval, že Archeláos za ním pod příznivou hvězdou přišel, a poslal mu darem sedmdesát liber zlata a mnoho drahých kamenů a souložnic.

Antipatros však opět začal platit pomlouvače a jménem králových synů poslal lživý dopis jednomu z vojevůdců, v němž stálo, že proti králi strojí vražedné úklady. Několika takovými činy opět posílil nepřátelství mezi nimi a jejich otcem, až je král znovu nechal spoutat pevnými okovy.

Antipatros si získal srdce králových knížat i služebníků. Ti podplatili králova holiče, jenž lživě dosvědčil, že Alexandr jej žádal, aby králi břitvou podřezal hrdlo. Když to král slyšel, propadl zoufalství a řekl: „Z toho, co se doslýchám, mne omrzelo žít. Jedinou správnou věcí, kterou nyní mohu učinit, je usmrtit člověka, jenž má toto na svědomí.“ Přikázal tedy, aby byl holič usmrcen. Pak předvedli i jeho syny a oba pověsili. Tak prolil jejich nevinnou krev. Antipatros se zaradoval a měl za to, že vládu má již ve svých rukou. Nevěděl však, že vyšší hlídá vysokého.³⁹¹

Alexandr měl dva syny, Tigrana³⁹² a Aristobúla. Aristobúlos měl syny tři, Héróda³⁹³, Agrippu³⁹⁴ a Alexandra. Když se král navrátil do Jeruzaléma – v době, kdy byli pověšeni jeho

³⁹⁰ V pražském tisku chybně uvedeno םא namísto םב.

³⁹¹ Kaz 5,7

³⁹² תיגרון

³⁹³ Héródés Chalkidský (zemř. 48 n. l.), místodržící Chalkidy, otec Agrippy II.

synové, byl totiž v Samaří – povolal k sobě syny svých synů a jat lítostí je objímal a líbal. On i všichni jeho služebníci hořce plakali a on litoval hrozného zla, které napáchal.

Když pak dny truchlení pak pominuly, král povolal všechna knížata Izraele a oslovil je: „Jsem již starý, zešedivěl jsem a neznám den své smrti.³⁹⁵ Před sebou vidím tyto chlapce, pro svůj nesmírný zármutek jim však nemohu pohlédnout do očí. Když jsem je spatřil, opět jsem si vzpomněl, jak hrozného zla a hříchu jsem se v zuřivosti dopustil na jejich otcích. Nyní jim chci určit poručníka, který jim bude otcem a po celý život jim bude ze všech sil pomáhat. Všechnen lid mu odpověděl: „Dobře jsi promluvil.“ Svému bratru Ferórovi pak řekl: „Poručníkem budeš ty a tvoji dceru si vezme Alexandrův syn Tigranés za manželku.“ Svému synu Antipatrovi pak nařídil oženit se s dcerou Héróda, syna Aristobúlova. Poté se v králově přítomnosti konaly zasnubní slavnosti.

ANTIPATROS MARNĚ UKLÁDÁ HÉRÓDOVI O ŽIVOT

Když Antipatros poznal lásku, kterou král chová ke svým vnukům, zoufal si, neboť dědem Tigrana, syna Alexandrova, byl Archeláos, (46) mocný král kappadocký. Proto padl Antipatros králi k nohám ve snaze jeho lásku k vnukům zvrátit a omezit volnost, kterou jim dal. Neuspěl však, pročež se rozhodl uzavřít smlouvu s královým bratrem Ferórem. Jej žádal, aby zrušil svou smlouvu s Héródem a Tigranem. Ferórás tedy odešel za králem, vetřel se do jeho přízně a překazil sňatek. Tak se Ferórás a Antipatros, králův bratr a syn a následník, sblížili a dnem i nocí spolu jedli, pili a zosnovali úklady.

Nakonec se král o všem dozvěděl a propadl strachu. Proto nařídil, že jeho bratr Ferórás mu už nesmí na oči. Svého syna Antipatra pak poslal k Octavianu Augustovi, aby zabezpečil jeho vládu a udržel mír. Sám Héródés jít nemohl, byl již velmi stár.

Cestou do Říma se Antipatros zastavil v Egyptě, neboť chtěl onu zemi ještě před smrtí svého strýce Feróra spatřit. Potloukal se po egyptských tržištích, až natrefil na jistého kramáře, který držel v ruce malou zavřenou a zapečetěnou lahvičku. Ten kramář se rozkřikoval: „Kdopak chce to, co by si ani za veliké peníze jinde nekoupil?“ Antipatra jeho slova zaujala, i optal se jej: „Co je v té lahvičce?“ Kramář mu ji za vysokou cenu prodal, Antipatros však neviděl, co je uvnitř. On mu ale pošeptal, že je to jed, který usmrcuje okamžitě. Antipatros tedy tuto

³⁹⁴ Héródés Agrippa, též Agrippa I. (10 př. n. l. – 44 n. l.), po smrti svého otce vychován v Římě, králem od r. 37.

³⁹⁵ Srov. Gen 27,2; 1 Sam 12,2.

lahvičku koupil a poslal ji Ferórovi s pokynem, aby ji schoval, dokud se on sám nevrátí z Říma.

Mezitím však Ferórás zemřel a lahvičku pak opatrovala jeho žena. Když se pak Antipatros z Říma vrátil, dal se s Ferórovou ženou do hádky, protože mu řekla: „Ty můžeš za to, že Ferórás nesměl králi na oči po celou tu dobu, dokud zármutkem nezahynul!“

Antipatros pak opět začal pomlouvát a rozněcovat spory a popouzet krále proti ní. Podplatil jednoho kleštěnce, který se odebral ke králi, řka: „Králi, můj pane, tvůj bratr Ferórás, na nějž ses rozhněval a nedovolil mu spatřit svou tvář, dal své ženě smrtící jed a přikázal jí, aby tě otráвила.“ Král se na kleštěnce rozhněval a řekl mu: „Už jsem nechal po onom strašlivém jedu, o němž všichni v mém domě rozhlašují, že mne s ním chce otrávit, pátrat, ale nezjistilo se, zda je na celé věci něco pravdy. Vždyť já už jsem nadarmo zabil svou manželku Mariammé, svého tchána Alexandra i své dva syny!“ Když Antipatros slyšel, že král kleštěnci neuvěřil, požádal jej, aby ho opět vyslal k Octavianu Augustovi. Báł se totiž krále, protože ona lahvička s jedem i jeho vlastnoruční dopis, s nímž ji poslal, byly dosud ukryty v domě ženy Ferórovy. Měl předtím v úmyslu otrávit královy vnuky, avšak kdo kope jámu, spadne do ní.³⁹⁶

Antipatros tedy krále přemlouval, aby jej vyslal k Octavianu Augustovi. Poté, co odešel, se však král rozhodl ověřit kleštěncova slova. Nechal předstoupit všechny Ferórovy služebníky a vyptal se jich, zda vědí nebo někdy něco zaslechli o tom, že by měl v úmyslu vztáhnout naň ruku. Všichni přísahali, že o ničem takovém nikdy neslyšeli. A přesto, že je pak nechal zbičovat, neřekli mu ani slovo. Některé z nich pak zahubil, jiné nechal mučít nejrůznějšími způsoby. Některým nechal vytrhat všechny zuby a nechal zbičovat i jednu děvečku, jež sloužila na Ferórově dvoře. Ta, ztrýzněna bičováním, ani nemohla stát a jen naříkala: „Svatý, budiž požehnán, se za mě pomstí Dóridé,³⁹⁷ králově ženě a Antipatrově matce. Ta za vše může!“ Když král slyšel její slova, přikázal, aby ji pustili a ona mu vše pověděla.

Řekla mu tedy toto: „Antipatrova matka pořádala pro tvého bratra Feróra a svého syna každý den hostinu. Jedli, pili a přitom se smluvili, že tě otráví, až bude Anitpatros u Octaviana Augusta. Říkali si totiž: ‚Nepřipravíme-li ho o život, zabije on nás, tak jako vyvraždil celou svou rodinu. Nadto velmi miluje děti svých zabitých synů, kteří den za dnem rostou. Možná se dokonce rozhodne předat vládu jednomu z nich.‘ Tvůj syn Antipatros pak říkal tvému bratru, že mu král dává najevo lásku, on mu však nevěřil. ‚Vždyť mi dal sto liber zlata, což si ani

³⁹⁶ Kaz 10,8

³⁹⁷ Uvedeno v chybné transkripci רוסתים.

nezasloužím!“ z jejích slov král poznal, že je to pravda, neboť oněch sto liber zlata Antipatrovi vskutku potají daroval. Služka mu dále řekla: „Ta lahvička smrtícího jedu, kterou tvůj syn poslal z Egypta, je opravdu ve Ferórově domě.“

Král tedy poslal pro Ferórovu ženu se vzkazem: (47) „Bez meškání vezmi tu lahvičku s jedem a přijď za mnou!“ Když spatřila přícházet královy kleštěnce, zděsila se a vyběhla na střechu, z níž se vrhla dolů. Chtěla se zabít a tak se zachránit před králem a jeho mučením. Navzdory tomu však nezemřela a královi poslové se jí chopili a na lůžku ji odnesli před krále. Řekla mu, že jeho syn Antipatros se smluvil s jeho bratrem, že jej otráví, že v Egyptě koupil onen jed, který poslal Ferórovi, a potom že odešel k Octavianu Augustovi, že však v den své smrti Ferórás všeho litoval, zakázal jí krále zabít a jed předat Antipatrovi. Naopak jí nařídil vylít jed na zem. Říkala, že jeho rozkaz vykonala a jed skutečně vylila. v lahvičce trochu jedu nechala, bála se totiž dne, jako je tento. Král jí pak vyzval, aby mu lahvičku vydala. Vskutku v ní byl zbytek jedu, král proto uvěřil jejím slovům, odpustil jí a povolal k ní lékaře. Ti ji uzdravili a ona zůstala naživu.

Poté poslal král Antipatrovi tento dopis: „Bez meškání přijď! Velmi jsem zestárl, jsem nemocen a den své smrti neznám.“³⁹⁸ v Římě měl král ještě dva další syny, Archeláa³⁹⁹ a Filipa.⁴⁰⁰ V Antipatrově dopise otci stálo: „Tví dva synové Tě pomlouvali před Octavianem Augustem.“ Král mu odpověděl: „Rychle přijď a přiveď je s sebou. Naložíme s nimi, jak ty uznáš za vhodné.“ Než se tento dopis k Antipatrovi dostal, uplynulo však sedm měsíců. Tehdy přispěchali otcovi poslové a spěšně se s ním vydali, do země judské, i když již uběhla taková doba. Když dorazili do Kaisareie, dozvěděl se Antipatros, že otec vyhnal jeho matku z paláce. Nevěděl, proč ji nenávidí, přesto se však roztrásl strachy a chtěl se vrátit. Služebníci, kteří jej doprovázeli, však toužili po domově a dětech. Dali mu tuto radu: „Vrátíš-li se, slova tvých nepřátel se stanou pravdou. Půjdeš-li však za otcem, jenž tě celým srdcem miluje, zvítězíš nad nimi a ty, kteří tě sužují, přemůžeš.“ Poslechl je a šel do Jeruzaléma. Nikdo mu však nevyšel v ústrety, nikdo jej nepozdravil, vždyť jej všechen lid nenáviděl pro jeho lži, pomluvy a zločinné úklady. Také se báli krále.

³⁹⁸ Srov. pozn. 395.

³⁹⁹ Héródés Archeláos (23 př. n. l. – cca 18 n. l.), starší syn Héróda a jeho čtvrté ženy Malthaké, podle Héródovy poslední vůle měl být dědicem královského titulu, jenž mu však udělen nebyl; Archeláos byl správcem nejvýznamnějších oblastí země Izraele – Judska, Samaří a Idumeje; pro své despotické způsoby krajně nepopulární, sesazen císařem Augustem r. 6 n. l., jeho území nadále přímo spravováno římským prefektem.

⁴⁰⁰ V amsterdamském tisku uvedeno פולימוס, v pražském פלימוס; Héródés Filippos (cca 27 př. n. l. – 33/34 n. l.), syn Héróda a jeho třetí ženy Mariammé II., po otcově smrti správce části území na severu židovského státu.

Do paláce vstoupil se srdcem plným strachu. Klesl před králem, ten však odvrátil tvář, neboť se na něj nemohl dívat. Antipatros tedy odešel do svého domu zarmoucen a zahanben. Matka mu pověděla, že odhalila tajemství lahvičky jedu a že král se na něj hněvá. Jeho strach a hrůza tak ještě vzrostly. Nazítří král nařídil všem knížatům Izraele shromáždit se, že před nimi bude soudit Antipatra. Líčil jim pak jeho lži a prchlivost i to, jak jej svedl k zabití vlastních synů, kteří pocházeli z rodu královského a byli spravedlivější a lepší než on. Pak propukl král v nářek pro svou ženu Mariammé, kterou zabil, aniž by se čím provinila, i pro její dva syny. Jeho nářek byl slyšet do daleka.

Poté však Antipatros pozdvihl hlavu a úlisnými rty⁴⁰¹ začal pronášet lživá slova. Nepřestal pak otce prosit o smíření. Nebylo smírlivých a kajících slov, která by nebyl pronesl, až všechna knížata jala lítost a všichni s výjimkou králova písaře Nikoláa,⁴⁰² jenž miloval královy usmrčené syny, plakali nad jeho těžkostmi. Nikoláos však všem, kdož naříkali, spílal, a ze všech sil volal po krutém trestu pro Antipatra. „Aristobúle a Alexandře, nevinné oběti, pozvedněte hlavu a vizte toho krvavého zločince! Vězí až po krk ve vraždách, které spáchal, teď však jeho nohy uvízly v síti a váš Stvořitel vás pomstí, potrestá jej za vaši krev v den soudu, neboť den soudu bude soumrakem všeho zla!“ Král, planoucí hněvem, rozkázal přivést z vězení muže, odsouzeného k smrti. Přivedli jej a dali mu napít trochu jedu, který zůstal ve sklenici, a on okamžitě zemřel. Král ihned rozkázal, aby byl Antipatros spoután pevnými okovy.

HÉRÓDOVA NEMOC A SMRT

Ve čtyřicátém roce své vlády, ve věku sedmdesáti let, král Héródés onemocněl a nemohl se uzdravit, léku pro něj nebylo. Žádný z jeho lékařů nebyl s to jej upokojit, protože jeho choroba mu zatemnila mysl. v předtuše zla, které nastává pro něj i pro jeho rodinu, křičel: „Běda tomu, kdo nezanechal dědice svému království! Není, kdo by kráčel před jeho márami!“ Volal pak jménem svou ženu Mariammé i její dva syny a přitom stále a ustavičně naříkal a plakal.

Jednoho dne, když jeho nemoc zesílila, nařídil, aby mu přinesli sladké jablko, že mu snad udělá dobře. Přinesli mu je, král pak požádal o nůž, aby mohl jablko nakrájet, a když jej donesli, král sebral síly a vstal. (48) Podpíraje se levou rukou, pozvedl pravici s nožem a vrazil si ho do břicha. Viděl totiž, že jeho život přináší jen útrapy a soužení. Služebníci ihned jeho ruku

⁴⁰¹ Ž 12,3

⁴⁰² Taková je zřejmě správná identifikace transkripce גירליאוס.

popadli a nepustili. Tehdy se všichni hořce rozplakali. Jejich hlas byl z paláce slyšet po celickém městě. Proto si všichni řekli: „Král je mrtev!“

To vše bylo slyšet i ve vězení. Antipatros se zeptal, co ten hluk znamená. Odpověděli, že král je mrtev. Antipatros se velice zaradoval a žalářníkovi rozkázal: „Sundej mi okovy! Půjdu do paláce a dobře se ti odměním.“ Žalářník odvětil: „Bojím se, je totiž možné, že král je dosud naživu. Půjdu vyzvědět, jak je tomu ve skutečnosti, a pak se za tebou vrátím.“ Antipatros se na žalářníka tak rozvzteklil, až propukl v nářek.

Mezitím se žalářník procházel před královským palácem. Když to králi řekli, zavolal si jej a zeptal se: „Jak se Antipatros choval, když uslyšel nářek nad mou smrtí?“ Odpověděl, že se velice radoval, pak že však, když mu odmítl sejmout okovy, plakal.

Král zaúpěl a pravil knížatům: „Vidíte, jak mne nenávidí? A to je ve vězení! Kdyby byl tu, jistě by mi ještě pomohl zabít se. Ne jako mí sluhové, kteří mi rychle sebrali nůž. Jako že živ je Hospodin, Bůh Izraele, nikdy se nedočká splnění té naděje, kterou chová!“ Tak se stalo, že král přikázal, aby byl zabit. Nebylo nikoho, kdo by jej žádal, aby Antipatra ušetřil, vždyť všichni se z jeho pádu radovali. Žalářník pak na králův rozkaz vyvedl Antipatra na ulici, kde mu bez milosti setli hlavu. Jeho mrtvolu poručil pohřbít nikoli v Jeruzalémě, ale v Hyrkaneiu.⁴⁰³ Tak se i stalo. Když se lidé od Antipatrova hrobu vrátili, svolal král všechna knížata Izraele, sebral síly a posadil se na loži. Poslal pro svého syna Archeláa, vztáhl k němu ruce a jmenoval jej králem Izraele. Tu všichni zvolali „At' žije král! At' žije král!“

Poté, co nechal zabít svého syna Antipatra, žil král ještě osm dní, načež zemřel. Nad Izraelem vládl čtyřicet let. Byl hrdinným vojevůdcem, mužem chytrým, výřečným a pohledným a Hospodin byl s ním. Byl příznivcem mudrců Šamaje a Hilela,⁴⁰⁴ jež vždy podporoval. Byl největším boháčem z králů v době druhého Chrámu. Těž dobročinnosti se věnoval více než všichni dřívější králové. Rozděloval bohaté dary, vždyť stříbro a zlato pro něj byly obyčejným kamením. Izrael ochránil ode všech útrap. Budova Chrámu, kterou vystavěl, předčila Chrám, jenž vystavěl král Šalomoun. Zatížil však Izrael nesmírnými daněmi, popřával sluchu pomluvám, byl povahy vrtkavé a proléval krev nevinných ubožáků.

⁴⁰³ Takto uvádí místo Antipatrova pohřbu Iosephus (*BI* I,664), Rabadova transkripce ט'ק'נא je značně zkomolená.

⁴⁰⁴ Učenci, stojící v době přelomu letopočtu v čele Sanhedrinu, představitelé dvou vzájemně v mnohém polemizujících halachických škol; patří k nejvlivnějším osobnostem éry takzvaných *zugot*, párů (viz *EJ* III, 530 - 533).

VLÁDA ARCHELÁOVA A ANTIPOVA

Po něm vládl jeho syn Archeláos.⁴⁰⁵ Před smrtí král Héródés rozkázal, aby jej pohřbili v pevnosti Herodeion,⁴⁰⁶ vzdálené dva a půl dne cesty od Jeruzaléma. Uložili jej na pozlacené lůžko, vykládané drahými kameny. I poduška, na níž spočíval, byla zdobena zlatem a drahokamy. Přes hlavu měl drahokamy vykládaný závoj, na němž byla posazena královská koruna. Podpíral se levicí a v pravici měl královské žezlo. Lůžko bylo potaženo prostěradlem, vykládaným křišťálem a velikým množstvím safírů. Všichni vojáci, kteří krále obklopovali, byli v plné zbroji, v rukou tasené meče a na hlavách přilbice, jako by byla válka. Za nimi kráčel králův syn, nový vladař Archeláos, a za ním všechen lid Izraele. Lůžko obklopovalo padesát Héródových služebníků, každý s pozlacenou kadidelnicí, v níž pálili veliké množství vonných bylin. Každý, kdo lůžko míjel, naň házel nejvzácnější balzámy.⁴⁰⁷ Lůžko na ramenu nesli nejmocnější mužové Izraele, kráčející v důstojném poklidu, až dospěli k Herodiū, a tam jej s velkou důstojností pohřbili. Žádný jiný král takto pohřben nebyl.

Když byl pohřben, shromáždili se všichni, kdož krále nenáviděli, neboť je utiskoval, až si po celou dobu jeho vládu z duše zoufali. Říkali si: „Dlouho jsme čekali na smrt Héróda, jenž proléval naši krev, stále zesiloval svůj útlak a zatížil nás tak velikými daněmi, že nám nezůstalo ani holé živobytí! Teď však vládne jeho syn Archeláos a je ještě horší než byl on!“ Radili se spolu a upnuli své naděje k Antipatrovi, synu (49) královny sestry Šulamit, jenž pocházel z hasmonejského rodu. Jeho lidé se vypravili k Octavianu Augustovi s žádostí, aby králem jmenoval namísto Archeláa Antipatra, on je však nevyslyšel a potvrdil, že vláda náleží Archeláovi.

Archeláos pak konal to, co je v očích Hospodinových zlé. Oženil se se ženou vlastního bratra Alexandra, ač s ním již měla syny,⁴⁰⁸ a konal i jiné hrozné skutky. Jedné noci v devátém roce jeho vlády se Archeláovi zdál sen.⁴⁰⁹ V něm viděl na jediném stvolu devět krásných plných klasů, k nimž přistoupil jeden veliký býk a všechny najednou snědl. Takový to byl sen, jenž Archeláa velmi vyděsil. Zavolał si jednoho z mudrců Izraele, jemuž sen vyprávěl. On mu pak pověděl tento výklad: „Devět zdravých a plných klasů, to je devět let tvé vlády. A onen veliký

⁴⁰⁵ Rabad zde pomíjí fakt, že oficiálně Archeláos v rozporu s přáním Héróda Velikého králem provolán nebyl.

⁴⁰⁶ ארודיון

⁴⁰⁷ Ex 30,23

⁴⁰⁸ Čímž překročil židovské náboženské právo, které povoluje sňatek s manželkou zesnulého bratra, jen je-li bezdětná (levirátní manželství), viz Dt 25,5 – 6.

⁴⁰⁹ Archeláův sen je zjevnou parafrází snů faraónových z cyklu vyprávění o Josefovi (Gn 41).

býk, to je velký král Octavianus Augustus. Tohoto roku budeš zbaven vlády, protože jsi pohrdl slovem Hospodinovým a vzal sis za manželku ženu vlastního bratra. Archeláos pak nemluvil s nikým v dobrém ani ve zlém, až po pěti dnech přitáhl proti Jeruzalému Octavianus Augustus. Archeláos vytáhl proti němu, byl však zajat, spoután okovy a zbaven vlády nad Izraelem. Králem namísto něj pak Octavianus Augustus jmenoval jeho bratra Antipu,⁴¹⁰ jenž přijal jméno Héródés. Poté se Octavianus Augustus navrátil do Říma.

Za vlády Antipovy v Římě zemřel král králů Octavianus Augustus v šestapadesátém roce⁴¹¹ svého panování. Po něm vládl Tiberius Caesar.

Též Antipas byl hříšníkem a počínal si ohavněji než všichni, kdož byli před ním. Vzal si za manželku ženu svého bratra Filippa, přestože již porodila děti. Velekněze rabiho Jochanana, který mu tuto zvrácenost vytkl, Antipas zabil. Tiberius, král římský, proti němu vytáhl do boje, Antipas se s ním tedy střetl, byl však zajat a v okovech poslán do země Sefarad, kde zemřel. Též svržený král Archeláos za vlády Tiberiovy zemřel.

VLÁDA AGRIPPOVA A SÍLÍCÍ ŘÍMSKÝ ÚTLAK

Novým králem Tiberius jmenoval Agrippu,⁴¹² syna Aristobúla, jehož nechal jeho bratr Héródés zabít. Antipova vláda nad Izraelem trvala jedenáct let. Za vlády krále Agrippy pak Tiberius Caesar zemřel. Po něm vládl Gaius, jenž se sám prohlásil za boha a nikomu ve své říši nedovolil sloužit bohu jinému. Jeho vláda však neměla dlouhého trvání, jeho síly nevydržely a on zemřel. Po něm vládl Claudius. Po jeho smrti vládl císař Nero. Vláda Agrippy, krále Izraele, trvala třiadvacet let.

Během jeho vlády zesílil útlak, jímž Nero sužoval Izrael, nad nímž ustanovil coby místodržící tři ukrutníky. Ti jim neponechali ani holé živobytí a mučili je nejrůznějšími způsoby za to, že se vzpírali římské nadvládě a bouřili proti císaři Neronovi, snažíce se z jeho moci vymanit.

⁴¹⁰ Héródés Antipas (20 př. n. l. – 39 n. l.), mladší syn Héróda Velikého a Malthaké, správce Galileje; označit jej za Archeláova nástupce není přesné, protože ani on nebyl králem oficiálně jmenován; přesto však byl v souladu se svými pravomocemi vnímán jako hlavní představitel židovského státu; sesazen císařem Caligulou r. 37.

⁴¹¹ Uváděná historická a životopisná fakta, často značně nepřesná, týkající se římských císařů (včetně mnohdy značně zkomolených podob jejich jmen), v tomto spisu vesměs souhlasí s údaji v *ZDR*.

⁴¹² Mínen Agrippa I., jenž pod svou správou sjednotil celé území říše Héróda Velikého a jemuž Řím po sesazení Antipy přiznal titul „Rex Iudaeorum;“ Rabad jej ztotožňuje s jeho synem a nástupcem Agrippou II. (27/28 – 92/93 n. l.) a v *MBŠ* se tedy vyskytuje jediný král Agrippa; Agrippa II. nebyl oficiálně jmenován nástupcem svého otce, jehož říše se stala součástí římské provincie Syria, v několika fázích mu však byly přiznány významné pravomoci ve správě vnitřních záležitostí této provincie i přímá vláda nad částmi území; o moc přišel v souvislosti s událostmi první římsko – židovské války a pádem Jeruzaléma.

Nero pak pověřil správou Jeruzaléma muže jménem Florus. Ten proléval krev Izraele, trýznil mladé dívky a odíral bohaté hospodáře, jež nechával věšet na hradbách Chrámu, poblíž svého sídla. Jednoho dne k němu přišla sestra krále Agrippy a snažně se za Izrael přimlouvala, on však její prosbou pohrdl a nevyslyšel ji. Když se začala modlit k Hospodinu, hanobil její modlitbu a vysmál se jí. Byl u toho jeden mladý voják jménem Eleazar, syn Ananjův, jehož otec byl veleknězem. Ten vyšel na nádvoří domu Hospodina a zatroubil na šofar. Tu se shromáždilo veškeré vojsko a mladíci izraelští, aby povstali proti Římanům. Bojovali s nimi a zasadili jim těžkou ránu. Velitel města pak osamocen uprchl do Egypta. Cestou potkal krále Agrippu, vracějícího se z Říma od císaře Nerona. Jemu vyprávěl vše, co se mu s Židy přihodilo.

Král Agrippa přišel do Jeruzaléma a povolal k sobě do Chrámu všechny Židy, jimž pak vylíčil vojenskou sílu Římanů a hrůzovládu, kterou uvalili na všechny národy, které si podmanili, takže z nich často nezůstal nikdo naživu.⁴¹³ Snažně je tedy prosil, aby Římany nedráždili a nepřivedli tak zbytek Izraele k záhubě. Propukl pak v hlasitý nárek, k němuž se přidali všichni starší a předáci Izraele i velekněz Ananja. Jeho syn Eleazar a mladíci, kteří byli s ním, však na ně nedbali a nepopřáli jim sluchu. Zajali pak dva římské zmocněnce, mocné mezi knížaty Neronovými, kteří přišli z Říma s Agrippou. Zabili je i všechny, kdož přišli s nimi. Když to starší Izraele spatřili, spolu se všemi mudrci a zbožnými muži uprchli z Jeruzaléma. Báli se totiž Nerona a krutosti Římanů, a proto se uchýlili na horu Sidón. Když se Eleazar a rozvratníci Izraele, kteří byli s ním, dozvěděli, že největší mužové Izraele uprchli (50) a kde jsou, vytáhli do boje proti nim a velmi mnoho jich pobili.

Král Agrippa vyslal starším na pomoc šest tisíc vojáků pod vedením dvou velitelů. Podpořili je v boji proti vzbouřencům, jimž zasadili těžkou ránu. Ti z nich, kteří zůstali naživu, pak odtáhli na Jeruzalém. Tehdy propukla válka mezi Eleazarem, synem Ananjovým, a jeho povstalci a králem Agrippou, jeho vojskem, knížaty a staršími lidu.

Povstalci nad vojskem krále a knížat Izraele s převahou zvítězili, načež král a všichni významní obyvatelé Jeruzaléma z města uprchli. Vzbouřenci vypálili králův palác, vyloupili pokladnice a vše, co nahromadili jejich předkové. Vyplenili též palác královny sestry Beréniké,⁴¹⁴ zmocnili se všech králových knih a uměleckých předmětů a království zcela rozvrátili.

⁴¹³ Toto expresivní líčení zcela neodpovídá historické realitě, dobová strategická realita římského impéria na principu genocidy založena nebyla.

⁴¹⁴ ברונקי

Za oněch dnů se Římané po celé své říši shlukovali a pobíjeli Židy, kteří v jejich zemích sídlili. Jen v Damašku zabili asi deset tisíc Izraelitů. Podobně tomu bylo i v Kaisarei a ve všech zemích, jimž Nero vládl. Když se Eleazar, syn Ananjův, doslechl, jak v Damašku s Židy naložili, rychle se tam vypravili a města se zmocnili. Každého, kdo byl ve městě, mladíky i starce, ženy i děti, pobili a naživu nenechali ani jediného. Tak si počínali i ve všech městech aramejských, kde vraždili Izraelce. Vrhli se na ně jako medvěd zbavený mládřat,⁴¹⁵ pobili je a jejich vesnice vypálili. Když se pak s velikou kořistí vraceli, přišli do Skythopole,⁴¹⁶ opevněného města, v němž byla veliká židovská obec, k níž patřil bojovník jménem Šimon. Většinu obce tvořili levité. Šimon vytáhl na pomoc Aramejcům do boje proti nim a Eleazarův útok na město odvrátil.

Aramejci v onom městě uvažovali takto: „Hle, proti nám táhne vojsko Izraele a Izraelité, jejich bratři, sídlí i mezi námi! Začne-li válka, jistě se přidají k těm, kteří nás nenávidí.“ Proto Židy, mezi nimi i Šimona, ze Skythopole ihned vyhnali i s ženami, dětmi a veškerým majetkem. Onen Šimon, muž krvelačný, však prolil krev mnoha Izraelců, aby se Aramejcům zavděčil. Skythopolská židovská obec byla veliká, když však všichni vojáci a válečníci z města odešli, zůstala tam jen chudina. Tehdy se Aramejci shromáždili a všechny je povraždili. Zabili asi tři tisíce lidí. Pak vytáhli za Šimonem a jeho vojskem. Šimon je takto oslovil: „Slyšte mne, vojáci aramejšť! Neoplácíte mi, jak si zasloužím. Vždyť já jsem zabil mnoho Izraelců, jen abych se vám zavděčil! Zahnal jsem od vás Eleazara a jeho vojsko, a vy se mnou teď jednáte takto. Sám tedy vynesu nad svou duší rozsudek!“ Pak rozběsněn popadl svého staříckého otce Šaula a utřal mu hlavu. Stejně naložil i se svou ženou a syny a sám pak nalehl na meč a zabil se. Všichni, kteří byli s ním, se pak dali na útěk, Aramejci je však pobili.

CESTIOVO TAŽENÍ PROTI JERUZALÉMU A JEHO PORÁŽKA

Když král Agrippa uslyšel o všem, co vzbouřenci napáchali, že vypálili jeho palác a vyplenili pokladnu, odešel do Říma za Neronem a vypověděl mu vše, co jej potkalo. Nero pak poslal dopis Cestiovi,⁴¹⁷ svému místodržícímu s zemi aramejské, s pokynem, aby Agrippovi přispěl na pomoc. Cestius tedy vytáhl v čele vojska početného jako písek na břehu mořském a obsadil všechna města izraelská i okraj území, jež patřovalo kmeni Zabulón. Pobil tam osm tisíc čtyři sta Izraelců a poté dorazil do Kaisareie a Sepfóridy a obyvatele těchto měst, i ženy a děti, vyvraždil, naživu nenechal nikoho. Měl v úmyslu dojít až do Jeruzaléma, Agrippa jej však

⁴¹⁵ Př 17,12

⁴¹⁶ שתיפול

⁴¹⁷ כסתיאו

prosil, aby tam nejprve vyslal poselstvo, které bude vyjednávat v míru. Poslal tedy k Eleazarovi muže, aby mu vylíčili sílu Cestiova vojska. Eleazar je však nevyslechl a svým lidem nařídil, aby posly zabili.

Cestius se o tom dozvěděl a ihned odtáhl oblehnout Jeruzalém. Proti němu vyšel Eleazar a ostatní vzbouřenci. Strhla se bitva, v níž byl Eleazar poražen. Vrátil se proto do města, které se pak na tři dny octlo v obležení. Čtvrtého dne otevřeli městské brány, vyřítili se proti nepříteli a najednou pobili tisíc jezdců a pět tisíc pěších vojáků. Římané se zděsili a stáhli se. Vybraným pěšákům nařídili založit v noci na mnoha místech požár a dát troubit na trouby.⁴¹⁸ Cestius a Agrippa prchali celou noc, během níž urazili stejnou vzdálenost, jako jindy za tři dny. Za ranního rozbřesku pak uprchli i ti, kteří založili požár a troubili na šofary. Eleazar a vzbouřenci viděli, že (51) Římané se dali a útěk, a jali se je pronásledovat. Všude po cestě viděli oděvy, jež tam Římané ve spěchu zanechali. Neohlíželi se však na kořist a pronásledovali je, dokud je nedostihli. U Kaisareie jim pak uštedřili těžkou porážku.

VEASPASIANUS A TITUS VYSLÁNI DO BOJE PROTI ŽIDŮM

Nero se o tom dozvěděl a propadl úzkosti. Radil se tedy, jak s Izraelem naložit. Tehdy přišel posel a oznámil mu, že se proti němu vzbouřili Peršané. Zmocnily se jej obavy z tolika válek, jimž musel čelit. Tiše stál, zachvácen smrtelnou hrůzou a zármutkem, když tu k němu přišel jeho pobočník Vespasianus se zprávou, že si podmanil všechny země západu, zemi Aškenáz,⁴¹⁹ zemi skotskou,⁴²⁰ i veškerou zemi Túbalovu a Tugramovu⁴²¹. Nero se nad tím velice zaradoval.

Vylíčil mu pak vše, co Židé učinili, a Vespasianus mu odpověděl: „Tihle Židé jsou zpupnější než všechny ty veliké národy, které jsem přemohl, rozdrtil na prach a předhodil tobě k nohám! Já se jim však pomstím!“ Král Nero jej tedy spolu s jeho synem Titem vyslal do země Izraele. Někteří však tvrdí, že Titus byl synem jeho sestry, jiní zase, že byl jeho synem nevlastním. Nařídil jim: „Pobijte mladíky, starce, jinochy i panny, děti a ženy povražděte, všechna jejich města vypalte a učiňte z nich pahorek sutin!“⁴²²

⁴¹⁸ V originále užito termínu שופר, Rabad zde užívá názvu tradičního rituálního nástroje ve smyslu zcela obecném.

⁴¹⁹ Uveden v židovském kontextu běžně užívaný termín ארץ אשכנז; míněna Germánie.

⁴²⁰ אשקוסיא, míněna Británie.

⁴²¹ Ztotožnění barbarských kmenů západní Evropy s biblickými potomky synů Noemových.

⁴²² Srov. Dt 13,17.

Oba, otec Vespasianus i syn Titus, tedy odešli, překročili řeku a před sebou měli zemi Izraele. Jejich vojsko se počtem podobalo písku na břehu mořském. Osvobodili pak všechny národy, které si synové Izraele podmanili a na něž uvalili daň za dnů Hasmonejců a krále Héróda. Jedině synové Ezauovi, jež král Hyrkános, první toho jména, jež se stal saduceem, nechal obřezat a obrátil k židovství, se k nim nepřidali.

Když se Izraelci o všem doslechli, rozdělili svou zemi na tři části a losem určili každé z nich správce. Těmi se stali velekněz Ananja, jeho syn Eleazar, vůdce povstalců, a kněz Josef, syn Gorionův,⁴²³ jež byl pomazán a vyslán do boje. Ten napsal rozsáhlou knihu o dějinách období druhého Chrámu a z vrcholku její koruny jsem já utrhl knihu svoji.⁴²⁴ Velekněz Ananja byl určen správcem Jeruzaléma a vládcem jeho obyvatel, jeho syn Eleazar měl ve správě zbytek Judeje až k Rudému moři a Josef, syn Gorionův, Galileu a celé území kmene Neftalí.

Vespasianus zamířil do Galileje proti Josefovi, synu Gorionovu, ten však shromáždil své síly a vybudoval po celé své zemi pevnosti a posílil jejich posádku. Všem lidu rozděloval zbraně a učil je i troubit na šofar a stavět ležení. Určil též velitele nad oddíly o tisíci, stu, padesáti a desíti mužích. Ty oslovil: „Válka proti našim nepřítelům se blíží.“ Touto řečí jim dodal síly. z celé své země pak shromáždil šedesát tisíc bojovníků, z nichž vybral šest set neohrožených mužů, sto z každých deseti tisíc, kteří necoupli před ničím. s nimi se odebral do Sýrie na místo, jež se dnes nazývá Chalav.⁴²⁵ Tam byly Agrippovy pokladnice, jichž se zmocnil. Pak se doslechl, že obyvatelé Tiberiady se proti němu vzbouřili, odešel tam tedy a město dobyl. Byl tam římský místodržící, jehož zajal živého, utal mu však ruku a poslal ji Vespasianovi, aby Římany ponížil. Též Sepfóris se proti Josefu, synu Gorionovu, vzbouřila, on proti ní však vytáhl, zahubil tam mnoho Izraelců a města se poté zmocnil. Všechny jeho obyvatele pak vyvraždil a město vypálil.

Když se o všem, co Josef učinil Římanům i všem, kdož se vzpírali jej poslouchat, Vespasianus doslechl, shromáždil celé své vojsko, odebral se do Galileje a utábořil se proti jedné z pevností, jež Josef vystavěl. Vyzval jej pak, aby s ním uzavřel smlouvu a přišel za ním. Svedl totiž již dost urputných bitev a ukázal tak Vespasianovi svou moc a sílu. Bojovníci, kteří vyšli z pevnosti spolu s ním, naň naléhali, aby se Vespasianovi nevzdával, on je však neposlechl.

⁴²³ Postavu tohoto jména zmiňuje i Iosephus Flavius (*BI*, II, 562), v židovské literární tradici je však mylně ztotožňována s ním samým; domnělý autor knihy *Josipon*.

⁴²⁴ Srov. Ez 17,4.

⁴²⁵ Takto v mantovském tisku, v amsterdamském a pražském uvedeno označení גוש חלב.

Naopak je přesvědčoval, že vzdát se Římanům je nutné. Oni se proto rozhodli Josefa za jeho slova zabít.

Potom jim řekl: „Nuže pojďte, budeme losovat, vždy po dvou, a muže, kterého los určí, jeho druh zabije.“ Poslechli ho a navzájem se pobili, až zůstal naživu jen Josef a jeden další muž. Ten ale svůj meč nevytasil a Josefa nezabil, neboť se ho bál. Josef tedy vyvázl a vzdal se Vespasianovi.

Odtud Vespasianus odešel spolu s ním a v Jafě nasedli na loď, do níž pronikla voda. Nestačily se včas vrátit do přístavu a mnoho z Vespasianových vojáků zahynulo. (52) Tehdy vyslal Vespasianus svého syna Tita, aby přiměl všechna judská opevněná města sklonit šíjí pod římským jhem a odevzdal válečnou kořist. Měl jim slíbit, že pak budou žít. Každé město, které se mu otevřelo, však přesto vybili, vyplenili a ženy a děti jim zůstaly napospas.

Odtud se Vespasianus odebral do Namalé, města na vrcholku hory, jež dříve bylo v rukou Agrippových. Agrippa jej žádal, aby obyvatelé města nejprve v míru oslovili, že se snad vrátí na jejich stranu. Učinili tak a Agrippa je oslovil. Odpověděli: „Králi, náš pane, přístup prosím, promluvíme si.“ Přistoupil tedy, oni však, zatímco s ním hovořili, na něj z hradeb svrhli veliký kámen, který zasáhl královo rameno a paži a srazil jej k zemi. Ihned přispěchali římsí vojáci a krále odnesli, uzdravili jej a on zůstal naživu. Vespasianus se tehdy na obyvatele onoho města rozhněval a urputně proti nim bojoval, dokud navečer nestrhl městskou hradbu a nevtrhl dovnitř. Svým vojákům ale nařídil, aby do města nevstupovali dříve než nazítří, aby je Židé nemohli přepadat v uličkách města. Vojáci ho neposlechli, vtrhli do města a Židé jim zasadili krutou ránu.

Poté Vespasianus vytáhl proti ostatním galilejským městům, udeřil na ně a podmanil si je. v zemi galilejské žil jistý muž jménem Jochanan,⁴²⁶ člověk krvelačný a hříšný. K němu se shromáždili všichni podlí zločinci, jejichž vůdcem se stal. Když se Vespasianus zmocnil Galileje, uprchl do Jeruzaléma.

⁴²⁶ Jochanan ben Levi z Gischaly, jeden z vůdců povstání. Iosephus (*BI*, IV 85 nn) jej líčí jakožto muže zpupného a hříšného.

SVÁRY UVNITŘ OBLEŽELÉHO JERUZALÉMA

Vespasianus dorazil k hoře Tábor, dobyl všechna tamní města a spolu se svým synem Titem odešel do Jeruzaléma a město oblehl. Když do Jeruzaléma přišel Jochanan Galilejský, našel tam množství krvelačných zločinců ze všech krajů, kteří městu přispěli na pomoc. Nejvyšší kněz Ananja je přijal. Oni však, když spatřili Jochanana a jeho moc, zradili Ananju a přidali se k němu. Ten hříšník pak na Svaté město udeřil. Smluvili se, že si najdou záminku, jak se dostat na nejbohatší obyvatele ve městě. Oslovili je: „Vzdáte-li se Římanům, zabijeme vás a uchvátíme váš majetek.“ Tak naložili se dvěma z největších a nejbohatších mužů Izraele, Antigonom a Lálem. Kněžím Hospodinovým zabránili konat chrámovou službu. Kněze tupili a velekněze Ananja sesadili. Nové kněze vybírali ze svých řad tak, že metali los. Los padl na jakéhosi sedláka jménem Perut, syn Pnielův⁴²⁷ který se tak stal veleknězem.

Když viděli zbožní lidé, jak zpupně si ten hříšník Jochanan počíná, nemohli to snést a sebrali síly k boji proti němu a jeho mužům. Boj zuřil v chrámovém okrsku, až se Jochanan a zbytek jeho lidí uchýlili do Chrámu. Když to velekněz Ananja spatřil, přikázal, aby nikoho z nich uvnitř nezabíjeli a chrámové prostory tak neposkvřili. Nechal Chrám střežit šesti sty ozbrojených mužů. „Nemůžeme ty buřiče zabít, zavolejme je tedy, snad vyjdou ven a Chrám i Jeruzalém opustí.“ Velekněz i všechen lid na ně tedy volali. Oni je však neposlechli. Poslali zprávu synům Ezauovým, sídlícím v Seleukei, aby porušili svou smlouvu s Izraelem a přišli jim na pomoc. Edomité je poslechli a asi dvacet tisíc jejich pěších vojáků přitáhlo k Jeruzalému. Velekněz Ananja se to doslechl, vystoupil na hradby a káral edomské, že přišli na pomoc hříšníkům. Edomité jej lživě ujišťovali, že se velice stydí a že přišli jedine proto, aby Jeruzalému pomohli. Záhy přišel Vespasianus. Edomští se doslechli, že je nablízku, zatímco sami dosud rozmlouvali s Ananjou. Tehdy se strhly bouře s hromy, blesky a krupobitím a rozhořel se obrovský požár. Vojáci opustili hradby, říkali si totiž: „To Hospodin proti nám válčí!“ Schovalo se též šest set mužů, kteří hlídali vzbouřence, kteří pak uprchli k městské bráně. Edomští na druhé straně se chystali vyrazit dveře, když tu začalo hřmít. A právě když hřmění ustalo, vylomili bránu. Edomité se vříteli do okrajových čtvrtí dobytého města a v ulicích Jeruzaléma pak pobili asi osm tisíc pět set vojáků, pocházejících z chudiny. Násilím si tak podmanili Izrael. Nechali pak svolat Sanhedrin a oslovili jej: „Proč nevydáte výnos, že vojáci nejbohatších mužů, kteří jsou v Jeruzalémě, se musí smířit s Vespasianem a Římany?“

⁴²⁷ Iosephus (*BI*, IV, 155) uvádí jméno Fanniás (tedy snad počtěnou forma jména Pniel), syn Samuelův.

Mezi nejbohatšími muži a mudrci jeruzalémskými byl ctnostný a spravedlivý muž jménem Zecharja. Vůdce vzbouřenců Jochanan řekl, (53) že tento Zecharja poslal Vespasianovi dopis, v němž jej vyzýval, aby vstoupil do Jeruzaléma a zajal Jochanana. Nato Zecharju odvedli z budovy Sanhedrinu na hradby a svrhli jej do údolí Jóšafat. Když ho zabili, zmocnili se povstalci celého jeho majetku.

Pak Jochanan a jeho lidé promluvili k Sanhedrinu: „Jestli nezatknete všechny boháče a neodsoudíte je k smrti, my nad vámi i nad nimi vyneseme stejný soud jako nad Zecharjou. Tak se zachovali k jednomu dokonale spravedlivému muži, válečníkovi jménem Gorion. Jochanan se ho chopil a rozkázal vést jej městskými ulicemi a setnout mu hlavu. Spravedlivý muž jej prosil, aby nechal jeho tělo pohřbít, ten zločinec však přísahal, že jej předhodí psům. Tak se i stalo. Stejně se vedlo i mnoha ostatním Izraele, až propadli zoufalství. I poslali Vespasianovi tento dopis: „Komu náleží naše země? Rychle za námi přijď, zachraň nás z rukou těch hříšníků a my se staneme Tvými služebníky!“ Také z Gederu k němu poslali žádost, aby přišel. Vespasianus se tedy vydal do Gederu namísto do Jeruzaléma, čímž jen zmnožil své hříchy. V Gederu bylo mnoho ze stoupců Jochananových, a ti město obléhali. Když slyšeli, že Vespasianus přichází, uprchli do hor. Předtím totiž zabili římské vojevůdce, proto je teď Římané pronásledovali, udeřili na ně a pozabýjeli je. Cestou zpět překročili Jordán a zastihli mnoho Izraelců, kteří se dali před Římany na útěk. Pobili asi třináct tisíc mužů. Ti, kteří zůstali naživu, se vrhli do Jordánu, jehož proud je strhl. Zemřelo celkem dvaadvadesát tisíc mužů a žen. Jejich těla odnesl Jordán do Mrtvého moře.

VESPASIANUS SE STÁVÁ CÍSAŘEM

Poté se Vespasianus doslechl, že Nero zemřel, zasažen nebeským bleskem, a že vlády se chopil Galba. Toho však Římané zabili a novým vládcem ustanovili Vespasiana. Senátoři jej proto povolali do Říma. S ním byl v železných okovech odveden i Josef, syn Gorionův. Pro jeho udatnost a moc se totiž bál, že kdyby Josef uprchl, síla Židů by velmi vzrostla, protože on by se stal jejich králem a protivníkem Římanů. Když dorazil do Říma a stal se vládcem, Josef, syn Gorionův, zůstal u něj, stále spoután okovy, a viděl vše. Nakonec, když Vespasianus již seděl na svém královském trůně, nechal zabít izraelského krále Agrippu⁴²⁸ i jeho syna Monobaze.⁴²⁹ To se stalo tři a půl roku před zničením Chrámu.

⁴²⁸ O smrti Agrippy II. neexistují přesné údaje, jisté je, že zabit na Vespasianův rozkaz nebyl; po pádu Jeruzaléma žil král Agrippa v Římě, kde zemřel pravěpodobně přirozenou smrtí.

⁴²⁹ מונובז; tento domnělý Agrippův syn není skutečnou historickou postavou.

Předtím, dvanáct set devadesát dní před zničením Chrámu, byla zrušena každodenní oběť, jak stojí v Písmu: „Od doby, kdy bude zrušena každodenní oběť a vztyčena ohyzdná modla pustošitele, uplyne tisíc dvě stě devadesát dní.“⁴³⁰ Pak si vzpomněl na Josefa, syna Gorionova, vysvobodil jej z vězení a utěšoval jej: „Dobře víš, že již ode dne, kdy jsem tě poprvé spatřil, k tobě cítím lásku. I když jsem tě uvěznil, neučinil jsem tak ze zlého úmyslu, ale proto, aby ti knížata římská nezáviděla tvou udatnost a sílu a neříkala si, že se v boji staneš jejich protivníkem. Teď však buď dobré mysli, odlož svůj zármutek, vždyť jsem ti sňal okovy. Nyní tě pošlu za svým synem Titem a ten ti bude laskavým otcem. Již mnohokrát mne žádal, abych tě propustil! S velikými poctami jej tedy poslal k Titovi, jemuž napsal, aby Josefa ctil a vážil si jej.

Titus se zmocnil Gazy, Aškelonu, Jafy a Kaisareie, kam se vrátil strávit období dešťů. To se stalo v prvním roce vlády jeho otce.

TITUS OBLÉHÁ JERUZALÉM

Onoho roku rozpoutal Hospodin v Jeruzalémě zuřivé šílenství, které rozdělilo město na tři části. Jedna podléhala svrženému veleknězi Ananjovi, druhá vzbouřenci Jochananovi, třetí dalšímu vzbouřenci, Šimonovi. Jedni bojovali proti druhým v bratrovražedných sporech. Zvnějšku pak na město každodenně útočily oddíly Římanů z Kaisareie a nikdo tak nemohl Jeruzalém opustit ani do něj vstoupit.

Kněz Ananja pak svěřil část města, která byla v jeho rukou, svému synu Eleazarovi, jenž způsobil tolik zlého, když zosnoval spiknutí proti římskému veliteli a svedl Izrael k povstání. Ukázalo se totiž, že pouze císař Nero Izrael nenáviděl. Kdyby byli přetrpěli jeho útlak a vyčkali dne jeho smrti, jistě by jim pak Vespasianus i Titus byli milosrdnými vladaři, podobně jako Octavianus (54) Augustus, a ustanovili by nad nimi krále, pocházející z lidu Izraele.

Tři muži, Eleazar, syn Ananjův, Jochanan a Šimon, si tedy rozdělili Jeruzalém losem mezi sebou. Šimonovi připadly okrajové čtvrti podél hradeb, Eleazarovi Chrám a Jochananovi střed města. Válčili pak jedni proti druhým, prolévajíce krev, jako by to bylo pouhá voda, a to až u samého prahu Chrámu.

Jochanan byl v sevření, z jedné strany naň doléhal Eleazar, z druhé Šimon. Byl však výše než oni, proto na ně vrhal kameny a ostřeloval je šípy. Chrám byl pak dobyt a zaplnil se těly

⁴³⁰ Da 12,11.

pobitých. Poslední zbožní však stále konali oběti. Krev a tuk obětních zvířat se tak smísila s krví a tukem padlých. Nikdo pak už ani nemohl Chrámem projít, vždyť mramor, z něž byl vystavěn, byl vši tou krví a tukem zcela pokryt. Každá z bojujících stran též vždy vše, co na nepřátelích dobyla, zapálila, až oheň zachvátil každý větší dům v Jeruzalémě. I domy, naplněné obilím, čistým olejem a ovocným moštem, zásobami pro dny obležení byly zachváceny ohněm. Tak město ovládl hlad, mor a meč.⁴³¹

Kdo však odešel, padl do zajetí a Hospodin mu vyměřil své čtyři přísné soudy.⁴³² Tehdy lkal Josef, syn Gorionův, nad Jeruzalémem a pěl hořké žalozpěvy. Těmi však nemohl vystihnout ani tisícinu zla, které Jeruzalém postihlo ne rukou nepřátel, ale vinou rozvratníků z vlastních řad. Jen pohled na ukrutníky z Izraele, vždyť jsou horší než ukrutníci mezi pohany!

Titus pak po čase odešel se vším vojskem z Kaisareie a Josefa, syna Gorionova, odvedl s sebou. Ten šel proti své vůli, nechtěl totiž vidět zlo, které Jeruzalém potká. Přišli do Ajalónu, odkud jsou do Jeruzaléma dva dny cesty. Tam ponechal Titus celé své vojsko, protože nechtěl vejít do Jeruzaléma se zástupem ozbrojenců. Vybral tedy šest set udatných bojovníků a s nimi se vydal k Jeruzalému, aby si město prohlédl, aby zvažil, jak a kudy vést útok, a viděl, jak silné je vojsko ve městě. Byl však dosud ochoten usmířit se s jeruzalémskými, podvolí-li se mu.

Jochanan se doslechl, že Titus přichází. Část svého vojska nechal v záloze, a když Titus přišel, sám v čele ostatních vzbouřenců vyrazil proti němu. Do boje se dalo i vojsko v záloze a Titus se tak ocitl v sevření. Povstalci na římské vojsko udeřili a naživu nenechali nikoho než samotného Tita, jehož odřízli od jeho mužů a zajali živého. Když poznal, že jiné záchrany není, obořil se na povstalce s mečem v ruce a uprchl do Ajalónu. Hospodinovým úradkem totiž nebylo Tita usmrtit, ale ztrýznit skrze něj Izrael.

Titus se pak vrátil a utábořil se na Olivetské hoře. Svým mužům nařídil neútočit a řekl jim: „Dnes jsme na pokraji války proti národu, jemuž se na světě žádný nevyrovná. Jsou to hrdinové, silnější než lvi a levharti, mrštnější než jeleni na vrcholcích hor.“⁴³³ Jak snadno dokáží převrhnout vůz a svrhnout z něj jezdce! Mějte se na pozoru před jámami a pastmi, jež nastražují na cestách!“

⁴³¹ Srov. Jer 21,7.

⁴³² Srov. Ez 14, 21.

⁴³³ Srov. 2 Sa 1,23.

Když vůdci povstalců spatřili, že Římané jsou na Olivetské hoře, uzavřeli navzájem smír a vyrazili proti nim za mohutného troubení, jímž vyděsili celé vojsko. Římané byli poraženi. Pak však Titus opět nabral sílu, postavil se svým nepřátelům a vyzýval je, aby splatili za potupu, jíž se dopustili, když zradili krále. Dali se tedy opět do bitvy, v níž na obou stranách mnoho mužů padlo.

Druhého dne Titus shromáždil celé své vojsko, sestoupil s ním z Olivetské hory a chystal se svést bitvu proti Izraeli a vyrazit městské brány. Izraelci se shromáždili a polovinu svých bojovníků poslali tajně k ležení Římanů, aby je vyplnili. Když spatřili, že Římané jsou již na Olivetské hoře, izraelští, kteří zůstali ve městě, otevřeli brány a vyřítili se proti Titovi. Titus si uvědomil, že boj zuří před ním i za ním, zděsil se a všechny jeho muže zachvátila hrůza. Dali se na ústup k Olivetské hoře. Titovi vojáci naň naléhali: „Pane, spas se útekem! Chceš být snad zabit izraelským mečem? Zemřeš-li ty, zemřeme my všichni!“ On je však neposlouchal a s malou hrstkou mužů dennodenně pokoušel smrt, Izrael však neporazil. Válka pak ustala a Izraelci uzavřeli s Římany mír. Když však válka (55) s vnějším nepřítelem skončila, v Jeruzalémě se opět rozpoutaly boje mezi vůdci povstalců se silou dosud nevídanou a neslýchanou. Titus se o tom dozvěděl a zaradoval se.

Titus se pak k Jeruzalému vrátil a obešel město, aby rozhodl, kudy vyrazí do bitvy. Vhodné místo našel přímo u hrobu kněze Jochanana. Svému pobočnickovi přikázal: „Promluv s těmi, kdo hájí hradby, a uzavři s nimi smlouvu.“ V duchu již toužili po kořisti. Vojáci se však stavěli hluchými a neodpověděli ani slovo. On pak mluvil dál, až jej jeden z lučištníků zastřelil. Tita to velice rozhořčilo, přikázal proto přivést katapulty a železná beranidla a jimi na hradby udeřit.

Město bylo obehnáno trojí hradbou. Beranidla nejprve prorazila vnější hradbu, začal tedy útok na hradbu prostřední. Nalezli tam jednoho izraelského bojovníka jménem Kantór.⁴³⁴ Ten k Titovi zvolal: „Králi, můj pane, slituj se nad tímto městem, jeho udatnými bojovníky i nad Chrámem! Nedopouštěj se vražd!“ Titus opáčil: „Přestaň s těmi troufalými slovy!“⁴³⁵ Přidej se ke mně a zůstaneš naživu.“ Kantór odpověděl: „Poradil jsem se se svými lidmi a mohu odejít.“ Titus se velice zaradoval a přistoupil k bráně. Kantór a jeho muži se však v jednom šiku vyřítili z brány a udeřili na Titovy vojáky. Mnoho jich zabili a zbytek zahnali na útek. I Titovi, který zůstal, zasadili mnoho ran, on však nezemřel, neboť měl na sobě pevnou zbroj, na hlavě

⁴³⁴ Zřejmě totožný s Kastórem, o němž se zmiňuje Iosephus Flavius (*BI*, V, 317); zkomolení zjevně záměrné (קנטור – provokace)

⁴³⁵ V originále uveden termín דברי קנטורין ve zjevné narážce na mužovo jméno.

železnou přilbici a šíjí mu chránily železné nárameníky. Když spatřil, že jej všichni jeho vojáci opustili, osamocen uprchl a tak se zachránil.

Titus vzplál proti Kantórovi velikým hněvem, vrhl se proto znovu do boje. Zbořil pomocí beranidel zeď a založil v jejím okolí požár. Když to Kantór spatřil, dal se na útěk, pod tíhou své zbroje však upadl a zahynul v ohni.

Tehdy Titus opět přistoupil k hradbě a oslovil obránce: „Jak dlouho ještě budete usilovat o zkázu vlastního města, zničení chrámu vlastního Boha a vám i všem vašim blízkým smrt? Přijďte se ke mně a požehnejte mi. Já pak s vámi uzavřu smlouvu a vy zůstanete naživu.“ Oni jej však neposlouchali. Josef jim pak se soucitem a účastí dal dobré rady, nezdržel se však ani výtek, až se všichni obyvatelé Jeruzaléma, kteří jej slyšeli, rozplakali. I on sám propukl v hlasitý nářek a Tita přemohla lítost nad nimi.

Tehdy přikázal propustit všechny zajaté Židy a vykoupit všechny zajatce, kteří byly prodáni do otroctví. Ti všichni pak přišli do Jeruzaléma.

Když obyvatelé Jeruzaléma spatřili Titovo počínání, přikázali otevřít brány a vrhli se proti nim. Vytasili meče a zabili každého, na koho přišli, za to, že vzdal římskému vojsku. Brány města pak zůstaly zavřené tak dlouho, až došel chléb a obyvatelé města začali pojídat zdechlíny psů a myši i vlastní syny a dcery. Někteří z nich však město opouštěli, aby natrhali alespoň trávu, a ty pak Římané věšeli na stromy nebo stříleli šípy. Ve městě pak vzbouřenci mučili další, které podezírali z úmyslu vzdát se, a věšeli je na stromy. Celkem takto popravili pět set mužů.

Válka trvala dál, stále sílila a Titus dorážel na hradby katapulty a beranidly. Ty pak jeruzalémští mladíci před očima Římanů zapálili. Proto Titus sevřel město v obležení a obehnal je valy a násypy a čekal, dokud je nepřemůže hlad. Věděl totiž, že ve městě již dochází chléb. To udělal, protože dobře věděl, že ve válce by je nikdy neporazil. Těch, kteří hladem zemřeli, bylo více a více, jejich těla pak shazovali z hradeb do řeky Kidrónu.

Když Titus viděl obrovské množství mrtvol, svržených do řeky, zděsil se a vztáhl ruce k nebi: „Hospodine, Bože nebes,⁴³⁶ na krvi těch zabitých nenesu vinu! Vždyť jsem je nezabil, ale toužil po smíru! Odplatu, Bože nebes, žádej od rozvratníků, kteří na tento národ to zlo uvrhli!“

⁴³⁶ V Bibli tohoto oslovení často užívají nežidovští panovníci, hovořící o Hospodinu (srov. např. Ezd 1,2).

Nějací zlotřilci pak vůdci povstalců Šimonovi donesli, že kněz Amitaj se chce vzdát Římanům. Šimon tedy nechal zatknout jej i čtyři jeho syny, kteří patřili k výkvětu kněžstva, a rozkázal, aby všichni byli zabiti. Jeden ze synů však uprchl. Amitaj Šimona úpěnlivě prosil, aby byl zabit dříve než jeho synové a nemusel tak sledovat jejich strašný konec, on mu však ve své ukrutnosti nevyhověl. Pak ještě Amitajovi řekl: „Kdepak jsou Římané? Můžeš mi snad ještě dnes vyklouznout z rukou?“ Amitaj odpověděl takto: „Uznávám, že zasluhuji smrt za to, že jsem uvedl tohoto ničitele do Jeruzaléma, jenž se tak stal kamenem úrazu a skálou, o kterou klopýtli.“⁴³⁷ (56) Neučinil jsem tak ze své vůle, ale z vůle lidu, obyvatel Jeruzaléma, kteří doufali, že v něm naleznou pomoc. Poznali však, že je ještě horší než Římané! Vždyť ti zabili mimo Jeruzalém jen nemnohé z lidu Izraele, on však vraždil v domě Hospodinově a těla zabitých pak házel na těla obětních zvířat.“ Po těchto slovech Šimon vynesl nad ním i jeho syny rozsudek smrti.

Šimon pak zabil i kněze Chananju, pocházejícího z velekněžského rodu, a jeho mrtvolu pohodil na těla Amitaje a jeho synů. Hned na to zabil i písaře Aristeu⁴³⁸ a spolu s ním patnáct spravedlivých mužů. Zabil dalších jedenáct zbožných mužů a předních obyvatel Jeruzaléma, kteří právě procházeli kolem a viděli, vše co Šimon učinil. S ohromením a obrovským pobouřením nad jeho zločiny se pak ptali jeden druhého: „Kdy dá konečně Svätý, budiž požehnán, průchod svému hněvu vůči tomuto hříšníkovi?“ Šimonovi se to doneslo a on je nechal svými lidmi zabít.

Eleazar, syn Ananjaův, pak uprchl do Bosry. Gorion, otec Josefův, byl tehdy držen v zajetí v domě Šimonově. Když se Josef přiblížil k hradbám, aby vyzvěděl, jak se otci daří, z hradeb naň svrhli veliký kámen, který mu dopadl na hlavu a srazil jej k zemi, a množství dalších kamenů a střel. Titus pak rozkázal římským vojákům, aby Josefa odnesli.

V onom čase se shromáždili zbožní mužové a uprchli z Jeruzaléma, aby si zachránili život. Ztrýznění hladem a násilím vzbouřenců vzdali se Titovi a on jim dal chléb. Během jídla však zemřeli. Titus je velice litoval a Josefovi pak řekl: „Co si mám počít s tvým lidem? Zůstanou-li bez chleba, pomřou. Já jsem jim chléb dal, aby se nasýtli, přesto však zahynuli.“ Josef mu odpověděl: „Nech je napojit, snad je ještě vzkřísíš.“ Na Titův rozkaz se tak stalo, někteří se pak skutečně vzpamatovali, několik se však neuzdravilo a zemřelo. Když tito Židé opouštěli Jeruzalém, z hrůzy před povstalcí spolykali kříšťály, topazy i kousky zlata. Když pak

⁴³⁷ Srov. Iz 8,14.

⁴³⁸ אַרִיסְטוֹס

v římském táboře odešli konat potřebu, prohlíželi to, co z nich vyšlo, a našli cennosti, které spolklí.

Dozvěděli se o tom Arabové a Aramejci, kteří byli v římském táboře. Číhali pak na každého, kdo se z ležení trochu vzdálil, zavraždili jej a z břicha mu vytáhli drahokamy a zlato. Takto zabili tisíc mužů. Titus se o tom dozvěděl a velice se rozhněval. Nařídil pak odstranit klenoty, jimiž byly zdobeny meče. Svým mužům řekl: „Neprahňte po zlatu s přílišnou horlivostí, vždyť jen z lásky ke zlatu na nás udeřili Arabové a Aramejci!“ Ty pak ze svého tábora vyhnal.

Za oněch dní množství lidí, obětí násilí a moru, kteří byli jednou z bran Jeruzaléma odnášeni k pohřbu, velmi vzrostlo. Celkem jich bylo sto patnáct tisíc osm set. Mrtví byli vynášeni i z ostatních bran a mnoho zemřelých bylo i v okolí Jeruzaléma. Jen pohřbených bylo asi šest set tisíc. Bylo i mnoho těch, kteří byli vrženi do řeky Kidrónu, i ostatních obětí vzbuřenců, které pro jejich krutost nebyly pohřbeny.

Titus hříšní zločinci pak Jeruzalém drželi v krutém sevření, jen aby se nevydal Římanům. Město zůstalo uzavřeno tak dlouho, až obyvatelé města snědli všechna zvířata a dokonce i kožené štíty a postroje vozů. Ve městě též nezůstala žádná zeleň, ba ani tráva. A v okolí Jeruzaléma, tam, kde se dříve do vzdálenosti třinácti mil rozprostíraly sady a zahrady podobné zahradě rajské, nerostl ani jediný strom. Tak bylo rukou rozvratníků to vše zpusťeno.

Římané pak opět vytáhli do bitvy. Velitelé povstalců se jim postavili, byly však zesláblí hladem. Římané vybudovali opevnění a udeřili na prostřední hradbu beranidly. Vzbuřenci již nebyli schopni jim čelit a zapálit je tak, jako dříve. Zmocnili se však jednoho z beranidel a svrhli je z hradeb. Římané se přesto radovali z úspěchu, radovali se však i vzbuřenci, protože za pobořeným městským opevněním již vystavěli hradbu novou. Římské vojsko pak vystoupilo na padlou hradbu a vojsko vzbuřenců na hradbu novou. Střetli se v kruté bitvě, v níž byli Římané poraženi.

V Titově táboře byl jeden z potomků králů řeckých, který pocházel z rodu velikého krále Alexandra. Ten Titovi řekl: „Celému svému velikému vojsku jsi ve své touze po vládě jen nahnal hrůzu, a to kvůli tomuto malému městu, z něž nezbude ani tolik prachu, aby každý z lidu, jenž s tebou přitáhl, mohl nabrat do hrsti.“⁴³⁹ Titus mu odpověděl: „Je-li tomu tak, zítra s nimi budeš bojovat jen ty (57) se svými muži. Uvidíme, jak zdatně si povedeš.“

⁴³⁹ 1 Kr 20,10 (srov. pozn. č. 284)

Povstalci Řeka porazili. On sám uprchl, z jeho mužů však nezůstal nikdo naživu. Tehdy se Římané vzdali a jejich naděje na podmanění Jeruzaléma téměř pohasla. Titus k nim však promlouval a dodával jim odvalu. Jaká hanba by to byla, kdyby od Jeruzaléma odtáhli a uprchli před hrstkou vyhladovělých mužů, kteří sotva unikli jejich mečům! Jeden z Titových vojáků se rozběsil a zvolal: „Kdo jen by mě mohl porazit! Dejme se do boje proti těm ubožákům!“ Odešlo s ním jedenáct bojovníků. Postavili se k trhlíně v hradbách, kde svedli urputnou bitvu, povstalci však nad nimi rozhodně zvítězili. Do večera byli mrtvi.

Pak Římané vykopali tunel, vedoucí z jejich tábora do města. Nazítří přišlo k trhlíně v hradbách dvacet mužů, vybraných z Titových bojovníků, kteří se na hradby vyšplhali. Ostatní prošli tunelem, který ústil až za hradbami. Tak bylo město dobyto. Povstalci se se vším svým majetkem shromáždili v jedné z chrámových síní, obklopujících svatostánek. Když tam Titus a jeho muži dorazili, svedli bitvu dosud nevídanou. Řinčení mečů, povyk bojujících a úpění pobíjených bylo slyšet do daleka. Během tří hodin od východu slunce se pak síň naplnila mrtvými, z nichž většinu tvořili Římané. Když poznali, že byli poraženi, dali se Římané před povstalci na útěk a svatyni i město opustili.

Vojevůdci, kteří svedli tuto hrdinnou bitvu, byli vůdce povstalců Jochanan, velitelé jeho mužů Eleazar a Jiftach, další z vůdců povstalců Šimon, jeho druh, Edómec Jaakov, dále Malachi, Arsimon⁴⁴⁰ a Jehuda. Toto se stalo pátého dne měsíce sivanu, v předvečer svátku Šavuot. Mezi městskými hradbami tehdy padlo mnoho Římanů. Když se Titus dozvěděl, že na hradbách padlo více mužů, než v bitvě, nařídil, že hradby musí být zbořeny.

TTTOVA ŘEČ K JERUZALÉMSKÝM

Nazítří, v den svátku Šavuot, vytáhl Titus proti Chrámu, kde se povstalci opevnili. S ním byl i Josef, syn Gorionův. Titus povstalce oslovil smířlivě a domlouval jim, že znečistili svůj chrám a prolili v něm krev. Oni jej však zpupně tupili, až proti nim vytáhl s obrovským vojskem, všechny je pobil a jejich mrtvoly pohodil jako smetí před budovou Chrámu. Ten byl vypálen, bohoslužby byly přerušeny. Pak Titus pronesl ve svém jazyce řeč, kterou Josef překládal. Nikdo mu však nepopřál sluchu a neodpověděl mu, protože takový byl rozkaz Jochananův. Přesto mu pak, když domluvil, řekli: „Nemáme teď jiné obětiny, než vlastní život, své maso a krev. Povedeme válku ve jménu svého Boha a pak se odevzdáme v oběť na oltáři. Zemřeme

⁴⁴⁰ ארשימון; tato postava neidentifikovatelná; o vojevůdci tohoto jména se Iosephus nezmiňuje.

v Jeho domě svobodni! To je pro nás lepší, než žít v tvém zajetí, v potupě a ponížení, jimiž jsi nás zahrnul.“

Titus jim odpověděl: „Toto město je svaté a tento dům je chrámem Hospodinovým. Vy jste jej však znečistili, když jste u oltáře vraždili zbožné ze svého středu. Tak jste naložili se Zekarjášem, synem Jójadovým.⁴⁴¹ Ani poté jste se nezastyděli a nečinili pokání se slovy: ‚Bůh nám pomoz!‘ I kdybyste takto znečistili stůl obyčejného muže, nenáviděl bych vás zato, vy jste však znesvětili oltář vlastního Boha. Věřu, každý válečník, ale i každý smrtelník raději zemře, než by žil pod vládou svého nepřítele, který jej chce tupit a odvrátit od jeho zákona. Já jsem však přišel jen proto, abych s vámi uzavřel smlouvu před tváří Boha tohoto chrámu. On at' mi naslouchá a je nám svědkem, že já smlouvu nikdy nepřekročím a nezruším. Nikdy se vůči vám nedopustím ničeho zlého a za krále vám neustanovím nikoho, kdo by nepatřil k těm nejváženějším mezi vámi. Pohleďte, zde je Josef, syn Gorionův, toho jmenuji vaším králem. Všichni zbožní mužové, kteří se mu poddají, at' činí pokání a pak se navrátí do svého kraje. Tam bude každý jíst z plodů své vinné révy a svého fíkovníku a pít vodu ze své cisterny.⁴⁴² Vždyť zůstanou naživu, nepropadnou smrti!“ Tehdy Josef propukl v hlasitý nářek.

Také on k nim pak promluvil. Vzbouřenci jej však neposlouchali, sluchu mu nepopřáli. Mnozí ze zbožných ale prchli a vzdali se Titovi, který je poslal do země Gošen. Římským velitelům v Egyptě pak přikázal, aby s nimi zacházeli vlídně a přátelsky. I další jejich druhové se pak snažili vyklouznout a odejít k Titovi, povstalci je však nepustili.

DOBYTÍ JERUZALÉMA

Když Titus (58) seznal, že jeho slov nedbají, vybral tisíc bojovníků, do jejichž čela postavil Aristeu. s nimi obklopil prostor Chrámu. Izraelci pak vzdorovali v boji po sedm dní. Za dne bojovali, za noci se vždy vyplížili a vpadali do římského ležení, a tak se udržovali při životě. Až Římany popadl hněv a postavili celonoční hlídky. Židy však hlad soužil stále silněji, proto vycházeli vybraní muži východní branou na Olivetskou horu, kradli koně, mezky a osly a jejich hlídače pobíjeli. Pak se s kořistí a velikým jásosem vraceli.

Poté Židé seznali, že hradby padly a chrámová zeď je proražena. Zezadu k Chrámu přiléhala veliká budova z dob krále Šalomouna. Králové, vládnoucí v období druhého Chrámu, ji nechali obložit cedrovým a cypřišovým dřevem. Toto dřevěné obložení Židé potřeli sírou,

⁴⁴¹ Viz 2 Pa 24,20 – 21.

⁴⁴² 2 Kr 18,33; Iz 36,16 (srov. též 1 Kr 5,5; Mi 4,4)

petrolejem a tekutým dehtem. Pak se vrhli do bitvy s Římany. Když se pak poraženi stahovali, Římané je pronásledovali, až se dostali k oné velké budově. Židé vystoupili na její střechu, zatímco římsí vojáci vnikli dovnitř. Židé pak poslali jednoho muže, aby u vchodu založil požár. Celé nádvoří vzplanulo a Římané se neměli před ohněm kam utéci a zemřeli Titovi před očima. Když to Titus viděl, rozplakal se, načež v čele velikého vojska udatných bojovníků vyrazil z tábora. Veliká budova shořela, stejně jako mnoho dalších jeruzalémských domů včetně paláce judského krále Chizkijáše. Hlad v Jeruzalémě ještě zesílil, jedna matka tehdy dokonce jedla maso svého syna. Titus se o tom doslechl a zachmuřil se. Vztáhl ruce k nebesům a zvolal: „Bůh nebes ví, že jsem nevytáhl proti tomuto městu, abych mu učinil cokoli zlého, že to vše zaviniili oni! Hospodine, Bože nebes, ty jsi před nimi rozdělil moře, zastavili si pro ně slunce a měsíc, dokud neztrestali své nepřátele, i Jordán jsi pro ně rozdělil, jednoho z jejich proroků jsi v ohnivém voze taženém ohnivými koňmi vzal na nebesa a pobil jsi sto osmdesát pět tisíc vojáků Sancheribových, nechal jsi pro ně vytrysknout vodu ze skály a krmil je chlebem nebeským. A přece jejich synové jsou těmi hříšníky, kteří toto město zpustošili! Pobíjel jsi je hladem, mečem a morem, až začali jíst maso vlastních synů. A přesto se Ti nepoddali a nepoznali, že Tvá ruka na ně dolehla pro zločinnost jejich násilnictví. Hle, já proti nim bojuji mírně a nevydáš-li mi je do rukou, bez meškání se od tábora těch hříšníků odvrátím a spasím svůj život útekem, abych i já nebyl obětí jejich hříchů, až rozvrátíš jejich zemi, jako jsi rozvrátil Sodomu a Gomoru⁴⁴³.“

VYVRÁCENÍ CHRÁMU

To vše tehdy řekl a mluvil pak ještě dál, až nakonec přikázal udeřit na chrámovou zeď beranidly a strhnout ji. Zeď se zřítla a Římané vtrhli dovnitř. Bránu Chrámu našli zavřenou. Spodní část vrat, pokrytých stříbrem, zapálili. Stříbro se roztavilo, dřevo vzňalo, vrata se zhroutila na zem. Tu spatřil Titus nejsvětější svatyni. Nařídil, aby celému vojsku byl vydán rozkaz, že nikdo se ke svatyni nesmí přiblížit. Určil též vojáky, kteří ji měli střežit. Jeho rádci mu říkali: „Nezničíš-li tento chrám, povstalce nikdy neporazíš, vždyť je jim tvrzí. O něj bojovali a pro něj umírali!“ Za noci se povstalci vrátili, bojovali s hlídači a pobili je.

Nazítí se pak Římané shromáždili, Chrám zapálili a zmocnili se jej. To se stalo desátého dne pátého měsíce.⁴⁴⁴ Titus se urychleně jal oheň hasit a křičel při tom na Římany, ať Chrám

⁴⁴³ Zde vylíčená Titova detailní znalost biblických dějů je ovšem Rabadovou fikcí, sloužící jeho vlastnímu autorskému záměru.

⁴⁴⁴ Tento Rabadův údaj je v příkrém rozporu s tradiční, všeobecně rozšířenou tradicí, datující zničení prvního i druhého Chrámu devátým, nikoli desátým dnem měsíce avu.

neničí, až mu hrdlo vyschlo a jeho hlas zanikl. Vytasil tedy meč a začal bojovat proti vlastním mužům, kteří jej neposlouchali. Stále pak na žháře křičel a naléhal, až vyčerpán padl na zem a zemdlel. Tak byl Chrám spálen. Kněží bojovali, jak jen mohli, když však seznali, že není v jejich moci zvítězit, sami se vrhali do plamenů, aby nemuseli hledět na tu hrůzu.

Když Titus poznal, že nad Římany teď nemá vládu, vešel do Chrámu, který dosud nebyl zcela zničen, a spatřil jeho krásu a vznešenou nádheru. v úžasu pravil: „Teď vím, že je to vskutku dům Boží. Po právu sem chodili ze všech končin světa se stříbrem, zlatem a kadidlem pro Boha nebes. On se jistě pomstí rozvratníkům, kteří způsobili všechno toto zlo.“ Když vzbouřenci vše uviděli, sami zapálili zbytek Chrámu, i každý větší dům v Jeruzalémě, v němž bylo nějaké bohatství a dobré živobytí, aby se nic nedostalo do rukou Římanů.

Římané pak požár uhasili (59) a v Chrámu vztyčili své sochy, vzdávali jim oběti a hanobili před nimi Židy a jejich Tóru.

PORÁŽKA ZBYTKU POVSTALCŮ

Šimon a Jochanan volali k Titovi, aby jim odpustil, on jim však řekl: „Vždyť vy jste pobíjeli lid Hospodinův, spálili Jeho dům a přivodili tomuto místu všechno to veliké zlo! A teď si volíte raději život než smrt a chcete se zachránit, z tolika nevinně zabitých právě vy? Vždyť já jsem vás žádal o smír, vy jste mne však neposlouchali, až nebylo cesty zpět. A přesto mne teď prosíte o život s nabídkou míru. Řekněte mi tedy svůj návrh, ať vím, jak s vámi naložit.“ Takto mu odpověděli: „Zapřísahali jsme se při Hospodinu, že ti nikdy nebudeme sloužit a nesmíříme se s tebou. Nech nás však, uznáš-li to ve své milosti za dobré, uprchnout ze země!“ Na to jim řekl: „Stále jste tak tvrdošíjní, jako jste byli! Jste mými zajatci, město je dobyto, Chrám spálen, nemáte přede mnou kam utéci a kam se schovat, a přesto říkáte: ‚Nesmíříme se s tebou!‘“

Onoho dne k Titovi přišel výkvět synů Izraele, všichni z královského rodu, a padli před ním k zemi. Titus je přijal s úctou. Pronikli tam však i Šimon s Jochananem, královský palác zapálili a pak se vydali ke Chrámu. Ten střežili dva vojevůdci, velitel jízdy a velitel pěšího vojska. Toho zabili, velitel jízdy byl však zajat živý a převeden před Šimona. Ten nařídil svým služebníkům, aby naň udeřili. Když však vytasili meče, on se jim vysmekl a uprchl k Titovi. Titus se velice rozhněval, že s nimi nebojoval na život a smrt.

Rozkázal pak, aby všichni Židé, co jich jen v ulicích jeruzalémských je, byli usmrceni. Mnoho jich tehdy přišlo život. Šimonovi mužové, kteří přišli z Edómu, pak žádali Tita o smír, když se to však dozvěděl Šimon, všechny je pobil. Ti, kteří zůstali, uprchli k Titovi.

Vůdci povstalců Šimon a Jochanan prchli a odešli neznámo kam, zbylí jejich mužové pak odešli k Titovi, vrhli se před ním k zemi a on je přijal, zůstali tedy naživu. Onoho dne přišel k Titovi Jehošua, syn Šabtajův, jeden z kněží, a přinesl s sebou zlatý svícen, zlaté stolky a kněžská roucha. Kněz Pinchas mu pak ukázal všechny poklady domu Hospodinova, cenný olej, vonné byliny a purpurová roucha, která věnovali králové, vládnoucí v době druhého Chrámu.

Titus pak vystoupil na horu Sión, dobyl město Davidovo a vyplenil je. Po třech dnech k němu přišel vůdce povstalců Jochanan a padl mu k nohám. Na Titův rozkaz byl pak spoután pevnými železnými okovy a veden po celém táboře, aby se mu vysmáli a tupili jej. I Šimon do tábora přišel, aby se zmocnil purpurových oděvů i královských rouch, Římané jej však našli a předvedli před Tita. Ten nechal i jej spoutat železnými okovy. I jej pak, stejně jako Jochanana, vodili po táboře. Po sedmi dnech rozkázal setnout mu hlavu.

Počet všech zabitých činil milión sto tisíc, počet zajatých třicet sedm tisíc, nepočítaje v to mrtvé muže kněze Eleazara, syna Ananjova. Ten totiž z Jeruzaléma uprchl dříve, než jej Titus dobyl. S mnoha knížaty Izraele a jejich bojovníky se pak uchýlili do pevnosti jménem Masada.⁴⁴⁵ Titus s celým svým vojskem proti nim vytáhl, bojoval s nimi, zapálil jejich opevnění a železnými beranidly dorážel na hradby. Lidé v pevnosti navrhovali vzdát se Titovi. Eleazar je káral: „K čemu je vám život? Vždyť naše země byla zpustošena, náš Chrám je vyvrácen a vystaven pohanům k potupě a ponížení. Mají naše dcery a manželky nám před očima spát s neobřezanci, aniž bychom tomu mohli zabránit, a naši synové utlačováni stále silněji a drženi v ještě krutějším zajetí? Bude lepší, zabijeme-li všechny ženy a děti, snad si náš Bůh žádá jejich krev jako krev zápalných a krvavých obětí. Pak vytáhneme bojovat s nepřítelem, dokud nezemřeme. Do rukou Římanů však nepadneme!“ Jeho muži jej poslechli, shromáždili všechny ženy a děti na ulici a pobili je, načež vytrhli do boje, až nakonec všichni jako jeden muž zemřeli⁴⁴⁶ pro posvěcení Božího Jména.

⁴⁴⁵ V tiscích uvedeno chybně מצרה.

⁴⁴⁶ V tiscích uveden výraz תמו, zdá se však pravděpodobné, že jde o tiskařskou chybu či věrný přepis z chybného rukopisu a záměnu s původním מתו, „zemřeli.“

Titus však ponechal naživu zbytek Izraele v Javné, Bétaru, ve městě Uša⁴⁴⁷ a v jejich okolí. V jejich čele stál raban Jochanan, syn Zakajův, raban Šimon, syn Gamalielův, kníže Izraele, byl zabit. Stejně tak i velekněz rabi Jišmael, syn Elišův. (60) Rabi Jochanan, syn Zakajův, pak prosil o milost pro rabana Gamaliela, Titus jej proto nezabil.

Takové tedy byly osudy Jeruzaléma, Pán milosrdenství nechť přikáže ožít jeho ulicím, dá povstat jeho troskám, shromáždí vyhnance Izraele a uprchlíky Judovy přivede ze čtyř stran světa, záhy ještě za našich dnů, amen!

DESATERÉ VYHNANSTVÍ IZRAELE⁴⁴⁸

Desetkrát byl Izrael odveden do otroctví. Čtyřikrát rukou Sancheribovou, čtyřikrát rukou Nebúkadnesarovou, jednou rukou Vespasianovou a jednou rukou Hadrianovou. Poprvé Sancherib přitáhl, odvedl do vyhnanství kmeny Rúben a Gád a polovinu kmene Menases a ukořistil zlaté tele, jež v Danu zhotovil Jarobeám, syn Nebatův, a odvedl je do Chalachu, za řeku Gozen a do měst médských. To se stalo za dnů Pekacha, syna Remaljášova. To bylo první vyhnanství.

Podruhé pak, za vlády Hóšey, syna Élova, zabil Pekacha, syna Remaljášova. Hóšea, syn Élův se stal na sedm let Sancheribovým otrokem. Když přišel Sancherib podruhé, odvedl do vyhnanství kmeny Ašer, Isachar, Zabulón a Neftalí. Z osmi tak zůstal jeden, jak bylo řečeno: „Tak pravil Hospodin: „Jak pastýř vyrve,“⁴⁴⁹ a tak dále. Ukořistil pak další zlaté tele, jež bylo v Bételu, jak bylo řečeno: „I jeho socha bude odnesena do Asýrie,“⁴⁵⁰ a tak dále. To bylo druhé vyhnanství.

Pak zemřel Achaz a po něm vládl jeho syn Chizkijáš čtyři roky. Za jeho dní, ve čtvrtém roce jeho vlády, přišel Sancherib a po tři roky obléhal Samaří, až je v šestém roce Chizkijášovy vlády dobyl a Izraelce, kteří v Samaří byli, kmeny Efrajim a Manases, odvedl. To bylo třetí vyhnanství.

Po osmi letech se pak Sancherib vrátil a udeřil na Jeruzalém. S ním byli sektáři z Babylónu, ze země Kuš, z Chamátu, Avy a Sefarvajimu, jak bylo řečeno: „Přišel král asyrský do

⁴⁴⁷ Uša a zejména Javné se v období po pádu Chrámu staly důležitými centry formujícího se rabínského judaismu a sídly Sanhedrinu.

⁴⁴⁸ Následující do značné míry autonomní dodatek je parafrází „Midraše o desaterém vyhnanství“ (*Midraš eser galujot*).

⁴⁴⁹ Am 3,12

⁴⁵⁰ Oz 10,6

Jeruzaléma,⁴⁵¹ a tak dále. Zaútočil též na zemi judskou a dobyli tam sto padesát měst, náležející dvěma kmenům, Juda a Šimon. Odvedl je s sebou. Chtěl je zavést do Chalachu a Chabóru, vzbouřil se však proti němu král země Kuš, ležící na jih od Egypta. Tam tedy odvedl kmeny Juda a Šimon a pustil se do války proti králi Kuše. Svatý, budiž požehnán, jim dal skrýt se v Horách temnoty.⁴⁵² Takto tedy Sancheríb odvedl čtyřikrát do vyhnanství deset kmenů.

Z kmene Juda však zůstalo v Jeruzalémě sto deset tisíc lidí, z kmene Benjamín pak sto tisíc. Jejich králem byl Chizkijáš. Tehdy proti nim vytáhl ze země Kuš Sancheríb popáté a s ním bylo sto deset tisíc mužů. Svatý, budiž požehnán, je však porazil, jak bylo řečeno: „Tu vyšel Hospodinův anděl.“⁴⁵³ Udeřil na asyrské vojsko, pobil sto osmdesát pět tisíc mužů. Padli všichni a nezachránil se nikdo, než Sancheríb, dva jeho synové, Nebúkadnesar a Nebúzaradán. K této Sancheríbově porážce došlo ve čtrnáctém roce Chizkijášovy vlády. Od Šalomouna k Chizkijáši uběhlo dvě stě šedesát let a během této doby vládlo nad Izraelem třicet králů. Čtrnáct pocházelo z rodu Davidova a šestnáct z celého Izraele. Od porážky Sancheríba do dne, kdy za vlády Jójakímovy přitáhl Nebúkadnesar do Jeruzaléma, pak uběhlo sto dvacet sedm let.

Ve čtvrtém roce Jójakímovy vlády byl zpečetěn výnos a rozsudek nad Judou a Benjamínem i ostatními v Judeji i ve vyhnanství. Tehdy za dnů Jójakímových přišel Nebúkadnesar poprvé a odvedl tři tisíce dvacet tři lidí z kmenů Juda a Benjamín a sedm tisíc z ostatních kmenů. Byli to mužové udatní, jaké jen bylo jejich hrdinství! A přesto byli zajati a spoutáni řetězy. Byli však zcela oddáni Tóře a o nich hovoří verš: „Dobrořečte Hospodinu, jeho andělé, vysilní bohatýři, kteří plníte, co řekne,“⁴⁵⁴ a tak dále. To bylo páté vyhnanství.

Sedm let poté pak Nebúkadnesar přišel podruhé k hradbám pevnosti Antonia a odvedl do vyhnanství čtyři tisíce šest set mužů z kmene Juda, z kmene Benjamín tři tisíce a z ostatních kmenů sedm tisíc. Odvedl i tesaře a kováře.⁴⁵⁵ S tesaři tak naložil, protože když jeden z nich mluvil, všichni se k němu stavěli hluchými. Kováře zajal, když seděli a věnovali se studiu,

⁴⁵¹ Citace nepřesná, srov. 2 Kr 17,24.

⁴⁵² Mytickou lokalitu tohoto jména zmiňuje kniha *Josipon*; uvedena je v desáté kapitole tzv. „dlouhé“ či konstantinopolské verze, v cyklu vyprávění o Alexandru Makedonském (s. 49 Hominerovy edice). Avraham měl však k dispozici pouze verzi kratší, podstatně odlišnou, lze se tedy domnívat, že zmínku o Horách temnoty přejíma, ve shodě s autory delší redakce *Josipona*, z jiného, neznámého pramene.

⁴⁵³ Iz 37,36

⁴⁵⁴ Ž 103,20

⁴⁵⁵ Srov. 2 Kr 24,14; Jer 29,2.

protože jeden z nich zavřel bránu a nikdo jiný ji neotevřel,⁴⁵⁶ jak bylo řečeno: „A zavřené nikdo neotvírá.“⁴⁵⁷

Tito všichni byli odvedeni do Babylónu za krále Jekonjáše. Bylo to šesté vyhnanství, druhé, jehož strůjcem byl Nebúkadnesar. Mezi šestým a sedmým vyhnanstvím uběhlo jedenáct let vlády Sidkijášovy.

V devatenáctém roce své vlády Nedúkadnesar přišel k pevnosti Antonia podruhé. Pak vešel do Jeruzaléma, zajal Sidkijáše, vypálil Chrám, zničil všechny sloupy, měděné moře, svícny, jež nechal vyrobít Šalomoun, i všechno chrámové náčiní a poklady jeruzalémského královského paláce. To vše poslal do Babylónu. Zabil devět set deset tisíc Izraelců, nepočítaje v to ty, (61) kteří byli zabiti spolu se Zacharjášem.

Bylo to na sklonku sedmého dne a levité stáli kolem vyvýšené tribuny v Chrámu za zpěvu těchto veršů: „Obrátí proti nim jejich ničemnosti,“⁴⁵⁸ a tak dále. Stále ještě zpívali, když tu vtrhli do Chrámu jejich nepřátelé a našli je na tribuně s harfami v rukou. Tehdy odvedl do vyhnanství sedm set tisíc levitů z pokolení Mojžíšova, jak bylo řečeno: „Synové Mojžíšovi byli Geršom a Eliezer,“⁴⁵⁹ syny Eliezerovy, vládce Rechabjáše a jeho syny. Tak jejich počet stále narůstal, až jich bylo nad sedm set tisíc. Stalo se tak proto, že Svatý, budiž požehlán, se na Izrael rozhněval, když zhotovili zlaté tele, a rozhodl se vyhubit je. Vždyť Mojžíšovi dvakrát řekl: „Učiním tě velikým národem,“⁴⁶⁰ a jeho slovo se naplnilo.

Proto když přišli k řekám babylónským a jejich nepřátelé je oslovili: „Zapívejte nám některý ze siónských zpěvů,“⁴⁶¹ jak bylo řečeno: „Když nás ti, kdo nás odvěkli, vybízeli,“⁴⁶² a tak dále, ihned si ukousli konečky prstů a pravili: „Jak bychom mohli zpívat píseň Hospodinovu v té cizí zemi?“⁴⁶³ Když Svatý, budiž požehlán, spatřil, že odmítají verše pronést, nadále je ponechal a podržel za řekou Sambatjon. Poslal pak do vyhnanství osm set třicet dva tisíc mužů, předáků kmenů Juda a Benjamín, jak bylo řečeno: „Odkryto bylo Judovo zaštitění.“⁴⁶⁴

⁴⁵⁶ Tato autorova vysvětlivka, využívající principu slovní hříčky, dává plný smysl jen v hebrejském originále; výraz *תסור* znamená „tesař“ i „hluchý; kořen výrazu *תסור* „kovář“ je homonymní s kořenem slovesa *סגר* „zavřít;“ Tento výklad převzat z Babylónského Talmudu, Gitin 88, 1.

⁴⁵⁷ Iz 22,22

⁴⁵⁸ Ž 94,23

⁴⁵⁹ 1 Pa 23,15

⁴⁶⁰ Srov. Ex 32,10; Nu 14,12.

⁴⁶¹ Ž 137,3

⁴⁶² Ž 137,3

⁴⁶³ Ž 137,4

⁴⁶⁴ Iz 22,8

V Jeruzalémě zůstalo jich šest tisíc, jak bylo řečeno „Část chudiny země ponechal Nebúzarádán,⁴⁶⁵ a tak dále. Jejich hlavou byl ustanoven Gedaljáš, syn Achíkamův. Přišel však Jišmael, syn Netanjášův, a zabil jej. Tehdy Izraelci propadli strachu a uprchli do Egypta. To bylo sedmé vyhnanství.

Ve dvacátém sedmém roce své vlády dobyl Nebúkadnesar Egypt, jal se Židů, kteří tam přišli z Amónu, Moábu a zemí obklopujících Izrael, včetně Jeremjáše a Barucha, a odvedl je. To bylo osmé vyhnanství. Izraelité, kteří v Egyptě zůstali, se pak shromáždili v Alexandrii, kde se jejich pokolení rozrostlo do tisíců a desetitisíců. Kdo neviděl velkolepou nádheru jejich obce, nikdy nepoznal, co to nádhera je. Měli tam též svatyni s oltářem, kadidelnicemi a náčiním pro předkladné chleby i bezpočet studoven. Byli mezi nimi boháči a udatní bojovníci. Proti nim však vytáhl hříšník Trogianos⁴⁶⁶ a zabil dvakrát více lidí, než bylo těch, kteří vyšli z Egypta. Také Alexandros, který přišel poté, jich zabil tolik. Takto byli osmkrát ovedeni do vyhnanství za dnů prvního Chrámu.

Sedmdesát let po zničení prvního Chrámu nastoupil vládu král Kýros, jenž vyslal Nehemjáše, Zerubábelu, Barucha a všechny jeho muže, aby vystavěli druhý Chrám. Po čtyřech letech Kýrovy vlády přišel z Babylónu Ezdráš a spolu s ním čtyřicet tisíc mužů. Izraelci byli pak Kýrovými otroky po třiatřicet let, až přišel Alexandros, král makedonský, zabil Kýra a dvanáct let pak vládl až do své smrti.

Poté nastala vláda čtyř lotrů,⁴⁶⁷ kteří zotročovali Izrael po sto sedmdesát osm let. Pak však povstali Hasmonejští, tyto lotry pobili a sami se chopili vlády, jež trvala sto padesát let. Poté nastoupil otrok Hasmonejců, Héródés, zabil svého pána i celý jeho rod s výjimkou jedné dívky, v níž se zhlédl. Tato dívka však se slovy „Jen já jediná jsem teď zůstala z celého rodu hasmonejského,“ vystoupila na střechu a vrhla se z ní dolů. Její tělo chránil Héródés po sedm let naložené v medu a někteří říkají, že za ní chodíval i po její smrti. Pak vládli jeho syn Héródés Agrippa a vnuk Monobaz sto tři let. Druhý Chrám tedy stál čtyři sta dvacet let,⁴⁶⁸ poté však přitáhli císař Vespasianus a syn jeho manželky Titus, Chrám vyvrátili a Izraelce odvedli do Říma. To bylo deváté vyhnanství. Ještě dvaapadesát let po zničení Chrámu se však v zemi udrželi. Pak však přišel Hadrianus, zemi zpustošil a odvedl je do vyhnanství do

⁴⁶⁵ Jer 52,16

⁴⁶⁶ טרוגיאנוס ; Modrzejewski a Cornman (*The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*, s. 207) jej identifikují s římským císařem Traianem; v tom případě je Rabadovo časové zařazení naprosto nesprávné.

⁴⁶⁷ Míňena nástupnická království, vzniklá po zhroutilí Alexandrovy říše.

⁴⁶⁸ V Rabadově chronologii ignorováno více než dvě stě let, dělící vládu Kýra I. (cca 600 – 580 př. n. l.) a Alexandra Makedonského (336 – 323 př. n. l.).

Hispanie.⁴⁶⁹ To bylo desáté vyhnanství, o němž praví verš Písma: „Přesídlenci, to vojsko synů Izraele, obsadí, co je kenaanské, až do Sarepty, a přesídlenci z Jeruzaléma, kteří jsou v Sefaradu,⁴⁷⁰ a tak dále.

Tak jako nám Svatý, budiž požehnán, uložil odejít do vyhnanství, ať nám v budoucnu dopřeje navrátit se, jak bylo předpovězeno. Aby se neříkalo: „Živ je Hospodin, jenž dopřál synům Izraele vyjít ze země egyptské,“ ale „Živ jest Hospodin, jenž jim dopřál vyjít a odvedl je ode všech národů, mezi nimiž byli rozptýleni!“ Takto ať nás Hospodin shromáždí, nás všechny, druhy v jediném shromáždění vyhnanců, amen!

EPILOG

Pravil rabi Avraham ha-Levi, syn rabi Davida blahé paměti: Jak jsem se zmínil již dříve, na počátku této Knihy tradice,⁴⁷¹ sepsal jsem ji s cílem vylíčit svým žákům, jak pokračovalo předávání naší svaté Tóry od našeho učitele Mojžíše, pokoj s ním, jenž ji přijal na hoře Sinaj od Svatého, budiž požehnán, pokolení za pokolením. (62) Stejně tak jsem krátce vzpomenu a popsal děje všech dob od stvoření světa, čas soudců a králů až po vystavění prvního i posledního Chrámu, dny jejich povstání a porážky a ve stručnosti i dobu králů římských a králů Izraele za dnů druhého Chrámu až do jeho zničení.

Na počátku knihy jsem prohlásil, že připomenu náznaky, jimiž o těchto událostech hovoří slova proroků a skýtají tak velikou útěchu Izraeli a poskytují mu smíření, úlevu a dobrou zvěst o vládě domu Davidova, která se navrátí záhy, ještě za našich dnů. Skutečně jsem shledal, že o všem, co jsem výše uvedl o činech králů v době druhého Chrámu, již prorokoval Zachariáš, syn Idův, pokoj s ním, a předpověděl ony věci, jak nyní vysvětlím. Takový je totiž počátek jeho proroctví: „Toto praví Hospodin, můj Bůh: „Pas ovce, určené k zabití.“⁴⁷² To značí druhý Chrám. A výrokem „Vzal jsem si dvě hole; jednu jsem nazval „Vlídnost“ a druhou jsem nazval „Pouto,“⁴⁷³ je míněno toto: „Vlídnost“ znamená panování Zerubábel a Nehemjáš, kteří pocházeli z domu Davidova a jimž Hospodin udělil královskou moc nad Izraelem provždy platnou smlouvou.⁴⁷⁴ „Pouto“ znamená vládu kněží. Ti již na počátku vystavěli svatyni na hoře Gerizim a sňatky se spojovali se sektáři a tak dali vzejít bludu, až se nakonec

⁴⁶⁹ אספמייא

⁴⁷⁰ Srov. Abd 20.

⁴⁷¹ Doslova „Kniha posloupnosti tradice“ (ספר סדר הקבלה).

⁴⁷² Srov. Za 11,4.

⁴⁷³ Za 11,7

⁴⁷⁴ Dosl. „smlouvou soli“ (srov. Lv 2,13; Nu 18,19; 2 Pa 13,5).

velekněz Hyrkános, poté, co svůj úřad vykonával čtyřicet let, stal saduceem. On i jeho syn Alexandr pak zabíjeli mudrce izraelské a stejně si počínal i jeho zvrácený syn Aristobúlos.

„Ale Hospodin mi řekl: ‚Znovu si vezmi výstroj pošetilého pastýře.‘⁴⁷⁵ Tím jsou míněni Héródés a dva jeho synové, pocházející z rodu otroků, kteří se dopouštěli toho, co je zlé v očích Hospodinových, i jeho vnuk Agrippa, za jehož dnů a jehož rukou byl vyvrácen Chrám. ‚V jediném měsíci jsem vyhnal tři pastýře.‘⁴⁷⁶ Tato trojice velikých výroků značí panování rodu Davidova, rodu Hasmonejského i kralování jejich otroků. A všechny dny druhého Chrámu nazval jediným měsícem, vždyť v Jeho očích jsou jen jako několik málo dní.

A výrok ‚Vzal jsem svou hůl Vlídnot a zlomil jsem ji na znamení, že ruším svou smlouvu, kterou jsem uzavřel se všemi národy,‘⁴⁷⁷ značí skon Zerubábelův a Nehemjášův, jímž byla přetřata láska a zrušena smlouva, jež vázala je a krále perské. O ní hovoří verš: ‚Toto praví Kýros, král perský: ‚Hospodin, bůh nebes, mi dal všechna království země.‘⁴⁷⁸ Verš ‚Řekl jsem tedy: ‚Pokládáte-li to za dobré, vyplat'te mi mzdu; ne-li, nechte být,‘⁴⁷⁹ jím řekl, když je pásl s holí, zvanou Pouto. Jako by jím však řekl: ‚Pokládáte-li za dobré kráčet po cestách Hospodinových, kráčejte po nich; ne-li, nechte být.‘ Pokračování verše ‚Tu mi odvážili jako mzdu třicet šekelů stříbra,‘⁴⁸⁰ pak naráží na třicet let vlády milosrdných králů: Vládu Matatjáše, zvaného Hasmonejský, jež trvala jeden rok, jeho syna Judy, jenž byl králem sedm let, Jochanana, jenž vládl rovněž sedm let, i osmnáctileté panování jeho syna Šimona. To bylo jedenatřicet let,⁴⁸¹ během nichž vládli zbožní králové, a o nich bylo řečeno: ‚Nato mi Hospodin řekl: ‚Hod't tavičovi, tu nádhernou cenu, již mne ocenili.‘⁴⁸² Tím je míněno, že ona nádherná cena je drahocenná a hodna být obětí a kajícím darem za očistění obce. A říká-li ‚tavič‘, znamená to ‚stvoření,‘⁴⁸³ jak bylo řečeno: ‚Hle, on je tvůrcem kobytek.‘⁴⁸⁴ I tím je míněno ‚stvoření‘. I verš ‚a hodil jsem je v Hospodinově domě tavičovi,‘⁴⁸⁵ má tentýž význam. ‚Pak jsem zlomil druhou hůl, Pouto,‘⁴⁸⁶ značí vyvrácení království hasmonejského za

⁴⁷⁵ Za 11,15

⁴⁷⁶ Za 11,8

⁴⁷⁷ Za 11,10

⁴⁷⁸ Ezd 1,2; slovo „Hospodin“ zde Rabad vynechává.

⁴⁷⁹ Za 11,12

⁴⁸⁰ ibid.

⁴⁸¹ Tento chybný součet je uveden ve všech tiscích.

⁴⁸² Za 11,13

⁴⁸³ Obě slova jsou v hebrejštině odvozena od kořene יצר.

⁴⁸⁴ Am 7,1; kobyly jsou jedním ze tří znamení, jež v Ámosově proroctví zvěstují Hospodinův soud nad světem.

⁴⁸⁵ Pokračování Za 11,13

⁴⁸⁶ Za 11,14

dnů ničení,⁴⁸⁷ kdy vládli Hyrkános, Aristobúlos a jeho synové. „Na znamení, že ruším bratrství mezi Judou,⁴⁸⁸ pak značí, že Hospodin se chystá zrušit i jejich bratrství, jak bylo řečeno: „Nádherné okrasy užíli ve své pýše“⁴⁸⁹ což znamená, že i s ním bylo nakládáno s pýchou.

Ti ničitelé pak rozdělili Izrael na dvě části, tak, jako to učinil Jarobeám, syn Nebatův, za jehož vlády nad domem Davidovým bylo zrušeno bratrství mezi Judou a Izraelem. A proto řekl Hospodin: „Znovu si vezmi výstroj pošetilého pastýře,“ čímž mínil ty otroky. „Běda pastýři ničemnému, který opouští stádo! Meč proti jeho paži a proti jeho pravému oku! Paže ať mu nadobro uschne a pravé oko úplně vyhasne.“⁴⁹⁰ Tím jsou míněni král Agrippa, jenž přivolal proti zemi Izraele a městům judským Vespasiana a Tita, a vůdcové povstalců, kteří způsobili všechno to zlo, jež jsem připomněl.

Útěchu však skýtá Zacharjáš i všichni ostatní proroci. Hle, přijde den Hospodinův, vždyt' bylo již prorokováno vše další o pohanských národech, bojujících v Jeruzalémě, o tom, že budou rok co rok přicházet, klanět se před Panovníkem, Hospodinem zástupů, a slavit svátek Sukot, o válkách Góga a Magóga, o nichž prorokovali Ezechiel⁴⁹¹ a Zacharjáš,⁴⁹² pokoj s nimi, o pozdvižení, jež nastane za oněch dnů, až Góg a Magóg přijdou, o rozpolcení Olivetské hory i o království Davidově, jež se jistě navrátí záhy, ještě za našich dnů. Dosud jsme jej nebyli hodni a slovům o něm jsme nenaslouchali, ono však přesto jistě přijde. Svatý, budiž požehnán, jeho příchod uspíší, vždyt' věrný je náš Bůh a spolehlivá jsou slova Jeho, každické slovo je pravdivé a spravedlivé.

Dokonáno a završeno, chvála Stvořiteli světa!⁴⁹³

⁴⁸⁷ Hebr. ימי ההובלים; záměrné využití shodného tvaru (pouto - הובלים)

⁴⁸⁸ Pokračování Za 11,14.

⁴⁸⁹ Ez 7,20

⁴⁹⁰ Za 11,17

⁴⁹¹ Viz Ez 38 – 39.

⁴⁹² Proroctví Zacharjášovo se o válkách Góga a Magóga ve skutečnosti nezmiňuje.

⁴⁹³ Tato závěrečná eulogie se vyskytuje v tisku amsterdamském a pražském, v tisku mantovském nálehuje ihned po poslední větě epilogu tiskařův kolofón s uvedenou datací.

6. Závěr

Avraham ibn Daud se zapsal do dějin židovské literatury jako filosof a historik, jenž svou práci cele zasvětil obraně židovské víry a obhajobě rabanitského směru judaismu. Jeho *Sefer ha-kabala*, ve své době naprosto originální kronika „učeneckých dějin“ židovského národa, velice rychle dosáhla mezi židovskými čtenáři neobyčejné popularity a svému autorovi zajistila pověst prvořadé autority v oblasti dějin židovského náboženství. Naproti tomu ta část Avrahamovy historiografické práce, která se věnuje dějinám světovým a osudům helénistických židovských králů, stála od počátku ve stínu vlastní *SHK*. Ačkoli je nesporně pravda, že *Zichron divre Romi* ani *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* neznamenají mezník ve vývoji židovské literatury, nedostatek zájmu, který těmto historiografickým dodatkům k Rabatově kronice věnuje odborná literatura, není podle mého názoru zcela na místě. Shrnout jejich hodnocení do označení „doplňující historická pojednání, zcela poplatná svým zdrojům, postrádající originalitu i faktografickou spolehlivost“ znamená zcela opominout otázku jejich vnitřního spětí se *Sefer ha-kabala*, jejich důležitosti pro dosažení cílů, které si Avraham vytyčuje. Za samostatnou pozornost oba dodatky stojí i navzdory své nepopíratelné malé historické spolehlivosti i faktu, že *ZDR* se zabývá tématem pro židovské čtenáře víceméně okrajovým a *MBŠ* pojednávají o historickém období, již zpracovaném v mnohem populárnější knize *Josipon*. Pozoruhodné jsou jakožto doklad svébytného způsobu, jakým byl pohled do antické historie ve středověké literatuře tematizován. Způsob podání, který si autor volí, výběr pramenů i jejich zpracování, to vše činí z dodatků k *Sefer ha-kabala* výraznou a důležitou součástí tvorby Avrahama inb Dauda. Stranou zájmu by neměla zůstat ani skutečnost, že při sepsání *ZDR* využil autor jako první v dějinách židovské historické literatury křesťanských pramenů, ač pravděpodobně pouze zprostředkovaně.

Vzhledem k těmto skutečnostem, ale i nesporným literárním kvalitám zejména druhého z dodatků, *MBŠ*, je jistě na místě vyjádřit naději, že se hebraistická odborná literatura bude touto součástí Rabadova historiografického díla v budoucnu zabývat podrobněji. Ambicí této práce bylo nastínit témata, kterými by se budoucí specializované studie mohly zabývat v oblasti textové tradice, analýzy pramenů i rozboru stylového či jazykového. Český překlad, který je stěžejní součástí mé diplomové práce, se pak pokusil přiblížit oba dodatky v jejich úplnosti jakožto spisy pozoruhodné jak metodou své historické a náboženské argumentace, tak svou literární úrovní.

Seznam použité literatury

SEZNAM ZKRATEK

Následující zkratky označují v poznámkovém aparátu tyto tituly:

Ant – Iosephus Flavius, *Židovské starožitnosti* (*Antiquitates Iudaeorum*)

BI – Iosephus Flavius, *Válka židovská* (*Bellum Iudaicum*)

EJ – *Encyclopaedia Judaica*

ER – Avraham ibn Daud, *Ha-Emuna ha-rama*

MBŠ – Avraham ibn Daud, *Divre Malche Jisra'el be-Bajit šeni*

OCD – *Oxford Classical Dictionary*

SHK – Avraham ibn Daud, *Sefer ha-kabala*

ZDR – Avraham ibn Daud, *Zichron divre Romi*

SLOVNÍKY, ENCYKLOPEDIE, PŘÍRUČKY

The Cambridge Ancient History, VI – XIII, Cambridge: Cambridge University Press, 1994 - 1998

The Cambridge Dictionary of the Classical Civilization, Cambridge: Cambridge University Press, 2008

COWLEY, A. E. (ed.), *Gesenius' Hebrew Grammar as edited and enlarged by the late E. Kautzsch*, Oxford: Clarendon Press, 1910

Dictionnaire étymologique de la Langue Latine, Quatrième édition, Paris: Librairie E. Chicksieck, 1959

EVEN ŠOŠAN, A., *Milon Even Šošan mechudaš ve-me'udkan li-šnot ha-alpajim be šiša kerachim*, Hoca'at Am oved, 2006

LEVI, J. (ed.). *Milon Oxford Ivri – Angli, Angli – Ivri*, Hoca'at Kernermann, 1999

Der Lexikon des Mittelalters, München: Lex-MA Verlag, 1998

Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike, Stuttgart: Metzler, 1996 - 2007

The Oxford Classical Dictionary, the third edition, Oxford, New York: Oxford University Press, 1996

PÍPAL, B., *Hebrejsko – český slovník ke Starému zákonu*, Praha: Kalich, 2006

SKOLNIK, F. (ed.). *Encyclopaedia Judaica*, Detroit: Keter Publishing House, 2007

WIGRAM, G. V., (ed.), *A Handy Hebrew Concordance*, London: S. Bagster and Sons, Ltd., [1867]

PRAMENNÉ TEXTY, PŘEKLADY, EDICE

BEN SASON, Ch. H. (ed.), *Sefer ha-kabala; chibure ha-chronografja šel ha-Rabad ha-rišon, dfus Mantova šnat „u-jerachmecha;“ Chomer le-š'ur ve-targile ha-historiografja ha-jebudit bi-jme ha-benajim*; Jerušalajim 733 (1973)

Bible, Písmo svaté Starého i Nového zákona (včetně deuterokanonických spisů), Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1996

Biblia Hebraica Stuttgartensia, editio funditus renovata, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997

COHEN, G. D. (ed.), *Sefer ha-Qabbalah, The Book of tradition, A critical Edition with a Translation and Notes*, Oxford, Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2005

FERRE, L., *Libro de la tradición (Sefer ha-Qabbalah), Introducción, traducción y notas*, Barcelona: Riopiedras ediciones, 1990

Iosephus FLAVIUS, *The New Complete Works of Josephus*, přel. Whiston, W., Grand Rapids: Kregel Publications, 1999

Iosephus FLAVIUS, *Válka židovská, I. – Válčná předebrá, II. – Pád Jeruzaléma*, přel. Havelka, J., Šonka, J., Praha: Svoboda, 1990 – 1992.

FLUSSER., D. (ed.), *Sefer Josipon*, Jerušalajim: Mosad Bialik, 1978

HOMINER, Ch. (ed.), *Sefer Josipon*, Jerušalajim: Ha-Msora, 1956

ISIDOR ze Sevilly, *Etymologiae IX. Etymologie IX*, přel. Zachová, I., Praha: OIKOYMHNH, 1998

Titus LIVIUS, *Dějiny I.*, přel. Kucharský, P., Praha: Svoboda, 1971

Seder olam raba ve-seder olam z'uta u-Megilat ta'anit ve-Sefer ha-kabala le-ha-Rabad z' l ve-Divre malche be-Bajit šeni ve-Zichron divre Romi'im, Amsterdam 1711

Sefer Seder olam raba ve-Seder olam z'uta u-Megilat ta'anit ve-Sefer ha-kabala le-ha-Rabad z' l ve-Divre malchut Bet šeni ve-Zichron divre Romi, Prag 555 lp''k (Pragae 20. Iunii 1795)

Gaius SUETONIUS Tranquillus, *Životopisy dvanácti císařů*, přel. Ryba, B., Nechutová, J., Praha: Svoboda, 1974

OSTATNÍ ODBORNÁ (SEKUNDÁRNÍ) LITERATURA

- BAER, Y., *A History of the Jews in Christian Spain*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1961
- BAER, Y., „Ha-macav ha-politi šel Jehude Sfarad be-doro šel r. Jehuda ha-Levi,“ *Cijon I*, 1935/1936, s. 6 - 23
- BARON, S. W., *A Social and Religious History of the Jews*, Vol. VI, New York: Columbia University Press, 1958
- BARON, S. W., *History and Jewish Historians*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1964
- BEN-SASSON, H. H. (ed.), *A History of the Jewish People*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2002
- BEN ŠLOMO, J. (ed.), *More nevuchim le-rabenu Moše ben Majmon*, Jerušalajim: Mosad Bialik 1986
- CARMI, T. (ed.), *The Penguin Book of the hebrej Verse*, London: Penguin Books, 2006
- ELBOGEN, I., „Abraham ibn Daud als Geschichtsschreiber,“ in *Festschrift zum Siebszigsten Geburtstage Jakob Guttmanns*, Leipzig: Buchhandlung Gustav Fock, G. m. b. H., 1915, s. 186 - 205
- ERAN, A., *Me-emuna tama le-emuna rama, Haguto ha-keodem Majmunit šel rabi Avraham ibn Daud*, Hoca'at ha-kibuc ha-me'uchad, 1998
- EVEN ŠMUEL, J. (ed.), *Sefer ha-Kozari le-rabi Jehuda ha-Levi*, Tel Aviv: Hoca'at Dvir, 1994
- FERNANDEZ URBINA, J., TARGARONA, J., „La historia Romana de Abraham ibn Daud,“ *Helmantica 124 - 125*, 1990, s. 297 - 342
- FLEISCHER, E., „Le-pitrona šel stuma achat be-Sefer ha-kabala le-ha-Rabad,“ in *Cijon LXI*, 1975/1976, s. 164 - 171
- FONTAINE, T. A. M., *In Defence of Judaism: Abraham ibn Daud; Sources and Structure of ha-Emunah ha-Ramah*, Assen, Maastricht: Van Gorcum & comp., 1990
- GOODMAN, M., *Řím a Jeruzalém. Střet starověkých civilizací*, přel. Sixtová, O., Praha: Rybka Publishers, 2007
- JAVEC, C., *Az ve-ata - Sin'at Jisra'el bi-jme kedem; Mechkarim, masot, harva'ot*, Tel Aviv: Hoca'at Dvir, 2002
- KRAKOWSKI, E., „On the Literary Character of Abraham ibn Daud's *Sefer ha-Qabbalah*,“ *European Journal of Jewish Studies*, 1,2, 2007, s. 219 - 247
- KŘÍŽOVÁ, M., *Historický midraš Sefer Josipon (10. století). Literárně historická analýza textu.*, Praha 2007
- KUTSCHER, E. Y., *A History of the Hebrew Language*, Jerusalem: The Magnes Press, 1982

- LEVI DELLA VIDA, G., „La traduzione Araba delle Storie di Orosio,“ *Al-Andalus XIX*, 1954
- MODRZEJEWSKI, CORNMAN, *The Jews of Egypt: From Rameses II to Emperor Hadrian*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1995
- NEWMAN, J., SIVAN, G., *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*, přel. Zbavitelová, M., Zbavitel, D., Praha: Sefer 2004
- NEUBAUER, A., *Medieval Jewish Chronicles and Chronological Notes*, Oxford: The Clarendon Press, 1887
- ROTH, C., *The Jews in the Renaissance*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1964
- SÁENZ-BADILLOS, A., *A History of the Hebrew Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993
- SCHÄFER, P., *Dějiny Židů v antice*, přel. Zbytovský, Š., Praha: Vyšehrad, 2003
- SCHUR, N., *The Karaite Encyclopedia*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Sien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1995
- SCHWAB, M., „Zichron bet Romi,“ *Revue des Etudes Juives XXXV*, 1897, s. 287 – 289
- SLÁDEK, P., *Malá encyklopedie rabínskeho judaismu*, Praha: Libri, 2008
- STEINSCHNEIDER, M., *Allgemeine Einleitung in die Jüdische Literatur des Mittelalters*, Jerusalem: Bamberger & Wahrmann, 1938
- STEINSCHNEIDER, M., *Geschichtsliteratur der Juden*, Frankfurt a. M.: Verlag von J. Kauffmann, 1905
- ŠEDINOVÁ, J., *David Gans a jeho hebrejský spis Cemach David*, Praha, 1973
- TALMON, Sh. (ed.), *Jewish Civilization in the Hellenistic – Roman Period*, Sheffield: Sheffield University Press, 1991
- ÜBELHACK, A., „Das Sefer haKabbalah von Abraham ibn Daud: Messianische Geschichtsdeutung,“ uvedeno na internetovém serveru <http://www.hagalil.com/judentum/sfarad/ibn-daud2.htm>
- UBIETO ARTETA, A. et al., *Dějiny Španělska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995
- YERUSHALMI, Y. H., *Zabor. Jewish History and Jewish Memory*, Seattle and London: Washington University press, 1982

Resumé

Tématem této diplomové práce je zpracování dějin Římské říše a židovského státu v období druhého Chrámu v historickém díle Avrahama ibn Dauda (cca 1110 – cca 1180). Filosof, theolog a historik Avraham ibn Daud, zvaný též Rabad, působící v kastilském Toledu, je pokládán za jednoho z nejvýznamnějších představitelů židovského duchovního a intelektuálního života 12. století. Dnes bývá oceňován zejména jako první židovský aristotelský filosof, v židovské komunitě však největší popularity dosáhlo jeho dílo historiografické. Rozsáhlý spis *Sefer ha-kabala* („Kniha tradice,“ dále *SHK*) v sobě spojuje žánry světové kroniky a tzv. *šalšelet ha-kabala*, „řetězce tradice,“ tedy kontinuálního vyličení předávání autority „ústní Tóry“ od Mojžíše až po autorovu dobu. Jedná se o dílo stejnou měrou historické a apologetické, Rabad v něm obhajuje legitimitu rabanitského judaismu a útočí na Židy karaitského směru, uznávající pouze autoritu Bible. K textu kroniky jsou jako dodatek připojeny dvě samostatné historické monografie, *Zichron divre Romi* („Dějiny Říma,“ dále *ZDR*) a *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* („Historie králů Izraele za dnů druhého Chrámu,“ dále *MBŠ*). Na rozdíl od vlastní *SHK* se oba tyto dodatky zabývají nikoli dějinami náboženské tradice, ale dějinami politickými. Mezi oběma díly jsou podstatné rozdíly v rozsahu, tématu i stylu, spojuje je však společná motivace. Tou je doplnit vyličení židovské historie o souhrn faktů, která podporují Rabadovo základní tvrzení, že největší katastrofy židovských dějin byly způsobeny vnitřními sváry a činností sekt „rozvratníků Izraele,“ popírajících autoritu legitimních představitelů židovského národa.

Zatímco *SHK* je pokládána za jedno z nejvýznamnějších děl středověké židovské historiografické literatury, dodatkům je v dosavadní odborné literatuře věnováno jen velmi málo pozornosti. *ZDR* a *MBŠ* bývají označovány za díla neoriginální, zcela poplatná svým pramenům, která neměla na další vývoj židovské literatury zásadní vliv. Opomíjena bývá skutečnost, že oba dodatky jako nedílnou součást Rabadova historického díla, nezbytnou pro naplnění jeho tvůrčí koncepce. Ve své práci se proto pokouším poukázat na význam, který sám autor svému shrnutí antických dějin přikládal. Vedle komentovaného českého překladu obou dodatků proto práce obsahuje i úvodní studii, která se zabývá jejich tématem, stylem, kompozicí, prameny i jazykem a hodnotí jejich postavení v kontextu Avrahamovy práce.

Cílem diplomové práce je představit *Zichron divre Romi* a *Divre malche Jisra'el be-Bajit šeni* jako pozoruhodné historické monografie, které navzdory malému ohlasu v tradiční i odborné literatuře jsou dílem, v kontextu židovské literatury ojedinělým.

Summary

The topic of this thesis is the description of the history of the Roman Empire and the Jewish state during the Second Temple period in the historic work of Abraham ibn Daud (ca 1110 – ca 1180). A philosopher, theologian and historian from the Castilian city of Toledo, Abraham ibn Daud, also known as Rabad, is considered to be one of the most important representatives of Jewish spiritual and intellectual life during the 12th century. Nowadays he is particularly appreciated as the first Jewish Aristotelian philosopher, but it is his historiographical work that is most popular within the Jewish community. His lengthy treatise *Sefer ha-Qabbalah* (“The Book of Tradition”, *SHQ*) combines the genres of a world chronicle and the so called *shalshelet ha-qabbalah*, or “chain of tradition”, i.e. continuous depiction of the transmission of Oral Law from the times of Moses up to the author’s time. In this work, which is historiographic as well as apologetic, Rabad advocates for the legitimacy of Rabbanite Judaism and attacks the Karaites, Jewish dissenters who acknowledge only the authority of the Bible. As an appendix to the text of the chronicle, two separate historiographical monographs are added. They are called *Zikbron Divre Romi* (“The History of Rome”, *ZDR*) and *Divre Malkhe Yisra’el be-Bayit Shevi* (“The History of the Kingdom of Israel during the days of the Second Temple”, *MBSb*). Unlike the *SHQ*, these two supplements do not deal with the history of religious tradition, but rather with the political situation in respective eponymous states. Both works differ considerably regarding their length, topic, and style, but their motivation is similar. They aim to add to the description of Jewish history the summary of facts supporting Rabad’s basic claim that the gravest disaster in the history of Jewish people was caused by inner struggles within the community and by activities of heterodox Jewish sectarians denying the authority of legitimate religious leaders.

Whereas the *SHQ* is appreciated as one of the most important medieval Jewish historical works, the supplements have been paid very little attention by modern scholars. Both *ZDR* and *MBSb* are regarded as unoriginal, fully dependent on their literary sources, and lacking influence on further development of Jewish historiography. The fact that both works form an integral part of Rabad’s historic treatise as a whole, necessary for the fulfillment of his conception, is being overlooked. In my thesis, I therefore try to point out the importance the author himself ascribed to his two historic monographs. Next to the Czech translation of both supplements, accompanied by comments, the thesis contains a structured introduction, which

considers the works' sources, topic, genre, composition, language and position within the context of Abraham ibn Daud's work.

My aim is to present *Zikbron Divre Romi* and *Divre Malkhe Yisra'el be-Bayit Sheni* as original works that, despite relatively small attention paid to them by both traditional and scholarly literature, deserve new appreciation.